

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**BAZI DİVANLARDAN ÖRNEKLERLE 18.
YÜZYILDA BİNİT**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NECDET KARAMAN

GAZİANTEP
NİSAN 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**BAZI DİVANLARDAN ÖRNEKLERLE 18. YÜZYILDA
BİNİT**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NECDET KARAMAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR

GAZİANTEP

NİSAN 2019

T.C.

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Bazı Divanlardan Örneklerle 18. Yüzyılda Binit

NECDET KARAMAN

Tez Savunma Tarihi: 19.04.2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU

SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylanım.

Prof. Dr. Hülya Arslan EROL

Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR

Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR

Dr. Öğr. Üy. Gülşah Gaye FİDAN

Dr. Öğr. Üy. Serhat KUZUCU

İmzası

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Necdet KARAMAN

ÖZET

BAZI DİVANLARDAN ÖRNEKLERLE 18. YÜZYILDA BİNİT

KARAMAN, Necdet.

Yüksek Lisans tezi, Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR

Nisan 2019, sayfa sayısı eklenecek

Binitler toplum hayatının temel unsurları olarak sosyal hayat içerisinde etkin bir şekilde yer almışlardır. Bu durum insanoğlunun binit olarak kullandığı hayvanları evcilleştirdiği günden bu yana bu şekilde süregelmiştir. Şairler ise toplum hayatının dışında olan insanlar olmadıkları için toplumda var olan bu sosyal hayat unsuruna şiirlerinde yer vermişlerdir. Bu çalışma 18. yüzyılda yazılmış olan 16 divandan ve bir mesneviden hareketle oluşturulmuştur. Basılmış divan ile halen tez halinde olan divan ve mesnevi metinleri göz önünde bulundurularak, bu metinlerde yer alan binitle ilgili malzemeler tespit edilmiştir. Bu dönem şairlerinin eserlerinde binit olarak daha çok canlı binit sınıfında değerlendirilen atı ve at ile ilgili kavramları kullandıkları tespit edilmiştir. Şiirlerde, binitlere daha çok sevgilinin kullanmış olduğu bir vasıta olduğu için değer verildiği görülmüştür. Ayrıca binit ile ilgili kavramların ortak bir kullanım şekli oluşturduğu bu kavramlarla ilgili ortak terkip ve teşbihlerin kullanımından anlaşılmaktadır. Binit, incelenen şiirlerde; sevgilinin kullandığı araç ve bu aracın sevgiliyle ilişkilendirilmesi bağlamında kullanılmıştır. Diğer yandan binitler birer savaş aracı olmaları yönünden de şairler tarafından şiirlerine alınmıştır. Bazı şairlerin sevgilinin özelliklerini binitler için sıfat olarak kullandığı da görülmüştür.

Anahtar sözcükler:1. 18. yy. divan şiiri, 2. Binit, 3. Divan.

ABSTRACT

SADDLE MOUNT IN THE 18TH CENTURY CLASSICAL TURKISH POETRY

KARAMAN, Necdet.

Master's thesis, Department of Turkish Language and Literature

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR

April 2019

Saddle mounts have taken part in social life actively as primary elements of community life. This has been their cumstance since the day people domesticated their saddlemounts. As poets are part of the community, they have included this social life element in their poems. This study is made up of 16 divan and 1 mesnevi composed in the 18th century. Materials about mounts were identified in printed divan and in mesnevi texts that are still in the making. It was observed that materials and elements about mounts, identified with reference to the 18th century poetry texts, followed different tracks. It was established that poets of that period mainly used horse, which was utilized as a living mount, and concepts regarding horses. It was viewed that mounts in poems were rather appreciated since they were vehicles that the beloved ones used. It was also identified that, apart from their usage by the beloved ones, mounts were utilized as an element of battle. The common composition and simile usage with regard to the concepts of mounts indicated that these concepts were put to use so many times as to create a common usage. Mounts in analyzed poems were used in the context of a vehicle that the beloved ones used and of associating this vehicle with the beloved ones. On the other hand, mounts were also approached as a battle vehicle by poets in their poems. Some poets were observed to have applied the beloved's attributes to mounts.

KeyWords: 1. 18th century Ottoman poetry, 2. Saddlemount, 3. Diva

ÖNSÖZ

Divan edebiyatına ait şiirler incelenirken dönemin şartları ve edebi durumu göz önünde bulundurulması gereken hususlardır. Bazı Divanlardan Örneklerle 18. Yüzyılda Binit adlı bu çalışmada yüzyıl şairlerinin 16 tanesinin 17 tane divanı taranmış bu taramalar sonucunda 18. yüzyıldaki bazı şairlerin şiirlerinde geçen binit ile ilgili beyitler değerlendirilmiştir.

Bu çalışmaya başlanmasındaki amaç toplumun sosyal hayatında önemli bir yeri olan binitlerin Divan şiirine yansımalarını tespit edip toplum hayatının bu şiire yansıdığını ortaya koyarak divan şiirini anlamaya ve anlatabilmeye bir adım daha yaklaşmış olmaktır. Çalışmada 18. Yüzyılın çalışma dönemi olarak seçilmesinde ise dönemin Divan şiirinin son evresi olması ve edebiyat araştırmacıları tarafında divan şiirinin zirvesi olarak görülmesi etkili olmuştur. Ayrıca bu yüzyılda yaşanan sosyal ve edebi meseleler göz önünde bulundurulmuştur. Bu dönemde Lale Devrinin yaşanması başlı başına hem sosyal hayata hem de şiire etki eden en önemli olaylardan biridir. Lale Devrinin yansırı bu dönemde şairler üzerinde etkili olan Mahallileşme Akımı, Sebk-i Hindi ve Hikemi Tarz gibi şiir anlayışları divan şiirine canlılık ve yenilik katmıştır.

Çalışmaya başlarken öncelikle binitle ilgili kullanılmış olan kavramların listesi çıkarılmış, bu kavramlar kendi aralarında sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada kavramların birbiriyle alakası ve alfabetik sıra göz önünde bulundurulmuştur. Daha sonra incelenecek eserler belirlenmiş ve belirlenen eserlerde binit kavramlarıyla ilgili beyitlerin tespiti yapılmıştır. Tespit edilen beyitler tasnif edilen kavramların altın sıralanmış ve kavramlarla ilgili açıklamalar yapıldıktan sonra kavramların beyitlerde ne tür terkiplerle beraber kullanıldığı ifade edilmiştir. Daha sonra ise konuyla alakalı uygun bulunan bazı beyitlerin günümüz Türkçesinde çevirisi beyitlerin altına yazılmıştır.

Çalışmada ana kaynak olarak tespit edilen şairlerin eserleri kullanılmıştır. Tespit edilen eserle şunlardır; Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî Divanı, Asaf Divanı, Belig Mehmed Emin Divanı, Edirneli Kâmî Divanı, Enderunlu Fazıl Divanı, Esrar Dede Divanı, Haşmet Divanı, Hoca Neş'et Divanı, İzzet Ali Paşa Divanı, Nahifî Divanı, Yahya Nazim Divanı, Nedim Divanı, Rasih divanı, Şeyh Gâlib Divanı, Seyyid Vehbi Divanı, Sünbül-Zâde Vehbî Divanı, Hüsn ü Aşk Mesnevisi.

Bu 17 tane eserden beyitlerin tespiti noktasında faydalanılmıştır. Beyit numaraları ve beyitlerin içinde geçmiş olduğu manzumeler bu eserlere göre yazılmıştır.

Giriş bölümünde dönemin şiirini daha iyi anlayabilmek için 18. yüzyıl Divan şiirinin genel yapısı, dönemin sosyal hayatı ve eğlence hayatı üzerinde durulmuştur.

Yapılan çalışmanın ana bölümünde binit kavramlarının öncelikle sözlükteki anlamları verilmiş daha sonra kavramların beyitlerde kullanıldığı terkipler ve benzerlik ilişkisiyle kullanıldığı sözcük gurupları verilmiştir. Beyitlerin altındaki kısaltmalar eserin hangi şaire ait olduğu, beytin eserde hangi manzumenin içinde bulunduğu ve beyit sırası göz önünde tutularak oluşturulmuştur.

Son bölümde ise yapılan çalışmayla ilgili varılmış olan sonuçlar ifade edilmiş ve çalışmanın bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Gerek lisans dönemimde gerekse yüksek lisans dönemimde ve tez konusunun tespiti, hazırlanması ve her türlü aşamada yardımlarını esirgemeyen, tavsiyeleriyle rehberlik eden ve tezin oluşturulmasında büyük katkıları olan değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Celal Varışoğlu'na teşekkürlerimi sunmayı bir borç ve görev bilmekteyim.

Tezin hazırlanması konusunda yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Halil İbrahim Yakar'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Necdet KARAMAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR	viii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ.....	1
1.1. 18. Yüzyılda Klasik Türk Edebiyatı	1
1.3. 18.Yüzyılda Eğlence Hayatı.....	3
1.4. Türk Tarihinde Binit.....	7
İKİNCİ BÖLÜM.....	10
ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	10
2.1.Kaynak Özetleri	10
2.2. Klasik Türk Şiirinde Binit Üzerine Yapılan Doktora ve yüksek Lisan Tez Çalışmaları ...	13
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	14
MATERYAL VE YÖNTEM	14
3.1. Çalışmanın Amacı.....	14
3.2. Araştırma Yöntemi	14
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	16
BULGULAR VE TARTIŞMALAR.....	16
4.1. CANLI BİNİTLER	16
4.1.1. AT	16
4.1.1.1. Atın Tarihsel Gelişimi	16
4.1.1.2. Atın Kültürümüzdeki Yeri	20
4.1.1.3 18. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde At	23
4.1.1.3.1. Aşkar	24
4.1.1.3.2. Edhem	26
4.1.1.3.3. Esb.....	30
4.1.1.3.4 Eşheb.....	57

4.1.1.3.5 Feres.....	62
4.1.1.3.6. Gülgûn.....	65
4.1.1.3.7. Hink.....	67
4.1.1.3.8. Küheylan.....	67
4.1.1.3.9.Küreng.....	69
4.1.1.3.10. Rahş.....	69
4.1.1.3.11. Rehvâr.....	81
4.1.1.3.12. Semend.....	83
4.1.1.3.13. Şebdîz.....	95
4.1.1.3.14. Tay.....	95
4.1.1.3.15. Tevsen.....	96
4.1.1.4. AT İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	99
4.1.1.4.1. Bergüstevan.....	99
4.1.1.4.2. Cül.....	100
4.1.1.4.3. Düval.....	100
4.1.1.4.4. Fitrak.....	101
4.1.1.4.5. Gâşiye.....	104
4.1.1.4.6.' İkâl.....	105
4.1.1.4.7. İnân.....	106
4.1.1.4.8. Kecîm(Bkz: Bergüstevân).....	117
4.1.1.4.9. Kutas.....	117
4.1.1.4.10. Licam.....	118
4.1.1.4.11. Mihmiz.....	120
4.1.1.4.12. Mih.....	121
4.1.1.4.13. Na'l.....	123
4.1.1.4.14. Pâleheng.....	130
4.1.1.4.15. Raht.....	132
4.1.1.4.16. Rikâb.....	134
4.1.1.4.17. Satl.....	145

4.1.1.4.18. Tavîle	146
4.1.1.4.19 Terki	146
4.1.1.4.20. Zîn.....	146
4.1.1.5. DEVE	150
4.1.1.5.1. Üştür.....	152
4.1.1.5.2. Şütür.....	153
4.1.1.6 DEVE İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	154
4.1.1.6.1 Mehar.....	154
4.1.1.6.2. Ceres	155
4.1.1.7. DÜLDÜL	160
4.1.1.8. ESTER.....	163
4.1.1.9. EŞEK.....	164
4.1.1.10. HAR	165
4.2. CANSIZ BİNİTLER	169
4.2.1. KARA NAKİL VASITALARI	169
4.2.1.1. Taht-ı Revân	169
4.2.1.2.Mahmil	170
4.2.2. DENİZ NAKİL VASITALARI	171
4.2.2.1. Gemi.....	171
4.2.2.2. Keştî.....	173
4.2.2.3. Sefîne	185
4.2.2.4. Zevrak.....	187
4.2.3 DENİZ NAKİL VASITALARI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	195
4.2.3.1. Liman.....	195
4.2.3.2.Yelken.....	197
4.2.3.3. Bad-bân	199
SONUÇ	204
KAYNAKÇA	207
ÖZGEÇMİŞ	210
VITAE.....	210

KISALTMALAR

C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
Diğ.	:Diğer
G	:Gazel
Hz.	:Hazreti
K	:Kaside
Lis.	:Lisans
M	:Mesnevi
M.Ö.	:Milattan Önce
Müfr.	:Müfred
Sadeleş.	:Sadeleştiren
Tar.	:Tarih
Tahm.	:Tahmis
T.B	:Terkib-bent
TDV.	:Türkiye Diyanet Vakfı
TJK.	:Türkiye Jokey Kulübü
Vb.	:Ve Benzeri

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. 18. Yüzyılda Klasik Türk Edebiyatı

Osmanlı Devleti'nin iradesindeki çözölme 16. yüzyılda, Kanuni döneminde başlamıştır. Ancak bu çözölme devlet üzerindeki etkisini 17. yüzyılda göstermeye başlamıştır. Siyasi hayattaki çözölme toplumun sosyal, kültürel ve edebi hayatı üzerinde kendisini bir buçuk asır sonra göstermiştir. Özellikle Klasik edebiyatın bu durumdan daha geç etkilenmesinin nedeni bu edebiyatın yapısal olarak güçlü temeller üzerine kurulmuş olmasından kaynaklanıyor denilebilir. 18. yüzyılda siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan devlet bir çöküş içerisindeyken Klasik edebiyat önceki yüzyıldaki gelişimine devam etmiştir (Mengi, 2011:206).

Bu yüzyılda devrin siyaset adamlarının edebiyata olan ilgileri, şair ve sanatkârlara olan destekleri edebiyatın gelişimine devam etmesindeki temel etkenlerden bazılarıdır. Yüzyılın başında özellikle III. Ahmet ve damadı İbrahim Paşa sanat ve sanatçının dostu olmuşlardır. Gibb bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Osmanlı İmparatorluğunun her döneminde olduğu gibi XVIII. yüzyıldaki edebi gelişmelerde de Sultan III. Ahmed ve devlet ricalinin büyük katkılarını göz ardı etmemek gerekir. Sultan Ahmed ve sarayındaki ekâbir, özellikle de İbrahim Paşa edebiyatın münevver ve gayretli hamileri idiler. Başvezir gücü yettiği her durumda edebiyatı desteklemiştir. O zamana kadar Türkçe'de hiç görölmeyen büyük Arap ve Fars Klasiklerinden bazılarını tercüme etmek maksadıyla İstanbul'un en bilgili ve kabiliyetli üdebasından komiteler teşkil ettirmiştir. "Bu suretle aslında saray şiiri Türkiye' de her devirde görölmuş olmakla birlikte hiçbir zaman III. Ahmed'in hükümdarlığının sonlarında olduğu kadar, ne bu denli başarıyla işlenmiş ne de böyle parlak bir üstünlüğe sahip olmuştur” (Gibb,1999: 275).

Bu yüzyıl edebiyat ve sanat açısından Lale Devri ve sonrası olmak üzere iki bölüme ayrılabilir. Bu devirde savaşların yok denecek kadar az oluşu, İstanbul'un zevk ü sefa içerisinde oluşu, sanata ve edebiyata yönelimi artırmış bu durum da Lale Devri'ni diğer bölümden ayıran en önemli özellik olmuştur.

Kaynaklar bu yüzyılda Divan şiirinde Fars etkisinin azaldığını, şairlerin önceki yüzyıllarda yaşamış büyük Türk şairlerinin eserlerini örnek aldığını yazmaktadır. 18. Yüzyılda şiir alanında önemli bir yeniliğin olduğu söylenemez. Yeniliğin olmamasının sebebi; Divan şiirinin zirveye daha önceki yüzyıllarda ulaşmış olmasıdır. Yani aynı edebi anlayıştan beslenen şairler zirveyi aşmakta zorlanmış, Divan şiirinin usta isimleri örnek alınmış ve onlara nazireler yazılmıştır. Bu yüzyılda kişisel başarı ve zekâları sayesinde öncelikle Nedim daha sonra ise Şeyh Galip ön plana çıkmış ve farklılıklarını göstermişlerdir. Bu dönemde edebiyatımızın konuları değişmiş; Divan şiiri içerisine halk dilinde kullanılan deyim ve atasözlerini almıştır. Aynı zamanda günlük hayat Klasik şiirimizin konuları arasına girmiştir. Prof. Dr. Mine Mengi bu yüzyılı anlatırken

“18. yüzyılda İran edebiyatı temsilcilerini örnek alma isteği oldukça azalmış; yüzyılın şairleri kendilerine Türk edebiyatının geçmiş büyük ustalarını örnek almışlar, onlara erişmeye çalışmışlardır. İran edebiyatı kaynaklı mesnevi konuları yerine yerli hayattan alınmış hikâyeler işlenmiştir”(Mengi, 2011:229). ifadelerini kullanmıştır.

Aynı şekilde Fuat Köprülü devrin genel özellikleri hakkında “Divan edebiyatı sanatçıları bu yüzyılda geçen yüzyılların klasik kurallarının dışına çıkamamışlar ve geçen yüzyıllardaki büyük üstadların izlerinde yürümüşlerdir. Böylece eski edebiyatta şairler tekrara nazirecilige düşmüşler, yönelmişlerdir. Alınan örnekleri aşamayan bir Uygarlık açısından İran'ı kendilerinden aşağı gören divan şairleri, bu dönemde bir kendine dönüş çabası içine yönelmişlerdir. Fakat buna rağmen, XVIII. yüzyıl Türk şiiri üzerinde Buharalı Şevket'in ve Tebrizli Saib'in etkisi derhal göze çarpar şeklinde fikir beyan etmiştir (Köprülü, 1931:452).

18. yüzyılın başlarında Divan şiirinde Nabi'nin etkisi devam etmektedir. Onu kendisine bir usta olarak gören düşünce ve hikmet tarzını benimseyen birçok şair Nabi'nin yolunda yürümüştür. Nedim'in kendi edebi anlayışını bulması ve olgunlaştırması sonrasında ise birçok şair Nedimâne denilen tarzda şiir yazmaya başlamıştır ancak bu yüzyılın bir diğer ekolü Şeyh Galip ve Sebk-i Hindi akımıdır. Nedim Mahallileşme'nin rüzgârıyla yazmış olduğu şiirlerde Divan şiirini halk diline

yakınlaştıırken, Şeyh Galip takip etmiş olduğu Sebk-i Hindi akımının etkisiyle yeni hayallerle ve kullanılmamış tamlamalarla dolu girift bir dil kullanmıştır.

Bu devirde Osmanlı devlet adamlarının şairleri korumaları, ülkede sanat ve edebiyatın önceki yüzyıllarda olduğu gibi gelişimini devam ettirmesini sağlamıştır. Geçmiş yüzyılların devamı olarak bu dönemde de ilim, sanat ve edebiyatta güçlü şahıslar yetişmiştir. Osmanlı sultanları hem sanatkârları korumuş hem de şiir ve sanatla bizzat kendileri de ilgilenmişlerdir. Yüzyılda hüküm sürmüş olan III. Ahmet ve III. Selim şair sultanlar arasındaki yerlerini almışlardır. İfade edilen gelişmelerin neticesinde bu dönemde birçok şair yetişmiş ve 18. yüzyıl kaynaklara şiir ve şair yüzyılı olarak kaydedilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu yüzyılı edebiyat açısından Nabi, Nedim ve Şeyh Galip şekillendirmiştir. Yüzyılın başında Nabi'nin hikemi tarzı şairleri etkilerken Nedim'in yetişmesiyle beraber çoğu şair onun açtığı yolda yürümüşlerdir. Yüzyılın sonunda ise Şeyh Galip farklı bir şiir anlayışıyla ortaya çıkmıştır (Mengi, 211:206-207)

Bu yüzyılın şairleri edebi kültür ve teknik maharet bakımından yetkin ve güçlü olmakla birlikte eski üstatların yolunda başarılı şiirler yazmaktan öte üstün bir sanat gücü gösterememişlerdir. Sadece yüzyılın I. yarısında Nedim, II. yarısında Şeyh Galip şahsi dehaları sayesinde son bir yükseliş kaydetmişlerdir (Mazıoğlu, 1982:130)

1.3. 18.Yüzyılda Eğlence Hayatı

Osmanlılar'da cülus, doğum, sünnet, evlenme, bayram, kandil, hırka-i şerifin sergilenmesi ve surre alayının yola çıkarılması vb. vesilelerle eğlenceler tertiplenirdi. Yapılan şenliklere genellikle "donanma" veya "sur" denilirdi. "Suriyye" yahut "surname" adı verilen manzum veya mensur eserler bu eğlence ve şenliklerin ihtişamı hakkında geniş bilgi vermektedir. Osmanlılar'da en muhteşem şenlikler şehzadelerin sünnetleri için yapılan sur-i hıtanda görülür. Şehzadelerin veya zengin aile çocuklarının yanı sıra bu şenliklerde bazen binlere varan fakir çocukları da sünnet ettirilirdi (Refik, 1998:21-26)

Genel olarak Osmanlı devletinde eğlencelere bakıldığı zaman yukarıda da ifade edildiği gibi doğum şenlikleri, sünnet törenleri, ramazan eğlenceleri ve özellikle de bahar aylarında yapılan mesireler vb. türde eğlenceler çıkar karşımıza.

Bu eğlencelerde türlü kişiler türlü oyunlarla hünerlerini sergilerlerdi. Şenliklere katılan oyunculardan her birinin hünerine göre adı vardı. Nebi Bozkurt Evliya Çelebi'nin bunları şu şekilde sıraldığını ifade eder: Şebbaz yani hayal-i zılcıyan, hayal-i zıll-i tasvirciyan. kuklabaz, baş kuklabaz, zürbaz, küzebaz. çanakbaz. sinibaz. kasebaz. perendebaz. kağıdbaz. kadehbaz, hokkabaz, beyzabaz, külehbaz. yuvarlakbaz, ayinebaz. çerhbaz, şem' şirbaz, paçlebaz. sürmebaz, maymunbaz. köpekbaz, ayubaz, himarbaz, yılanbaz. Bunlar Karagöz oynatan, alet ve hayvanlarla gösteri yapan kimselerdi. Evliya Çelebi ayrıca bu oyuncuların hünerlerini nasıl sergiledikleri hususunda da ayrıntılı bilgi vermektedir (Bozkurt, 1994:486).

Padişahlar sadece sünnet, nikâh vb. vesilelerle değil istedikleri her zaman eğlenecek bir vasıta bulurlardı. III. Selim'in Sır kâtibi Ahmed Efendi tarafından tutulan Ruzname adlı eserde padişahın günlük hayatıyla ilgili bilgiler arasında eğlenceler oldukça fazla yer tutar. Bunlardan bazıları şöyledir: At, atış, güreş müsabakaları, tomak oyunu, cambaz, çengi ve Frenk rakkaslarının gösterisi, hokkabaz oyunları, Frenk operası, gölge oyunları, yelken bezinden balon uçurulması, meddahları temaşa ve musiki konserleri. Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı ülkesinde çok farklı milletlerin bulunması bunların farklı dini ve kültürel yapıda olmaları farklı eğlence tarzları ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte günümüze kadar devam eden halk eğlenceleri zengin bir kültür oluşturur. Türkiye'nin her tarafında yöre halkının kendine has eğlenceleri, seyirlik oyunları, sohbetleri vardır. Eğlencelerin toplum psikolojisi açısından büyük bir önem taşıdığı inkâr edilemez (Bozkurt, 1994:486-87).

Yukarıda bahsedilen eğlencelerden başka halkın eğlence merkezi olarak kahvehanelerden de söz edilebilir. Kahvehaneler daha önce de ifade dildiği gibi önceleri devlet tarafından yasaklandı ve hatta bütün kahvehaneler yıktırıldı. Fakat 18. yüzyıla gelindiğinde yasak kaldırıldı ve kahvehaneler Osmanlı toplumunun bir sosyal buluşma mekânı haline geldi. Kahvehaneler bu rolü üstlendikten sonra Osmanlı Devletindeki kahvehanelerin sayısı hızla artmaya başladı. Aynı meslek erbabı olanlar, şairler, kadılar, kâtipler kahvehanelerde buluşmaya başladılar. Özellikle akşam vaktinden yatsı namazına kadar olan vakit arasında kahvehanelerde “Hamzaname”, “Battalgazi”, gibi halk kitapları okunurdu, saz şiirleri ve meddahlar halk masalları anlatırlardı, orta oyunu ve karagöz oyunları da sergilenirdi. Dama, satranç ve tavla oynanırdı. Aynı şekilde kahvehanelerde halkın en büyük

eğlencelerinden bir tanesi de tütün içmektir. Tütün de aynı kahve ve kahvehaneler gibi yasaklanmış olsa da 18. Yüzyılda bu yasaklar da ortadan kaldırılmıştır (Refik, 1998:28-34)

18. yüzyıldaki eğlence hayatına göz attığımız zaman karşımıza lale devri çıkar. Bu dönemde Damat İbrahim Paşa sadrazam olduktan sonra Avrupa'yla iyi ilişkiler kurup birçok Avrupa ülkesine sefirler gönderdi, Avrupa'daki siyasi ve fenni gelişmeleri takip ettirdi. Dış siyasette bu tavır ortaya koyulurken iç siyasette yıllardır ağır yenilgiler alan Osmanlı Devleti'nin üzerindeki savaş yaralarının oluşturduğu ruh hali silinmeye çalışıldı. Özellikle III. Ahmet'in kızlarının evlilikleri ve çocuklarının sünnet törenleri çok şaşalı kutlamalarla gerçekleştirildi. İstanbul'da savaş havası ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Kâğıthane halkın eğlence merkezi haline geldi hem saray erkânı hem de halk bahar geldiğinde Kâğıthane'de eğlencelere katıldı ve baharın güzelliklerini yaşadı. Özellikle III. Ahmet'in mimariye olan merakı ve İbrahim Paşa'nın sanat sevdası Kâğıthane'yi yeni kasırlarla adeta bir eğlence merkezi haline getirdi. Edebiyatta olan Fars etkisi bu kasırların isimlerinde de kendisini gösterdi. Yapılan yeni yapılara Kasr-ı Neşat, Kasr-ı Cinan, Kasr-ı Çeşme-i Nur, Hürremabad, Cisri sürur, Cedvel-i Sim, Cisir-i Nurani, Hayrabad, Nev-peyda gibi edebi isimler verildi. Bu yapılan mimari eserler Kâğıthane'yi tam olarak İstanbulun eğlence merkezi haline getirdi, kasırlarda devlet erkânının düzenlediği ziyafetler ardı ardına geldi. Yapılan kasırların en ünlüsü bizzat İbrahim Paşa tarafından yaptırılmış, iki ayda tamamlanmış ve ismi bizzat İbrahim paşa tarafından Sadabad olarak belirlenmiştir. Sadabad devlet yönetiminin Lale Devri boyunca her baharda devamlı eğlenceler düzenlediği bir merkez halini almıştır. Kasrın açılışına bizzat III. Ahmet iştirak etmiştir (Refik, 1997:35-42).

Lale Devri'nin en ünlü sanatkârı olan Nedim Sadabad'ı bir şarkısında şu sözlerle işlemiştir:

Bir safa bahşedelim gel şu dil-i nâşâde
Gidelim serv-i revanım yürü Sadabâd'e
İşte üç çifte kayak iskelede amade
Gidelim serv-i revanım yürü Sadabâd'e.

Gülelim, oynayalım, kâm alalım dünyadan
 Mâ-i tesnim içelim çeşme-i nev-peydadan
 Görelim âb-ı hayat aktığın ejderhadan
 Gidelim serv-i revanım yürü Sadabâd'e

Geh varıp havz kenarında hirâman olalım
 Geh gelip kasr-ı cinan seyrine hayran olalım
 Gâh şarkı okuyup gâh gazelhan olalım
 Gidelim serv-i revanım yürü Sadabâd'e

İzn alıp Cuma namazına deyu mâderden
 Bir gün uğrulayalım çerh-i sitem-perverden
 Dolaşıp iskeleye doğru nihan yollardan
 Gidelim serv-i revanım yürü Sadabâd'e

Bir sen ü bir ben ü bir de mutrib-i pakize-eda
 İznin olursa eğer bir de Nedim-i şeyda
 Gayrı yârânı bugünlük edip ey şuh feda
 Gidelim serv-i revanım yürü Sadabâd'e

He türlü zevk ve eğlencenin merkezi olan Kâğıthane bahar mevsimi gelince hem devlet yönetiminin hem de İstanbul ahalisinin akın akın geldiği bir eğlence yeri halini almıştır. Halk arabalarla akın akın Kâğıthane'ye bahar eğlenceleri için gelirdi, arabalarda rengârenk kafesler olurdu, bu arabaların üzerleri çiçek motifleri ve güzel beyitlerle süslenirdi, arabaların içinde oturmak için yastıklar bulunurdu, bu arabalar yalnızca dört kişilik kapasiteye sahipti. Kâğıthane en hareketli günlerini III. Ahmet'in ve sadrazamların geldiği günlerde yaşardı nitekim İbrahim paşa da elçilere Sadabad'da ziyafetler verirdi (Refik, 1997:37).

Sonuç olarak Osmanlı devleti hem devlet ahalisinin hem de halkın eğlencesi için çeşitli etkinlikler düzenlemiştir. Bu vesileyle halkın hem eğlenme hem de birleşip sosyalleşme ihtiyaçları karşılanmıştır. Osmanlı devletinin eğlence

programları öncelikle İslam kuralları dikkate alınmak şartıyla düzenlenmiştir. Tabi bu eğlenceler toplumun ortak kültüründen unsurları da içerisinde bulundurmıştır.

1.4. Türk Tarihinde Binit

Türkler tarih boyunca hareketli hayat yaşayan bir toplum olmuştur. Bu hareketlilik yaşadıkları coğrafyanın etkisiyle oluşan yaşam biçimlerinin zorunlu kıldığı bir durumdur. Hareketlilik beraberinde geniş coğrafyalara yayılmayı ve göçebe bir kültür yaşamayı gerektirmiştir. Türklerin yaşadığı göçebe hayat çoğu zaman ömürlerinin büyük bir kısmını yolculuklar yaparak geçirmelerine sebep olmuştur. Tabi bu yolculuklar yürüyerek yapılabilecek yolculuklar değildir. Çünkü yolculuklar bazen kıtalar arası yapılan uzun süreli yolculuklar olmuştur. Yolculukların yapılması için araçlara ihtiyaç duymuşlardır. Araç olarak öncelikle hayvanlar kullanılmıştır. Hayvanlardan bu hızlı ve hareketli hayata en uygunu ise atlardır. Atın Türkler tarafından evcilleştirilmesinin en büyük sebebi Türklerin yaşadıkları coğrafyanın da etkili olmasıyla göçebe bir hayat yaşamasıdır. Türkler hem göçebe hem de savaşçı bir millet özelliğini barındıran bir millettir. Atın evcilleştirilmesi Türklere hem savaş alanında üstünlük getirmiş hem de hız konusunda önemli bir avantaj sağlamıştır. At yetiştiriciliği konusunda belki de dünyanın en önemli toplumu olan Türk toplumu komşu oldukları toplumlara yetiştirdikleri atları satmış karşılığında yiyecek ve giyecekler almışlardır (Halaçoğlu, 1991:26-28)

Türklerin yetiştirdikleri atlar savaş meydanlarında hızlı manevralar yapmalarına ve savaştıkları düşmanlarına üstünlük kurmalarına büyük katkı sağlamıştır. Bu üstünlük tarih boyunca Türklere büyük zaferler kazandırmıştır. Bu zaferler sonucunda Türkler tarih boyunca büyük devletler kurmuş ve kıtaları hükümleri altına almışlardır. Türkler Anadolu'ya geldikten sonra da at yetiştiriciliğine devam etmiş bu alandaki üstünlüklerini korumuşlardır. Osmanlı Devleti'nde de at yetiştiriciliğine önem verilmiştir. Osmanlı ordusunda atlı birlikler büyük bir yer kaplamıştır. Bu atlar için özel yetiştirme alanları ayrılmış ve atların bakımı için insanlar yetiştirilmiştir. Öyle ki at bakıcılığı başlı başına bir iş alanı halinde toplum hayatında yerini almıştır. Teknolojinin gelişmesi ve motorlu araçların kullanımı atları toplum hayatından yavaş yavaş çıkarmaya başlamıştır. Kırsal bölgelerde hala kullanılmaya devam edilse de Türk toplum hayatında at önemini yitirmiştir. Teknolojinin ilerlemesi askeri alanda da atlara duyulan ihtiyacı ortadan

kaldırılmış bunun neticesinde at günlük hayatta ve askeri alanda stratejik bir unsur olma özelliğini kaybetmiş, sadece kültürel faaliyetlerde ve bazı spor dallarında kullanılan bir binit haline dönüşmüştür. (Halaçoğlu, 1991:28-31)

Tabi yolculuklar sadece at ile yapılmamıştır. Atın yanı sıra Orta Asya bozkırlarına uyum sağlayabilen bir diğer hayvan ise devedir. Develer uzun süre açlığa ve susuzluğa dayanabilmeleri açısından geniş coğrafyalarda Türklerin yararlandığı binitlerden bir diğeridir. Hala Moğolistan'da çift hörgüçlü develere Türk Devesi ismi verilmektedir. Develer yolculuklarda yük taşıma binitleri olarak kullanılmıştır. Develer Türk toplum hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Deve yetiştiriciliği de Türk toplum hayatında önemli mesleklerden biridir. Orta Asyadaki çift hörgüçlü develere Türk devesi denildiği ifade edilmişti. Türkler Anadolu'ya geldikten sonra da deve yetiştiriciliğine ve develeri binit olarak kullanmaya devam etmişlerdir. Osmanlı Devleti sefere çıktığında ordunun ihtiyaçlarını, yiyecek içecek ve teçhizat gibi maddeleri at, deve ve katırlar yardımıyla taşımıştır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde modern araçların kullanımıyla beraber deve de at gibi kullanılmamaya başlanmıştır. Deve yetiştiriciliği Anadolu'da yavaş yavaş ortadan kalkmış bu kültür toplum hayatından çıkmaya başlamıştır denilebilir (Alptekin, 2019:2-11)

Türklerin denizcilik tarihi o kadar eskiye dayanmamaktadır. Türklerde denizcilik faaliyetleri ve deniz araçlarının kullanımı Anadolu Selçukluları'nın Malazgirt zaferi ile Anadolu'ya gelmelerinden sonra başlamıştır. O tarihe kadar denizcilik alanında çalışma yapmayan Türkler Anadolu topraklarında denizcilik faaliyetleri yapmaya başlamışlardır. Bu faaliyetlerle birlikte deniz araçlarının üretimi ve kullanımına da başlamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde İzmir'in alınması denizcilikte ilk adımların atılmasını sağladı. Daha sonraki dönemde ise Candaroğulları, Karesioğulları ve Aydınoğulları beylikleri Türklerde denizciliğin gelişmesine katkıda bulunan beylikler oldular. Özellikle Aydınoğlu Umur Bey Ege adalarında yaptığı fetihler sonucunda büyük ün kazanmıştır. Osmanlı Devleti kurulduğunda bir donanmaya sahip değildi. Orhan Bey döneminde ilk kez Karamürsel'de donanma oluşturuldu. Karesioğulları'nın alınması Osmanlı donanmasının temelini oluşturdu. Yıldırım Bayezid döneminde ise Gelibolu'da büyük bir tersane kuruldu, bu tersane Osmanlı Devleti'nin donanma gücünün oluşmasına ve gelişmesine büyük katkı sağladı. Fatih'ten önce İstanbul

kuşatmalarında donanmalardan faydalanıldı Fatih de fetihde donanmanın çok önemli olduğunun farkında olarak 400 parçalık bir donanma hazırladı. Daha sonra deniz aşırı seferler yapıldı. Osmanlı devleti denizlerde büyük bir güç olma özelliği kazandı özellikle denizdeki donanmaları sayesinde Karadeniz bir Türk gölü haline geldi. Kıbrıs'ın fethi ve Akdeniz'de Osmanlı etkinliğinin artması yine Osmanlı deniz kuvvetlerinin başarıları sayesinde olmuştur. Osmanlı devleti denizcilik alanında dünyanın en büyük gücü haline geldi öyle ki birleşik Haçlı donanmasını tek başına yenebilecek bir güce sahipti. Denizcilik faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin varlık gösterdiği yıllar boyunca her zaman önemini korudu. Dünya toplumları da aynı şekilde denizcilik alanında gelişmeler gerçekleştirdiler. Türkiye Cumhuriyeti Devleti de üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada devleti olduğu için denizcilik ve deniz yoluyla ulaşım önem vermiş ve bu alanda önemli gelişmeler gerçekleştirmiştir. Hayvanların binit olarak ulaşımında kullanılması teknolojinin gelişmesi ve motorlu araçların kullanılmasıyla ortadan kalkmış olsa da deniz binitleri ve deniz yolu ulaşımını her zaman önemini korumaya devam etmiştir (Gencer, 1991:501-509)

Binitler toplumların hayatında çığır açmıştır. Özellikle atın evcilleştirilmesi bir devrim niteliği taşımaktadır aynı eşkilde diğer hayvanlar ve deniz nakil araçları da insanların hayatlarını önemli derecede etkilemiştir. Bu etki kendisini hem sosyal hayatta hem de askeri alanda hissettirmiştir. Şairler de toplumun birer ferdi olarak toplumun sosyal hayatı içerisinde bu denli önemli olan bir unsuru şiirlerinde işlemişlerdir. Bu çalışmada 18. yüzyıl şairlerinin binitleri şiirlerinde nasıl işledikleri yapılan çalışmalar sonucunda tesbit edilmeye çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

2.1.Kaynak Özetleri

Bir araştırmada kullanılan kaynaklar araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliği hususunda önemli bir yer tutmaktadır. Bu kaynakların birincil kaynak olması araştırmanın güvenilirliğini artırır. Bu çalışmada elde olan imkânlarla birincil kaynak kullanımı hususunda hassasiyet gösterilmiştir. Birincil kaynakların yanı sıra güncel kaynaklar da çalışmanın geliştirilmesi noktasında kullanılmıştır.

Agâh Sırrı levend.(2015). Divan Edebiyatı Kelimeler Ve Remizler Mazmunlar Ve Mefhumlar: kavramların tasnifi, açıklanması ve beyitlerin çevirisinde kullanılan temel kavramlardan bir tanesi Agâh Sırrı Levend'in Divan Edebiyatı Kelimeler Ve Remizler Mazmunlar Ve Mefhumlar isimli eseridir.

Ahmet Refik. (1997).Lale devri: 18. yüzyılın genel durumu anlatılırken faydalanılan kaynaklardan bir tanesi Ahmet Refik'in Lale Devri isimli eseridir. Eseri Dursun Gürlek sadeleştirmiştir.

Ahmet Refik. (1998). Eski İstanbul Manzaraları: 18. yüzyılın genel durumu anlatılırken faydalanılan Ahmet Refik'in ikinci eseri Eski İstanbul Manzaraları isimli eseridir. Eseri sadeleştiren yine Dursun Gürlek'tir.

Bülent Kaya. (2008). Divan Şiirinde At: At isimleri ve isimlerle ilgili tanımlamalar yapılırken faydalanılan bir diğer eser Bülent Kaya'nın 2008 yılında yüksek lisans tezi olarak yayımlamış olduğu Divan Şiirinde At isimli çalışmasıdır.

Ferit Devellioğlu. (2017) Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat: Kavramların açıklanması ve beyitlerin günümüz Türkçesine çevirisinde Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat adlı eserinden yararlanılmıştır.

İsmail Parlatır. (2014). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü: Kavramların açıklanması ve beyitlerin günümüz Türkçesine çevirisinde İsmail Parlatır'ın Osmanlı Türkçesi Sözlüğü isimli eserinden faydalanılmıştır.

İskender Pala. (2013). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü: Kavramların açıklanması ve beyitlerin günümüz Türkçesine çevirisinde İskender Pala'nın Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü isimli eserinden faydalanılmıştır.

Mehmet Alptekin: (2019). Türk Folklorunda Deve: Binit türlerinden biri olan deve ile ilgili bilgiler verilirken Mehmet Alptekin'in Türk Folklorunda Deve isimli eserinden faydalanılmıştır.

Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî Divanı. Fatma Sabiha kutlar Oğuz. (2004).

18. Yüzyıl Şairi Asaf ve Divanı. Hasan Kaya. (2009).

18.Yüzyıl Şairlerinden Belig Mehmed Emin Divanı. Hafize Gamze Demirel. (2005).

Edirneli Kâmî Ve Divanı. Gülgün Erişen Yazıcı. (1998).

Fazıl Hacı Tahir Efendi, Hayatı Ve Divanının Transkripsiyonlu Metni. Metin Arpacı. (2005).

Esrar Dede Hayatı, Edebi Kişiliği Ve Divan'ının Karşılaştırmalı Metni. Hasan Ali Kasır. (1996).

Haşmet Divanı Hayatı - Edebi Kişiliği – Eserleri Ve Divanının Tenkidli Metni. Mustafa Aslan. (1995).

Hoca Neş'et Divanı (İnceleme ve Tenkidli Metin). Rıza Oğraş. (1991).

XVIII. Yüzyıldan Bir Şair, İzzet Ali Paşa Metin Ve İnceleme. Fatma Sabiha kutlar Oğuz. (1988).

Nahifi Süleyman Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği Ve Divanı'nın Tenkitli Metni). Ali irfan Aypay. (1992).

Yahya Nazim Divanı(İnceleme-Metin). Nevin Gümüş. (1992).

Nedim Divanı. Muhsin Macit (1997).

Rasih Divanı. Özge Öztekin. (1997).

Seyyid Vehbi Ve Divanının Karşılaştırmalı Metni. Hamit Dikmen. (1991).

Sünbül-Zâde Vehbî Dîvânı. Ahmet Yenikale. (2012).

Şeyh Gâlib Divanı Hayatı - Edebi Kişiliği - Eserleri - Şiirlerinin Umumi Tahlili. Naci Okcu. (2011).

Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk. Muhammet Nur Doğan. (2012).

2.2. Klasik Türk Şiirinde Binit Üzerine Yapılan Doktora ve yüksek Lisan Tez

Çalışmaları

AYŞE KARACA, Türk Kültürü'nde At (İlk Çağ Ve Orta Çağ). Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih Anabilim Dalı

Bülent KAYA, Divan Şiirinde At. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Edebiyatı Bölümü

Mehmet TÜRKMEN, Türk Kültür Tarihinde Atlı Sporlar Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi / Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Salih DEMİRBİLEK, Türklerde At ve At Kültür., Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü

Şeyda AYDIN, Dokuma Sanatlarından Minyatüre Türk Kültüründe At. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Resim Anasanat Dalı

Şevket KARACA, Türk ve İslam Kültüründe At ve Ata Binicilik. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Çalışmanın Amacı

Divan şiiri Türk kültürünün önemli parçalarından bir tanesidir. Bu şiirin anlaşılması ve toplum tarafından benimsenmesi önemli bir konudur. Şiirin içindeki unsurların bilinmesi şiirin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Bu çalışmada sosyal hayatın önemli bir unsuru olan binitlerin 18. Yüzyıl Divan Şiirine yansımalarının tespiti ve bu tespitler sonucunda Divan edebiyatının halkın içinde bulunduğu sosyal hayat unsurlarını dönemin edebi eserleri içerisinde muhteva ettiğinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

3.2. Araştırma Yöntemi

Bu çalışmanın araştırma yöntemi doküman incelemesi yöntemidir. Doküman incelemesi yönteminde önceden yapılmış çalışmalardan yola çıkılarak konuya uygun materyaller tespit edilir. Bu aşamadan sonra ise tespit edilen materyaller yapılacak olan çalışmada kullanılır.

Bu yöntemden hareketle çalışmanın giriş bölümünde 18. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı, yüzyılın sosyal hayatı, eğlence hayatı ve binitin Türk tarihindeki yeri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerin verilmesindeki amaç incelenecek yüzyılın toplum şartlarının ve edebi dönem özelliklerinin iyi anlaşılmasıdır. Aynı zamanda binitlerin Türk toplumundaki tarihi gelişimi ise meseleye daha geniş çerçevede bakılabilmesini sağlayacaktır.

Çalışmanın giriş bölümünden sonra bulgular ve tartışmalar bölümünde tespit edilen binitle ilgili kavramların geçtiği beyitler, tür ve alfabetik sıra gözönüne alınarak incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda kavramlar hakkında genel bilgiler verilmiş, tespit edilen beyitlerde binit kavramlarının bulunduğu terkipler belirlenmiş ve konunun anlaşılması hususunda uygun görülen beyitlerin açıklaması yapılmıştır.

Çalışmanın son kısmında ise tespit edilen veriler ışığında ulaşılmış olan sonuçlar ifade edilmiş ve çalışma esnasında yararlanılan kaynaklar, kaynakça bölümünde verilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMALAR

4.1. CANLI BİNİTLER

4.1.1. AT

4.1.1.1. Atın Tarihsel Gelişimi

İnsanların hayvanlarla olan ilişkisi insanlık tarihiyle aynı geçmişe dayanmaktadır. İnsanlar daima hayvanlara ihtiyaç duymuş ve onlardan faydalanmıştır. Bu faydalanma gerek araç olarak kullanma gerekse de gıda maddesi olarak avlanma olarak gerçekleşmiştir.

“İlk çağlarda insanoğlu avcılık ve toplayıcılıkla yaşamını idame ettirdiği için insan ve hayvan ilişkilerinin bu dönemde yoğunlaştığını görmekteyiz. Bir noktada insan ve avlanılan hayvanlar arasında güçlü bir bağın olduğu aşikârdır. Bu güçlü bağ insanoğlu arasında, siyasî, idarî, sosyal ve ekonomik açıdan sınıflandırma sistemi ortaya çıkarmıştır. Buzul çağına sona ermesiyle Baykal Gölü’nden Baltık Denizi’ne kadar olan sahada bir kültür doğmuştur. Bu kültürün başlıca özelliği evcilleştirilen hayvanların artması ve iklim koşullarının değişmesiyle “göçebelik” adı verilen bir hayat tarzının oluşmasıdır” (Rasony, 1971:4).

Bu kültür etrafında en erken dönemlerde evcilleştirilen hayvanların başında köpeğin 10.000 yıl önce, daha sonra keçi, koyun ve rengineğinin 8.000 yıl önce geldiği görülmektedir. Çünkü evcilleştirilen koyun ve keçilerin ataları olan yabanî hayvan türlerine günümüzde tesadüf edilmemiştir. Bu durum da atın evcilleştirilmesinin tarihin eski dönemlerine kadar gittiğini göstermektedir (Rasony, 1971:4). Yazılı kaynaklarda insanoğlunun atı, ilk olarak Avrasya’daki Neolitik Çağ’ın da M.Ö. 8000-4000 yılların sonlarına doğru evcilleştirdiği tahmin edilmektedir. Araştırmacıların büyük çoğunluğu atın Orta Asya’da evcilleştirildiği

yönünde fikir beyan etmişlerdir. Orta Asya’da Türklere ait olduğu tespit edilen kurganlarda yapılan kazılar sonucu elde edilen bilgiler bu görüşü doğrulamaktadır. Atın dünya medeniyet tarihindeki yeri ve önemi bilinen bir gerçektir. İnsanlar atlar sayesinde uzağı yakın etmeyi başarmış ve at hem sosyal hayatta hem de savaşlarda insanoğlunun en büyük yardımcısı olmuştur. Böyle önemli bir hayvan acaba ilk ne zaman, nerede ve kimler tarafından evcilleştirilmiştir. Bu konuda araştırmacılar üç farklı fikir sunmuşlardır. Bunlardan birincisi İskit nazariyesidir. Bu nazariyeyi savunanların başında, İ. Zicy gelmektedir. Karadeniz’in kuzey düzlüğü ve Kuzey Türkistan arasındaki İskit adı verilen sahada, at evcilleştirilmiş ve yetiştirilmiştir. Bu nazariyeye göre atlı göçebe kültürü M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllar arasında başlamıştır. Bu nazariyeyi savunanlara karşı olanlar M.Ö. I. yüzyılın başlarında atlı kavimlerin yaşadığının altını çizerek, ‘İskitler’deki bu kültür belirtilerinin Türk unsurunun nüfusu çerçevesinde olabileceğinin vurgusunu yapmışlardır (Kafesoğlu, 2005:216).

“İkinci olarak, İndo Germen Nazariyesi görülmektedir. Bu nazariyenin savunucuları Macaristan kazılarında ele geçirilen bronz ve demir gemlerini tiplere ayırarak Güney Rusya, İran, Kafkaslar ve Sibirya sahasında M.Ö. 8. ve 6. yüzyıllarda atlı kültürün yaşadığı kanaatine varmışlardır” (Kafesoğlu, 2005:217).

“Batılıların Arî ırkının üstünlüğünü kanıtlamaya çalışan İndo-Germen kuramına göre, Hint-Avrupalıların çok eski dönemlerde Çin’in Kansu bölgesine değin bütün Orta Asya’ya yayıldıkları ve aslında göçebe (bozkırlı) oldukları, atın ilk kez onlar tarafından evcilleştirildiği iddia edilmiştir. Bugünkü Batılıların ataları ne tarım kökenli, ne de göçebe kökenli olmayıp asalak ekonomiye (avcılık ve toplayıcılık) bağlı olduklarından, Batılılar atalarını yüceltmek ve kendilerine daha yüksek bir kültür kökeni sağlamak için bu İndo-Germen kuramını ortaya atmışlardır. Batılıların atın üzerinde önemle durması, bu hayvanı evcilleştirip binmenin, insanlığın kültür geçmişinde son derece önemli bir hadise olmasından kaynaklanmaktadır” (Kafesoğlu, 2005:216).

Bu meseledeki üçüncü nazariye ise Altay Nazariyesidir. Bu görüşe göre ise Asya’da bulunan ilk at kalıntıları, Türklerin ana yurdu bölgesindeki Afanasyevo Kültürü ve bu kültürün sonraki aşaması olan Andronovo Kültüründe görülmüş ve Andronovo Kültürü Çevresi’ne dâhil olan bölgede at kalıntıları ile karşılaşmıştır. Bu nazariyeye göre başka kültürlerle ait alanlarda karşılaşılan kalıntıların bir değeri yoktur.(Karaca, 2011:6-9)

Üç nazariyeye de dikkat edildiğinde ortak olan görüş atın ilk defa Türklerin anayurdu ve çevresinde evcilleştirilmiş olduğudur.

Tarihçilere göre Türkler, atı, evcilleştirmekle insanlığa en büyük hizmeti etmişlerdir. Atın ehlileştirilmesi insanlar için bir devrim, aynı zamanda tarihteki önemli bir safhanın başlangıcı olmuştur. Atın binek hayvanı olarak kullanılması, dünya tarihinde çok önemli bir aşama olup tarıma bağlı hayvancılığın çok üstünde bir kültür atılımıdır. Avcılık yaşamından hayvanları evcilleştirmeye geçen ilk ırk Türklerdir. At, Türkler tarafından evcilleştirilmiş, Türkler ata binen ilk ırk olmuştur. Aynı zamanda en eski çağlardan beri Türklerin siyasî, dinî, sosyal ve iktisadî yaşamında at, merkezî bir rol oynamıştır (Karaca, 2011:8).

Bozkır atı, Selçuklu Türkleri tarafından da beslenerek ve geliştirilerek askeri, sosyo-ekonomik hayatta önem kazanmıştır. Selçuklularda halka daima at sevgisi telkin edilmiştir. Alp Arslan zamanında yetişen ünlü astronomi âlimi Ömer Hayyam, bir hâkimin oğluna atı sevmesini ve yayı üstün tutmasını nasihat etmiştir. Bu dönemde sıkça söylenen en önemli söz, devletin at sayesinde ayakta durduğudur. Böylece, at aziz olarak gösterilmiş ata hürmet etmeyenlerin zelil olacağı söylenmiştir. İslâmiyet’ten önce ve İslâmiyet’ten sonra da ata verilen önem değişmemiştir. (Unat, 1991:321). Devletin at sayesinde ayakta kaldığı yahut at üzerinde kurulduğu ifadesi Oğuzlarda da görülmektedir, Selçuklular da Oğuzların bir kolu olduğu için bu ifade gayet tabidir (Köymen, 1972:277). Ömer Hayyam, kendinden öncekilerin ağzından nakil ettiğine göre: “et yiyen canlıların şahı doğan, otyiyenlerin şahı, attır.” demiştir. Ömer Hayyam, ünlü Türk hükümdarı Efrasiyab’ın da ata dair sözlerini Türkçe olarak ünlü eseri Nevruz-name’de neşretmiştir.

Efrasiyab’a göre, gök için ay ne ise hükümdarlar içinde at odur. Hayyam yine, “Hiçbir hayvanın şekli at şeklinden güzel değildir.” ifadesini kullanmıştır (Göksu, 2009:21).

Türklerin at yetiştirmekteki mahareti herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Türkler sadece göçebe hayat yaşadıkları zamanlarda at yetiştirmemiş yerleşik yaşama geçtiklerinde de bu alanda maharetlerini devam ettirmişlerdir. Nitekim Türkler Anadolu topraklarına yerleştikten sonra da bu geleneği sürdürmüş Anadolu Selçuklu devletinin yıkılmasından sonra beylikler döneminde de yeni yurt edindikleri Anadolu coğrafyasında at yetiştiriciliği işine devam etmişlerdir. Bu

dönemde en değerli atların Germiyanogulları Beyliğine ait olduğu fakat Karaman atlarının sonradan Germiyan atlarının önüne geçtiği görülmektedir. Bu değerli atlar; Karaman, Ereğli, Aksaray, Koçhisar ve Akşehir arasındaki uygun coğrafi mekânlarda yetiştirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde, at yetiştiriciliği ve atçılık kültürü çok iyi durumdaydı. 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da haralar mevcut değilken Osmanlı'da "Hayvan Ocakları" teşkilatı vardı. Osmanlı süvari kuvvetlerinin biniti olarak orduda büyük bir yer işgal eden at, halk arasında eşsiz bir sevgiye sahipti. Osmanlı'da at, büyük şehirlerde eşrafın ve halkın, hükümet merkezinde yüksek rütbeli memurların, kumandan ve sefirlerin şeref sembolü olmuştur. Osmanlı kumandanlarının elinde binlerce at bulunmaktaydı. Anadolu ve Rumeli'de tesis edilen haralarda muhafaza edilmekteydi. Bunlar arasında Kara Mustafa Paşa'nın Merzifon'daki muhteşem harası örnek verilmektedir (Yarkın,1962:10).

Osmanlı Devleti'nde gerek orduda gerekse de halk arasında çok fazla önem kazanan at alışverişinin gelişmesi Osmanlı ekonomisinde büyük bir yer tutar. Buna en büyük delil ise İstanbul "At Pazarı" dır. Bu pazarda semerciler, üzengi imal edenler, ticaret yapanlar, eyerciler ve şebeşçiler at pazarını zenginleştiren zanaatkârlardı (Türker, 1971:39).

Gerileme devrinde sipahi teşkilâtı yıkılmış, sayısız harpler yapılmış, devletin halkla alakası kesilmiş, halk fakirleşmiş ve en iyi atlar elden çıkarılmıştır. Meşrutiyet devrinde ise Sultan Çiftlikleri şeklinde çalışan haralar ilga edilmiştir. Sonuç olarak, Osmanlının son döneminde at yetiştiriciliğine gereken önem verilmemiştir. Binlerce yıl yabancı ülkelere at ihraç etmiş olan Türkler, 1856-1857 de orduları için at ithaline başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin at ithal etmesi aynı zamanda devletin de çöküşe gittiğinin de bir delili olarak değerlendirilmektedir (Türker, 1971:45). 1924-1925 yıllarında doğuda araştırma yapan İhsan Abidin, Erzurum havalisinde atlarda cüssesinin küçüldüğü ve kaydederek boy bakımından yüksekliği 140 cm'yi geçen atların sayısının çok azaldığını söylemiştir (Yarkın, 1962:11).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti döneminde de at, devletin kuruluşunda önemli görevler üstlenmiştir. Özellikle askeri başarıların kazanılmasında atın önemi inkâr edilemez. Savaş yaralılarının taşınması ve savaş meydanında düşman ile savaşılmaları

noktalarında atın hızı ve gücünün kullanılması büyük bir önem arz etmektedir. At, o yılların adeta tankları olarak kabul edilmektedir. Günümüzde artık savaşlarda kullanılan araçlar uçaklar ve tanklar gibi teknolojik araçlardır; Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk kuruluş yıllarının savaş aracı "at" tır. At, bu işlevi ile tarihi mirasımızda önemli bir yere sahiptir. Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Paşa da at sırtında cepheden cepheye koşmuş vatan için mücadelesini at sırtında gerçekleştirmiştir. 1926'da atılan en büyük adım, "904 sayılı Islahı Hayvanat Kanunu'nun çıkarılması olmuştur. Bu kanundan sonra Karacabey Harası tesis edilmiştir. Ayrıca "Yarış ve Islah Encümeni" kurulmuştur (Türker, 1971:45).

4.1.1.2. Atın Kültürümüzdeki Yeri

Türk kültüründe önemli bir yer edinen at, bütün dünya milletlerinde medeniyetin ve kültürün gelişmesi açısından çok değerli görülmüştür. Uzun yolculuklarda binek hayvanı olarak kullanılan at aynı zamanda önemli bir savaş unsuru olarak da görülmektedir. Yüzyıllar boyunca toplum yaşamında hayati bir öneme sahip olan at teknolojik gelişmelerin ardından sahip olduğu değeri kaybetmiştir. Hala hayatın farklı alanlarında toplum tarafından kullanılıyor olsa da eski önem ve ehemmiyete sahip değildir.

"At, tarihin en eski dönemlerinden beri, Türklerin hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Bozkır kültürü, Türklerin savunma ve ekonomik faaliyetlerini kendi prensipleri ile belirlemiştir. O prensiplerden birisi de hayatın her aşamasında görülen sürattir. At da Türklerin hayatında önemli bir sürat aracı olmuştur. Türk hayat tarzında at, doğumdan ölüme kadar toplum ile bir addedilmiştir" (Çetin, 1997:415).

At, Orta Asya'da doğan Türk medeniyetinin cihana yayılmasındaki en önemli araçtır. Anavatandan ayrılan Türkler, yeryüzünün en biçimli, en yürekli ve en duygulu atları üzerinde nal seslerinin akisleriyle zelzeleler yaratarak cihana yayılmışlar, "Atlı Medeniyet" adı verilen uygarlığı da birlikte taşıyarak, şanlı tarihlerini yaratmışlardır (Türkmen,1993:75). Türklerin anavatanı olan orta Asya'da bozkırlar mevcuttur. Bu bozkırlarda bulunan coğrafi özellikler orada yaşayan insanların hayatlarını göçebe olarak devam ettirmesine sebep olmuştur. Göçebe bir hayat yaşayan Türklerin hayatlarında at hem vasıta olarak hem de savaşlarda kazandırmış olduğu üstünlük nedeniyle önemli bir yere sahip olmuştur. Eski zamanlarda uzun mesafeli ve zor olan yolculuklar atlar sayesinde kolaylaşmıştır.

Bozkırlarda yaşayan kavimler atların sayesinde medeniyetlerini daha geniş coğrafyalara yaymışlardır.

Türk kültürünün anlaşılması, ancak atın ve atlı kültürün de bu kültür içindeki yerinin ve rolünün kavranmasıyla mümkün olacaktır. Türklerin meydana getirmiş olduğu kültür ve medeniyetin ilk dönemlerinde merkezî bir rol oynamış olan at, ordu içerisinde de önemli olmuştur. Yapılan savaşların atlı birliklerce gerçekleştirildiği çeşitli kaynaklardan anlaşılmaktadır (Karaca,1998:8). Çeşitli kaynaklara göre at Türkler tarafından evcilleştirilmiş ve kement atma yöntemini de Türkler bulmuştur (Türker 1971:5-6).

Türkler arasında atla ilgili çeşitli inançlar oluşmuştur. At cini, atın efendisi gibi atla ilgili totem ve mitler ortaya çıkarak, mitoloji ve sanata aksetmiştir (Esin,2004:259-260).

“Türklerde atın totem oluşuna dair çeşitli inançlar oluşmuştur: Atın topuğundaki kılların bir dikiş yüzüğüne sığacak kadar az olması, atın kulaklarının makas gibi, çatallı ve tüysüz olması, atın gözlerinin fincan gibi büyük olması ve gözdeki beyazın karasından çok olması, atın yelesinin sağ tarafa devrilmiş olması ve atın alnında kıvrıkcık tüylerden oluşan bir nisan bulunması bu inanışlardan bazılarını oluşturur” (Demirbilek, 1993:198).

Atın sahibi ölünce onu takip etmesi ve ölen kahramanın atlarıyla birlikte gömülmesi gelenegi de Türklerde önemlidir. Oğuz destanlarında akıbeti belirsiz olan bir kahramanın aygırı kurban edilmiş ve kuyruğu bir direge asılmıştır (Esin, 2004:262). Türklerin geleneklerinde en sevdikleri atları tanrıya kurban etme vardır. Dede korkut hikâyelerinde at önemli bir unsurdur, at ile yiğit beraber anılmışlardır.

“Türklerin tarih sahnesine armağan ettikleri Divan-ü Lugâti’t-Türk adlı eserde de çok geniş olarak at kültürüne yer verilmiştir. Divan-ü Lugâti’t-Türk’te at “yund” olarak geçmektedir. Ayrıca dört ayaklı hayvanların genel adına, “yılıkı” ismi verilmiştir. Bu eserde atta da insanlara mahsus; akıl, anlayış gibi özelliklerin mevcut olduğuna değinilmiş, atın Türklerin kışlak ve yaylaklara yaptıkları göçlerde onların en büyük yardımcısı olduğuna değinilmiştir” (Çınar, 1995:148).

Türk efsane ve destanlarında da at önemli bir yer tutmaktadır. Manasın Ak-kulası, Köroğlu’nun Kırat’ı Beyrek’in Deniz Kulun’u, Battal Gazi’nin Aşkar’ı gibi atlar bu kahramanların ismiyle beraber anılmışlardır.

İslami düşünce içerisinde de at, şerefli bir varlık olarak kabul edilmiştir Atın güzelliği ve gerekliliğinin Kur'an-ı Kerim'de geçmesi ve övülmesi, İslam toplulukları içerisinde ata verilen önemi, saygıyı ve sevgiyi arttırmıştır (Karaca, 1998:24).

Bugünkü toplumun dilinde olan “At murattır”, sözü toplumun ata bağlanmış olduğu mananın hala önemini koruduğunu gösterir. Ayrıca at, avrat, silah üçlemesinin de en önde gelen unsuru attır. At bugünkü toplumun hem okumuş kesiminde hem de eğitim almamış olan kesiminde önemini devam ettirmekte ve at ile kahramanlık sözleri hep beraber kullanılmaya devam edilmektedir. Bunlardan bir tanesi de “At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır.” sözüdür.

Cumhuriyet dönemi şairleri tarafından da at şiire konu edilmiş ve at çeşitli şekillerde şiirlerde kullanılmıştır. Orhan Veli, Fazıl Hüsni Dağlarca, Necip Fazıl Kısakürek gibi şairlerin şiirlerinde at şiirde kullanılan bir unsur olarak görülüyor.

Necip Fazıl Kısakürek, “Ata Senfoni” adlı eserinde atın sadece Türk medeniyeti için değil, dünya medeniyeti içindeki önemine değinerek, onun kutsal özellikleri ön planda olan taşıyıcı bir vasıta olduğunu vurgulamıştır.(Kaya, 2008:4).

“Türk kültür dairesinde bu derece önemli olan at, divan şiirinde de fazlasıyla yer bulmuştur. Atın yanı sıra dört ayaklı hayvanlar da bu gelenek içinde anlatılmıştır. Bunların içerisinde Şeyhî'nin Harnâme mesnevisi en çok bilinenidir. Bu mesnevide eşek, bir sembol olarak alınarak, toplumsal bir eleştiri yapılmıştır. Eşegin daha çok zayıf yönlerinden hareketle oluşturulmuştur. Necati Bey'in ölen katırı için yazdığı mersiye, at dışında dört ayaklı bir hayvanı anlatan ilginç bir manzume özelliği arz etmektedir. Bu manzumede, aynı rahsiyelerdeki at tasvirlerinde olduğu gibi katır tasvir edilmekte ve onun ölümünden duyulan üzüntü dile getirilmektedir. Manzume, nesib kısmında at tasviri ve daha sonrada memduh övgüsünün yer aldığı kasidenin katırla yer değiştirmiş şekli gibidir. Manzume, katır için yazılmış müstakil bir manzume olduğu için kendi yapısı içerisinde bir türü ifade edebilir. Ayrıca bu manzumenin XV. yüzyıl şairi Necati Bey'e ait olması, divan şiirinin erken dönemlerinde de atla ilgili olmasa bile benzer manzumelerin kaleme alındığını göstermektedir” (Kaya, 2008:4).

Mustafa İsen Türk Edebiyatı'nda Mersiyeler isimli eserinde hayvanlar için yazılan mersiyelere de yer vermiştir. Bu mersiyeler arasında Necati Bey'in “ Mersiye-i Ester” isimli manzumesi de vardır. İsen şairin bu manzumeyi ölen katırı için yazdığını ifade etmekle birlikte manzumenin yazılış amaçlarından bir tanesinin

de şairin ölen katırının yerine padişahın yeni at istemesi olduğunu da ifade etmektedir.

Genel olarak baktığımızda divan şiirinde eşek, katır ve at üçlemesi, nitelik ve olumluluk açısından üç basamaklı bir merdiven gibidir. Eşek çok ağır yükleri çekmesine ve taşımaya rağmen, manzumelerde bir güç ve heybet sembolü çoğunlukla olamamıştır. Katır ise genellikle sevilen ve is gören bir hayvandır. At ise bunların en çok anlatılanı olup, katır ve eşeğin müttekâmil sekli gibidir. At, manzumelerde çoğunlukla olumlu taraflarıyla ve heybetiyle anlatılmıştır (Kaya, 2008:5).

“Atın yüceliğini anlatma konusunda Türkçedeki kelimeler yetersiz kaldığında şair, Arapça ve Farsça’dan da kelime ve kelime gurupları almıştır. Bu durumda kültürlerin birbiriyle etkileşim halinde olmasının etkisi olduğu kadar, bizce bu dillerden dilimize bu terimlerin girmesinde, şairlerin Arap ve Fars edebiyatındaki kaynakları okumalarının ve tanımış olmalarının da etkisi vardır. Ayrıca şairlerimiz sadece isim olarak değil, atı sahip olduğu önemli özellikler ve anlatılış biçimleri gibi yönlerden de bu edebiyatlardan almış olmaları muhtemeldir. Bu şekilde alsalar bile divan şiiri manzumelerine baktığımızda at, Türk’e ait bir kimlik kazanmış ve Türk şairinin dilinden kendine has ifadesini bulmuştur” (Kaya, 2008:5).

“Divan şairinin at için kullandığı benzetmelerin, sıfatların ve özelliklerin sınırı yoktur. Çünkü onun için at, hayatın içinde her an yaşanan bir nesne ve bir arkadaş gibidir. O nereye giderse, at da onunla birlikte gider. Şair kendi şiirini bile atla ilgili kavramlarla över. Türk kültürünün önemli bir varlığı olan at, divan şairinin zihninde de süsleyici bir unsurdur. At, sadece at olarak değil, bütün yönleriyle şiirde yer bulur. Divan şiiri tek bir atı anlatmadığı gibi, onun tek bir vasfını da anlatmaz. Onun hayal dünyası ata yakıştırılabilecek sıfatlar bulma ve yaratma imkânına sahiptir. Divan şairi atı anlatırken, onun geçmişten o güne taşıdığı kültür hazinelerini de atlamaz. Ciritten, çevgandan, at yarışlarından bahseder. Bunları yaparken de, kendi sanatçılığı ölçüsünde, bunları anlattığı manzumelerini süsler ve edebî bir hale getirir. At şairin sanatı ölçüsünde en güzel şekillerde anlatılabilecek ve hakkında benzetme ve hayaller üretilebilecek yegâne varlıktır. Ata benzetilen unsurlara bakıldığında, bunların çok çeşitli ve zengin unsurlar olabildiği görülür. Atın kültürel değeri nisbetinde, bu unsurlar da zenginleşmiştir” (Kaya, 2008:5-6).

4.1.1.3 18. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde At

“At”ın Türk kültüründeki önemi ve Türk Edebiyatı’ndaki yeri konusu daha önce açıklanmıştı. Şimdi ise “At”ın 18. Yüzyıl klasik Türk şiirindeki kullanımı yapılan çalışmalar sonucunda çıkan verilerin ışığında açıklanmaya çalışılacaktır. 16 şairimizin 17 eseri içerisinde 23 ayrı at türü aranmıştır. Bu çalışmalar sonucunda at türlerinden ahreç, harûn, kütel, madiyan, mudammer, mâtiyye ve yekrân türleri hakkında beyitler tespit edilememiştir. Geriye kalan 16 türün geçmiş olduğu 508 adet beyit tespit edilmiştir. Tespit edilen beyitlerin önemli görülenleri açıklanarak at türleri ve Klasik Türk şiir’inde kullanımları hakkında genel bir kanıya varılmaya çalışılacaktır.

4.1.1.3.1. Aşkar

Aşkar; Koyu kırmızı, doru at anlamına gelmektedir. Battal Gazi’nin atının adıdır. Aşkar Devzâde denilen bu at çok maharetli bir atmış. Aşkar özellikle kasidelerde övülen kişinin atı için kullanılır. Kelimenin “Eşkar” şekli de vardır (Pala, İskender, 2013:39).

Aşkar çeşitli kelimelerle beraber kullanılmıştır. Bu kelimeler aşkarın sıfatı olarak ifade edilmiş örneğin, Asaf bir beytinde aşkâr-ı çabûk ‘inân tamlamasını kullanmış sevgilinin aşkarının gül yüklü olduğunu ve çevik dizginli olduğunu ifade etmiştir. Burda aşkarın gül yüklü olması aslında üzerinde sevgilinin bulunmasıdır, beyitte sevgili güle teşbih edilmiştir.

Verd-i gül bâr oldı mı sandı ki dinlensün diyü

Pehlevânum aşkar-ı çâbük-‘inânın gezdürür

Asaf G 238/4

Şeyh Galip Hüsn ü Aşk isimli eserinde aşkın atını bilinenden başka bir tanımlamayla kurgulamış bu at uçabilen kanatlı bir attır. Aşağıdaki beyitte de en nihayetinde o kıvrak, çabuk kanatlı aşkar seni kalb şehrine ulaştıracak diyerek beyitte atın kanatlı olduğunu ifade etmiştir.

Velhâsıl o Aşkar-ı sebük-bâl

Eyler seni şehr-i Kalb’e îsâl

Hüsn ü Aşk 1507

Şeyh Galip alışılmadık bir aşkar kavramıyla beyitte atı konuşturuyor. Bu beyitte ise aşkar ismi vücudunun renginin güle benzemesiyle kullanılmış aşkar-ı gül-endam tamlamasıyla aşkarın tasvirini yapmış, dile gelip gül renkli aşkar ne sebeple durduğunu Aşka soruyor.

Nutka gelip Aşkar-ı gül-endâm

Dedi ne sebebden etdin ârâm

Hüsn ü Aşk 1583

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi aşkâr-ı çabûk ‘inân, aşkâr-ı sebük-bâl, aşkâr-ı gül-endâm gibi terkiplerle aşkar sıfatlandırılmıştır.

İncelenen eserlerde tespit edilen beyitler şunlardır:

“Aşkar süzülüp misâl-i ankâ

Ol âteşe girdi bî-muhâba”

Hüsn ü Aşk 1587

“Sâye gibi düşdi Aşkar’inden

Ayrıldı şîrâre ahkerinden”

Hüsn ü Aşk 1845

“Tûfân-ı şîrâre mevc-ber-mevc

Pervazda Aşkar evc-ber-evc”

Hüsn ü Aşk 1593

“Çün Aşkar’ına binip o âfet

Kasd eyledi râha dutdı Gayret”

Hüsn ü Aşk 1698

“Gayret dedi Aşkar’a süvâr ol

Bu kal’ada kalma râh-vâr ol”

Hüsn ü Aşk 1726

“Çün Aşkar’a bindi Aşk-ı yektâ

Hâk-i rehin etdi âsmân-sâ”

Hüsn ü Aşk 1727

4.1.1.3.2. Edhem

Edhem, Arapça siyah, yağız anlamındadır. Kara donlu karayağız at manasına gelir. Aynı zamanda akşamın koyu yeşile çalan rengine de bu ad verilir. Son olarak da çoğunlukla ünlü mutasavvıf İbrahim Edhem’i ifade eder (Parlatır, 2013:382; Develioglu, 2017:231).

Edhem ismi 18. yüzyılda incelenen eserlerde çok sık ve farklı şekilde tamlamalarla kullanılmıştır: Edhem-i kilik, edhem-i ‘akl, edhem-i tevfiq, edhem-i kadr, edhem-i ikbâl, edhem-i ‘azm, edhem-i âh vb.

Edirneli Kami aşağıdaki beyitinde edhemi bir at olarak değil de kalemi koşturulan bir at olarak tasvir etmiş, ustası kalem atına akıl verip çırağı hüma kuşunu kanatlandırdı diyerek edhem-i kilik tamlamasını kullanmıştır.

Oldı pervâz-dih-i hüma halefi

Edhem-i kilik çulladı selefi

Edirneli Kami M 1/4

Nazim Yahya beyitte edhem-i akl terkiibini kullanarak atı binilen bir vasıta olmaktan çıkarmıştır. Burda at bilinen at değil akıl atıdır. Yahya beyitte; eğer Aristonun akıl atı benim cesur ve çevik fikrimle beraber yürümeye kalkarsa geride kalır diyerek aklının Aristo’nun aklından daha üstün olduğunu ifade ediyor.

Edhem-i ‘akl -ı Aristo kala evvel kadüme

Eşbeh-i fikr-i seri’ümle olursa hem-pâ

Nazim Yahya Na’at 2/21

Aynı zamanda üç tane beyitte de edhem’in sıfatları kullanılarak terkiibler oluşturulmuştur: edhem-i rahşân, edhem-i sebük-tâz, edhem-i nâzük.

Seyyid Vehbi edhem-i sebük-tâz terkihiyle atı kıvrak vehızlı koşan at şeklinde sıfatlandırmıştır. Kıvrak ve hızlı atını hangi topraklara sürdüysen o topraklar Arabistan'ın verimli topraklarına döndü dieyerk atının ayak bastığı toprakların bereketlendiğini, bolluk ve refah sahibi olduğunu ifade etmiştir.

“Gubâr ile 'Arabistan sevâdına döndi
Ne mülke sürdün ise edhem-i sebük-tâzı”

Seyyid Vehbi K 31/11

Edhem ile ilgili tespit edilen diğer beyitler şunlardır:

“Fâriğam çün sürmeden çesmüme kuhl-ı râh ben
İdemem bu dem ‘inân-ı edhem-i rahşânı zabt”

Asaf G 465/4

“Sana kul oldı bütün dünyâ sezâdur olsa ger
Gerden-i ‘âlemde na‘l-i Edhem’ün tavl-ı rikâb”

Edirneli Kami T.B 4/7

“Görüp dervîşi indi edheminden
Göründü âşinâlık âleminde”

Şeyh Galip M 9/ 37

“Ne edhem ol ki ider maşrıkîni yek-hatve
Süvârun olmadan ana halîde mihmâzı”

Seyyid Vehbi K 31/12

“Katı yüksekde eylemiş cevelân
Edhem-i kilkinde hümâdur uyan”

Edirneli Kami M 1/5

“Evce çıkdı hümâ gibi şânı

Edhem-i kilki aldı meydânı”

Edirneli Kami M 1/6

“N’ola bu nazm-ı pâk ile her dem

Göge çıksa Hüma gibi Edhem”

Edirneli Kami M 1/7

“Kemend-i Ser-bülend-i âhımı dest-i zebân çekmez

Olur edhem-süvâr-ı semt-i sevidâ dil ‘inân çekmez”

Haşmet G 93/1

“Eşheb-i şer’inün rikâbında

Gâşiye-dârı pîr-i Edhemdür”

Nazim Yahya Na’at 3/43

“Edhem-süvâr-ı ‘arsa-i medh ü senâsının

Ahsente rahş-ı hâme-i müşgîn-külâline”

Nazim Yahya Na’at 11/51

Edhem-i tevîk kim mehmilkeş-i tedbîr olur

Her kademde hem-rikâb-ı eşheb-i takdîr olur

Nazim Yahya Medhiye 5/1

“Edhem-i kadrinün olur lâ-büd

Na’l-i sîm-i sümi meh-i tâbân”

Nazim Yahya medhiye 6/46

Cihan-sadr-ı mu‘allâ-kadr İbrâhîm Pâşâ kim

Süreyyâ edhem-i ikbâline zerrin sinâm oldu

Nedim Tar. 7/8

“Verüp meydânın İbrâhîm Pâşâ edhem-i azmin
Rikâba yümn ü câh u şân ile kâ'im-makâm oldu”

Nedim Tar. 7/22

“İderse semt-i Tâzî'de sebük-tâz edhem-i kilkin
Anunla bu firâs olmaz feres-rân olmaga kâdir”

Seyyid Vehbi K 30/53

“Eşheb ü edhem-i rûz u şeb ile gerdûnı
İtse lâıykıdı sana taht-ı revân hoş geldün”

Seyyid Vehbi K 65/14

Anlar da çıkup birer ikişer
Hâme idi edhem-i muzammer

Seyyid Vehbi K 82/63

“Süvâr-ı edhem-i ikbâl İbrâhîm Paşa ki
İden oldur fezâ-yı himmete yektâ feres-rânı”

Seyyid Vehbi Tar. 40/4

“Olaladan reh neverd-i nakş-ı pay-ı edhem-i nazûk
Tenük çemân-ı aşka tûtiyârdır gerd-i istingâ”

Şeyh Galip G 10/4

“O gûne germ-i cevân eyledim ki Edhem-i âhı
Gubâr-âsâ serâser şu'le-i cilvegânından”

Şeyh Galip G 247/4

4.1.1.3.3. Esb

Esb, Farsça bir kelime olup beygir, at ve satranç atı manalarına gelir (Develioglu, 2017:263; Parlatır 2013:413). Esb Farsçada genel olarak bütün atları ifade eden bir kelime olarak kullanılmaktadır.

Esb kelimesi incelenen eserlerde en çok kullanılan at ismidir. Bu kullanımlarda esb kelimesi yalnız kullanılmasının yanısıra farklı kelimelerle terkip de edilmiştir, bu terkiplerden bazıları şunlardır: Esb-i nâz, esb-i hârun. esb-i visal, esb-i cihân-gird-i nigâh, esb-i heves, esb-i tab', esb-i baht, esb-i niyâz, esb-i gam, esb-i câdu, esb-i rehvar, esb-i dil, esb-i tabi'at, esb-i hâme, esb-i lagar, esb-i felek, esb-i himmet, esb-i akıl, esb-i şeb-dîz, esb-i tâkat, esb-i lutf, esb-i kâm, esb-i nahvet, esb-i bâd-peymân, esb-i kadr, esb-i nazar, esb-i 'azm, esb-i hüner, esb-i gayret, esb-i fikir, esb-i çarh-ı cevîlânî, esb-i şevket, esb-i emel, esb-i kalem, esb-i melehât vb.

Esb ile beraber kullanılıp terkiplerle esbi niteleyen sıfatlar ise şunlardır: Esb-i saba reftâr, esb-i sebûk seyr, esb-i kamer zîn, esb-i cünbân, esb-i cünun, esb-i bâd-pây, esb-i gülgûn, esb-i mutalsam vb.

Esb bu dönemde at türleri içerisinde en çok kullanılan isim olmuştur, kullanıldığı beyitlerde çoğu zaman genel anlamdaki atı ifade etmiştir.

Asaf esb kelimesini naz kelimesiyle terkip ederek “esb-i naz” naz atını meydana getirmiştir. Sevgilisini gül-i ranaya teşbih edip naz atına bindirmiş olan şair sevgilisini naz atında görür görmez ayağına kapandığını ifade ediyor ama sevgilisi naz yaptığı için kendisiyle konuşmuyor, bu durum karşısında âşık acaba sevgili bana incindiği için mi benimle konuşmuyor diyerek aynı zamanda istifham sanatını da kullanıyor. Bu beyitte at gerçek manasıyla değil mecazi manasıyla kullanılmış sevgilinin naz yapması naz atına binmesi şeklinde yorumlanmıştır.

“Esb-i nâzına süvâr olunca düsdüm payına

Baňa incinmis mi ol ra'nâyı gördüm söylemez”

Asaf G 400/2

Beliğ ise esb kelimesini harun kelimesiyle terkip etmiş “esb-i harun” yani dik başlı huysuz at anlamında kullanmıştır. Beyitte binit ile ilgili birçok kavram geçmekte feleğin atının üstüne binen her biniciyi toprağa saldığını bunun sebebinin

ise harun atının serkeş yani dik başlı huysuz olmasından kaynaklandığını ifade ediyor. Aslında burda verilmek istenen fikir felek atından kasıt dünyadır, doğan her insanın dünyaya yani felek atına bindiği ve bu atın biniciyi mutlaka toprağa saldığı ifade edilerek dünya hayatının sonunun ölüm olduğı ve ölen insanın toprağa gömüldüğü söylenmiştir.

“Her şeh-süvarı hake salar tevsen-i felek

Ser-keşlik aşıkaredür esb-i harunda”

Beliğ T. B. 1/23

Beliğ bir başka beytinde ise esbi visal yani vuslat kelimesiyle birlikte kullanmış “esb-i visal” terkinbine şiirinde yer vermiştir. Burada da bir önceki beyitte olduğı gibi at gerçek manasıyla değil mecazi manasıyla ele alınmıştır. Şair bu beyitte kendi gönlüne seslenerek eğer vuslat atı eline geçerse yani kavuşma fırsatını yakalarsan onu sıkı tut sakın ha gevşek davranarak bu fırsatı elinden kaçırma demektedir. Yine aynı beyitte vuslat atıyla birlikte kullanılan binitle ilgili kavramlar ise teng ve eğer kavramlarıdır.

“Esb-i visale dest-res olursa ey gönül

Zinhar yokla tengini gafil egerleme”

Beliğ G 207/6

Nedim aşağıdaki beyitte atı gerçek masıyla yani günlük hayattaki kullanımıyla kullanmıştır. Şair sevgilisine iyi dileklerde bulunmuş ve ona hitap ederek ey sevgili eğer kayığa binersen denizde inci ve cevher çoğalsın, eğer ata binersen çöller ve ovalar lale bahçesine dönsün diyerek sevgilisine olan aşkını ifade etmiştir.

“Binersen zevraka deryâda cûş etsin dür ü gevher

Süvâr olursan esbe deşt ü sahrâ lâlezâr olsun”

Nedim K 36/5

Esb ile ilgili diğer benzetme ve terkiplerin kullanıldığı beyitler şunlardır:

“Ol şeh-süvâr virse visâle cevâb-ı ye’s

Sür esb-i âh-ı pür-şereri kehkeşâna dek”

Edirneli Kami G 122/4

“Sûret-i resm-i rikâbûndur felekde mihr ü mâh
Nakş-ı mîh-i na’l-i esbündür sema üzre nücûm”

Nahifi G 328/6

“Menzile varup yine eylerdi bir demde rucû’
Menzilinden kopmadan esb-i cihân-gird-i nigâh”

Yahya Na’at 10/5

“Bindükce esb-i nâze o çabük-süvâr-ı hüsn
Mâh-ı nevi rikâb ide mihr-i rikâbdâr”

Nazim Yahya G 41/3

“Reşk o esb-i şeh-nişîne kim idüp kâ’im-makâm
Bende-i hâssı rikâbında şitâbân olmada”

Arpaeminizade K 5/52

“Ne bâbdur ki anun südde-i mu’allâsı
Memerr-i esb-i şehensâh-i meh-rikâb oldı”

Arpaeminizade K 6/19

“İtse devletle ger irhâ-yi ‘inân-i ikbâl
Çeşm-i hurşîde basar esb-i sabâ-reftârı”

Arpaeminizade K 8/45

“Habbezâ esb-i sebük-seyr-i felek-peymâ kim
Kemterîn-gerd-i rehi sebkât ider efkârı”

Arpaeminizade K 8/46

Dûşına almış vücûd-i nâzükin çün bûy-i gül

N'ola ol esb-i sebük-seyre disem bâd-i sabâ

Arpaeminizade K 9/60

“Zabta kim kâdir idi esb-i harûn-i felegi

Olmasa kabza-i destünde ‘inân-i devlet”

Arpaeminizade K 14/13

“Oldukça süvâr esb-i kamer-zîn-i vakâra

Hurşîdün olur burc-i esed sanki mekâna”

Arpaeminizade K 19/41

“Na’l-der-âteş-i endûh-i felâket oldum

Oldı esb-i hevesüm pâ-be-’ikâl-i ekdâr”

Arpaeminizade K 21/38

“Zîr-i na’l-i sümm-i esbinde şerâr-i rîze-seng

Kurs-i hurşîdi ider çün şu’le sıkt-i in’izâm”

Arpaeminizade K 12/46

“Tab’-i sakîm-i zühhd idemez ‘aşkı cilvegâh

Ol esb-i leng vüs’at-i meydânı n’eylesün”

Arpaeminizade G 100/5

“Esb-i tab‘um atlas-ı gerdûna rağbet eylemez

Mâ-tekaddemden konulmuş Âsaf ögdüldür bana”

Asaf G 7/5

Olmaz ey Âsaf bu vâdîde senünle imtihan

Girsün esb-i tab‘ına mağrûr olan meydâna hep

Asaf G 70/5

“Serverâ yegdür sevâhil ka‘r-ı deryâdan ‘aceb
Keştîye binmem olursa esb-i Kanber’den leziz”

Asaf G 158/3

“Esb-i girân rikâbıdır ‘ışveden itmez ictinâb
Dâd-gerân-ı ‘aşk anun sanki uyanın aldılar”

Asaf G 204/3

“Şehâ bu çâker-i nâçîzi esb-i nâza basdurma
Katı vechüne ğarrâlanma hunkârım bu dünyâdur”

Asaf G 212/4

“Dest-i nazm içre ider cevlân semend-i tab‘umuz
‘Askerîyüz Âsafâ güzeldür esb-i tâzumuz”

Asaf G 511/5

“Himmetle esb-i bahtunı sîr-i jiyâne kıl
Âhun şerâresinden ana tâziyâne kıl”

Asaf G 642/1

‘Âr ider basdurmadan sâfî mücellâ eylenüz
Na‘l-i esbin işleye tâ kim kıyâsum rûy-mâl

Asaf G 648/2

“Ka‘be-i kûyından esb-i nâz ile çün geldi yârun
Âsaf-ı dil-teşneyi hep görmege yârân gelsün”

Asaf G 824/5

“Çıkup a‘dâ ile sahrâlara me‘mûluna yetdün
 Nic’oldı ‘âr u nâmûsun niye güstâh vaz’ itdün
 Niçe bin ‘âşıkı kûyunda esb-i nâza çignetdün
 ‘Adû-y-ile bu ülfetün ferâmûs itmedün gitdün
 Yazıklar mâ-hasal ol kâmet-i tûbâya sultânüm”

Asaf Muhammes 13/4

“Pâdişâh-ı dil cihân nahçîr-gâhın bulalı
 Na‘l-i pâ-y-ı esbi hûn-ı âhû ile tolalı
 Bu çemen-zâr-ı safâda çeşm-i bahtum güleli
 Âb-ı rahmetle gül-i maksûd sâdâb olalı
 Sahn-ı gülşende müdâm cilve durur mu‘tâdumuz”

Asaf Muhammes 17/4

“Ey nahl-i nâz-ı gülşen ü ümmîd-i i‘tidâl
 V’ey lâle-hadd ü tûtî-i âyîne-i makâl
 Câm-ı lebün neşâtı komaz dilde bir melal
 Âyîne-rûy u gonca-leb-i gülşen-i cemal
 Cebhen fûrûğ-ı meş‘al-i kâşâne-i hayâl
 Nergis hayâl-i la‘lün ile oldı haste-gâl
 Sûhân-ı cân u dildür o gîsû-yı müşg hâl
 Virdi sana bu hüsni çün ol Hayy-ı lâ-yezâl
 Her bâr unutma Hâlık’ı bil kendü kendüni
 Çek ‘arsa-gâh-ı nâzda esb-i semendüni”

Asaf Muaşerat 1

“Bunca yıldur Âsafâ esb-i niyâzdan inmedün

Eyleyüp pervâz Hümâ-ves bir yire hiç konmadun
 Atdı Kâf'dan Kâf'a seni bî-vefâlar dönmedün
 Seng-i hârâdan Kavîsîn sana el-hak ey pesend”

Asaf Murabba' 4

“Pa-mal-i esb-i gam olalı cism-i lagarum
 Dag urdı sinem üstine tamga-yı nakş-pa”

Beliğ K 2/30

“Semend-i nazınun tasviridür üstad Maninün
 Eger her muda süret gösterürse esb-i cadusı”

Beliğ K 3/18

“Berîd-i müjde-gudan guş idüp erbab-ı istikbal
 Reh-i şevkinde puyan itdilerse esb-i rehvarı”

Beliğ K 4/3

“Kimi lutfundan alur sıra kimi gendüm ü cev
 Yokdur esb-i dilün ıstabl-ı riyazetde yemi”

Beliğ K 7/23

“Nim-cev hasılı yok ehl-i dilim samanı
 Bu tehi yelmeden ey esb-i tabi' at bıkduñ”

Beliğ T.B. 2/9

“Beliğa esb-i hame safhada cevlana geldikçe
 Enamil haydar-ı Kerrara benzer Düldül üstinde”

Beliğ G 143/4

“Enamil eşheb-i kilke süvar olmuş Beliğ amma
 Nice eyler bu kerr ü ferri esb-i lagar üstinde”

Beliğ G 179/7

“Esb ü kaba 'atiyye-i resm-i mülük ise
Ol şeh-süvar-ı naz safa bahş itler kula”

Beliğ G 185/5

'Arşada esb ile cevlan-ı şalabet-eşerün
Reşkden öldüreyor nam-ı Hülagü han'ı

Beliğ G 223/4

“İtmese ‘ankaya ta’lim-i şıtab esbün eger
Tayy-i iklim-i vücüd itmezdi manend-i şıhab”

Beliğ K 2/2

“Şevk-i işrab-ı gülher-sencan-ı fazlunda itler
Esbüne Rülhu 'l-kudüs çeşmin rikab-ı şu'le-tab”

Beliğ K 2/5

“Olnca müşteriler vaslınun bin dürlü müştakı
Sakız helvacısı çiyretti esb-i naza 'uşşakı”

Beliğ Müfred 5

“Rütbe-i sahnına sanma yanaşur esb-i felek
Kehkeşân urdı anuñ pâyına pâ-bend-i metîn”

Edirneli Kami K 21/9

“Bî-sütûn olsun gerekse kûhsârı düşmenüñ
Mîh-i na'l-i esbüñ ekser tîşe-i Ferhâd'dan”

Edirneli Kami T. B 3/4

“Eşheb-i Düldül-reviş esb-i sabâ-reftâruña

Haydarî raht-ı mücevher kehkeşân-ı sîm-tâb”

Edirneli Kami T.B 4/6

“Ser-keşlik itdi var ise esb-i felek bu şeb

Kâmi şihâb-ı sîm-gîrih tâziyânedür”

Edirneli Kami G 55/6

“Mûş u gav u bars u hargûş u neheng ü mâr u esb

Şâh u meymûn u decâce kelb u hınzîr oldı pes”

Edirneli Kami Müfred 7

“Mânend-i nukûş-ı esb-i câdû

Hep sûret-i zişt nefis-i bed-hû”

Edirneli Kami M 1/139

“Sürdi esbin o yekke-tâz-ı zamân

Cây-ı cem‘iyyeti olunca ‘ayân”

Edirneli Kami M 2/46

“Hayrete saldı hayl-i ‘Urbânı

Nize-bâzî vü esb-cünbânî”

Edirneli Kami M 2/55

“Esbe mihmîz ile haber itdi

Semt-i a‘dâ budur diyüp gitdi”

Edirneli Kami M 2/73

“Girü döndürmedi ‘azîmetini

Sürdi ardınca esb-i himmetini”

Edirneli Kami M 2/148

“Pây-i esbine yüz sürüp fukarâ

Pâdişâh-ı cihâna itdi du‘â”

Edirneli Kami M 2/1170

“Zin-i esb-i himmetin şanına tehîdir hânesi

'Arşa-i nazmın benim şimdi şehâ ferzânesi

Var ise gelsün beni mât eylesün bir dânesi

Fâzılâ oldum yine şem'-i cihân pervânesi”

Enderunlu Fazıl musammat 22/5

“Dimâğ-ı 'âlemi şîrîn-i kâm itsem zebânımla

Olup şâh-ı suhan âfâkı tutsam nâm-nişânımla

Nedir sûdı nedir bu tâli'-i nâ-mihribânımla

Kümeýt-i hâme Fâzıl esb-i tab'-ı nâ-tüvânımla

İrişdirmez beni bu 'arşa-i matlabda nâ-kâma”

Enderunlu Fazıl Musammat 23/7

“Görenler mest-i lâ-ya’kıl sanurlar çeşm-nizârımdan

Akan hûn-âb-ı hasretidir dü-çeşm-i intizârımdan

Geçüp sahn-ı fezâ-yı sîne[ye] bir şerhâ varımdan

'Înân-ı esb-i 'aklım gitdi dest-i ihtiyârımdan

Su'âl eyle beni şimden girü [ol] şeh-süvârımdan”

Enderunlu Fazıl Musammat 24/1

“Şeh-süvârım gayr[ı] esb-i nâzını yek-bârda sür

Sahn-ı sînem bir fezâ-yı reh-güzâr olmuş sana”

Enderunlu Fazıl G 16/3

“Kapar gâhice (çün) muhtâcdır esb-i cünûn yohsa
Çeker mi pîç-i na'lin minnetin cemmâze-i sevdâ”

Enderunlu Fazıl G 20/4

“Bu meydâna sürer esb-i tufeylini süvâr elbet
Çocukdur sü-be-sü 'uşşâkı eyler târ-mâr elbet”

Enderunlu Fazıl G 31/1

“Ol şeh-süvârı esb-i niyâza süvâr idüp
Bu 'arsada [da] biz de biraz eşmek isteriz”

Enderunlu Fazıl G 132/4

“Sen süvâr-ı esb-i nâz ol ben de esb-i tab'ımı
Şeh-süvârım ben seninle hem-'inân itsem gerek”

Enderunlu Fazıl G 183/4

“Süvâr-ı esb-i nâzım tünd-hûluk yog idi sende
O ism-i mübhem-i cânâne(y)e mâ'nâ(y)ı ben direm”

Enderunlu Fazıl G 210/2

“Nümayan oldı gülgûn şafak ile mihr-i şirini
Binince hüsrev-i mah-ı sabahat esb-i Şeb-dize”

Esrar Dede K 10/2

“Seferümde şütür ü esbe süvar oldum ben
Menzilüm tâ ki ola bâr-geh-i cânânı”

Esrar Dede T.B. 3/66

“ ‘inan-ı esb-i tâkat çıkdı elden deşt-i vecdinde
Ne güçmüş ah ‘aşkun olmamak fenninde üstadı.”

Esrar Dede G 219/2

“Bu sayd-gâh-ı deşt-i temennâda hep tehi
Fitrâk-i esb-i tâzî-i hâhiş ipin sürür”

Haşmet G 51/3

“Cenâb-ı hazret-i yektâ-süvâr-ı ‘arsa-i devlet
Ki dest-i lutfına vâ-bestedir hüsn-i _mükâfâtım
Nola pâ--mâl-ı esb-i lutfi olsam Haşmetâ her dem
Var ıstabl-ı hayâlinde benim hayli murâdâtım”

Haşmet Mukatta 2

“Piyâde vuslat-ı ser-menzil-i ümmîdden dûrum
Semend-i himmete mevkûf olup tayy-ı makâmâtım
Rukûb-ı esb-i kâma irtikâbım yok bu vâdide
Alur meydânı bir gün eşheb-i çâpük-rav-i zâtım”

Haşmet G Mukatta 5

“Bu ‘arsa-gehde kuvvet-i baht ile âsafâ
Eşheb-süvâr-ı devlet olan ester istemez
Lâkin piyâdegân-ı reh-i gurbet el-yevim
Muhtâc-ı esb ü ester olur ister istemez”

Haşmet G Mukatta 16

“Esb-i câdû dimezem sihre tenezzül itmem

Ejder-i Mûsâ disem yok tek ü tâz-ı pervâz”

Hoca Neşet G 43/3

“Bindikde cenâb-ı Aşk o esbe

Azm eyledi râhına dü-esbe”

Hüsn ü Aşk 1514

Der Vâsf-ı Esb

“Hem bir dahi bir semend-i dil-keş

Etdi sana tuhfe ol perî-veş “

Hüsn ü Aşk 1481

“Süglün gibi bir semend-i gül-gün

Gül-zâr-ı behişt ü kulzüm-i hûn “

Hüsn ü Aşk 1482

Mevc-âver-i âb-ı lâl ü yâkût

Refref gibi râh-vâr-ı lâhût

Hüsn ü Aşk 1483

“Ser-tâ-be-kadem bahâr-ı gül-pûş

Sahbâ gibi lâl-reng ü pür-cûş”

Hüsn ü Aşk 1484

“Sîm-âb velîk şu’le-peyker

Hurşîd-veş âteş-i musavver”

Hüsn ü Aşk 1485

“Endâmı hamîre-i nezâket

Her cünbişi cilve-i kıyâmet”

Hüsn ü Aşk 1486

Tûbâ-yı cinân dıraht-ı şu'le

Kâşâne-i adn ü taht-ı şu'le

Hüsn ü Aşk 1487

Hûn-ı dil-i âşıkâna benzer

Hızr âbı velîk kana benzer

Hüsn ü Aşk 1488

Tâvûs-ı behişt ü şîr-i garrâ

Al câmeli bir arûs-ı zîbâ

Hüsn ü Aşk 1489

“Tîz eylese şîve-i hırâmın

Verir ezele ebed peyâmın”

Hüsn ü Aşk 1490

“Reftârını eylese müsâid

Gerdine erişmez ân-ı vâhi”

Hüsn ü Aşk 1491

“Bir rütbededir ki zûd-reftâr

Eczâ-yı hevâya vermez âzâr”

Hüsn ü Aşk 1492

“Çün tayy-ı mekâna himmet eyler

Eczâ-yı zemâne sebkat eyler”

Hüsn ü Aşk 1493

“Şîrîn-harekât ü Rüstem-ârâm
Reşk-âver-i abraş-ı gül-endâm”

Hüsn ü Aşk 1494

“Ârâma ayak direrse gâhî
Kara taş eder yem-i siyâhî”

Hüsn ü Aşk 1495

“Dağ gibi durur o şu’le-endâm
Çün künbed-i lâ’l-reng-i Behrâm”

Hüsn ü Aşk 1496

“İki kulağı çeleng-i şehbâz
Gerdânı sürâhî-i ser-efrâz”

Hüsn ü Aşk 1497

“Hayvân velîk âb-ı hayvân
Çün subh-ı bahâr nahl-i mercân”

Hüsn ü Aşk 1498

“Her mûyî tarabda târ-ı tanbûr
Âvâz-ı sahîli nefha-i Sûr”

Hüsn ü Aşk 1499

“Süm kâse-i mağz-ı dîv-i esfîd
Düm târ-ı şuâ-ı nûr-ı hurşîd”

Hüsn ü Aşk 1500

“Su gibi akar zemîn ü kâna
Âteş gibi sıçrar âsmâna”

Hüsn ü Aşk 1501

“Âhû gözi sînesi gazenfer
Sünbül saçı dem misâl-i ejder”

Hüsn ü Aşk 1502

“Ankâ-yı sühan-şinâs-ı hoş-dem
Pervâzda şu’le-i mutalsam”

Hüsn ü Aşk 1503

“Dil-dâr u dil-âver ü küşâde
Çün neş’e-i şîr-gîr-i bâde”

Hüsn ü Aşk 1504

“Gül-güne-i hûn-ı eşke hem-reng
Kânûn-ı mahabbete hem-âheng”

Hüsn ü Aşk 1505

“Tûtî gibi gerçi âl-câme
Hâmûş-kün-i kümeýt-i hâme”

Hüsn ü Aşk 1506

“Velhâsıl o Aşkar-ı sebük-bâl
Eyler seni şehr-i Kalb’e îsâl”

Hüsn ü Aşk 1507

“Hüsn’ün sana yâdgâridir bu
Cehd eyle ki Gam diyâridir bu”

Hüsn ü Aşk 1508

“Hem Gayret’e perr ü bâl verdi
Hem-rehligine mecâl verdi”

Hüsn ü Aşk 1509

“Gördün mi ne pâdşâhdır ol
Kim Aşk’a delîl-i râhdır ol”

Hüsn ü Aşk 1510

“Dersen ki cenâb-ı Hüsn-i yektâ
Bu kudreti kanda kıldı peydâ”

Hüsn ü Aşk 1511

Bir bende-i şerm-sâryım ben
Fehm eyle ki hâk-sâryım ben

Hüsn ü Aşk 1512

Emr eyler ise eger o dâver
Lâ şey gibidir bana bu şeyler

Hüsn ü Aşk 151

“Esbi ki cevân gösterür kendin Nerîmân gösterür
Hasmın girîzân gösterür mânend-i bî-rûhü's-sanem”

İzzet Ali Paşa Kıt’a 7/10

“Sipâh-ı hattı ne dem esb-i nahvetin koparur
Ser-i firîftegâna kıyâmeti koparur”

İzzet Ali Paşa G 50/1

“Esb-i tab’um olsa cevlân-sâz-ı meydân-ı Sühân
Hasm-ı bed-kârı ider vakf-ı rücû’-ı kem-teri”

Nahifi K 19/60

“Feza-yı dîl-keşi mizmâr-ı esb-i bâd-bândur
Mesîr-i cûyîdur zevrak-süvâr-ı behcete mirsâd”

Nahifi Tar. 17/25

“Bindi esb-i bâd-peymâna o şûh-ı şeh-süvâr
Gûyiyâ berg-i gülî aldı götürdi rüzgâr”

Nahifi Matla’ 82

“Hayder-i Kerrâr-ı meydân-ı senâ-yı zâtunum
Esb-i tab’um düldül-i çâlâk hâmem zü'l-fikâr”

Nazim Yahya Na’at 5/63

Sâhibü'l-mi’râc o peygamber ki esb-i kadrinün
Cilvegâhı ‘arş-ı a’la oldu kâm-ı evvelin

Nazim Yahya Na’at 9/35

“Ol Burâk-ı lâ-mekân-peymâ ki hengâm-ı şitâb
Hem-‘inân olmaz ana esb-i nazar bî-iştibâh”

Nazim Yahya Na’at 10/4

“Pây-ı esb-i ‘azminün bâl-i hümâ ferş-i rehi
Fark-ı rahş-ı rezminün nusret hümâyûn şehperi”

Nazim Yahya Na’at 13/88

“Ey eblâk-ı lutf ü cûdı pür-cünbüş-i nef’
Bî-tâbî-i pâ-yı râhatum olmadı def’
Hâk-derüne fütade düşdüm şahum
Bir esb ile eyle takden bendeni ref’”

Nazim Yahya Rubai 107

“Diraht-ı ‘ömr-i ‘adû sarsılır şitâbından
Meger ki esb-i sabâ-seyri bâd-ı sarsardur”

Nazim Yahya Medhiyye 2/62

Oldukca esb-cünbân o şehsuvâr-ı zî-şân
Olsa o gence sâyân sad erdevân devânı

Nazim Yahya Medhiyye 9/64

“Merd-i meydân-ı hünersen esb-i tab’unla Nazîm
Yekke-tâzân-ı sühanle semt-i ma’nâda eş ol”

Nazim Yahya G 105/7

Hep Fârisân-ı ‘ilmün ol zû-fünûn-ı yektâ
Esb-i hünerle olmuş her fende şeh-levendi

Nazim Yahya Tar. 41/6

“Ne cây ammâ ba’îd ol rütbe kim takrîb olunmaz hiç
K 'ede esb-i nezâre ona bir dizginde türk ü tâz”

Nedim Tar. 160/10

“Râh-ı pür-çehde geçer âhestegan çâpükleri
Esb-i bahtın germi-i reftârı nâzişdir bize”

Nedim Nazm 3/2

Esbindeki kutâs ile kalkan gubârının
Ancak olur nümûne vü mîsdâkı zülf ü hat

Nedim G 55/17

Ey süvâr-ı esb-i nâzım senden olmaz can dirîğ
Kande kaldı rahş-ı râhat-bahş ile râhat bîsât

Nedim G 56/3

“Arsa-i ma‘nâda el-hak yekke-tâz oldun Nedîm
Esb-i tab‘-ı çâpükün gîtdikçe meydân almada”

Nedim G 136/6

Secde-ber mihrâb-ı na‘l-i esbine mâh-ı felek
Müftehir bûs-ı süm-i rahşınla mihr-i hâveri

Nedim K 5/7

“Gelüp bir gûne rû-mâl eylemiş kim seyreden âdem
Süm-i esbinde mîh-i zer kıyâs eyler süreyyâyı”

Nedim K 9/26

“Cenâb-ı hazret-i Sultân Ahmed Hân-ı sâlis kim
Olur ser-pençe-i hurşîd yâl-ı esbine şâne”

Nedim K 16/12

Bu gûne kuvvet-i ta‘lîki var anda ba‘îd olmaz

Felek ta‘lîk ederse na‘l-i esbin gûş-ı hâkâna

Nedim K 16/36

“Şehriyârâ na‘l-i esbinden çıkan berk-ı cehân

Dâğ yakmışdır sipihrin cebhe-i keyvânına”

Nedim K 20/32

“Gürizân olmaga ceşş-i elem pâ-der-rikâb olsun

Süvâr-ı esb-i nâz olmuş gelen ol şeh-levendündür”

Rasih G 18/4

Şâhâne celâlet ki sezâ esbine olsa

Kürsî-i rikâb efser-i Dârâ-yı zemâne

Seyyid Vehbi K 38/37

“Zîr-rân olmasa nâ-lâyık ana tevsen-i çerh

Esb-i tab'um gibi isterse küheylân olsun”

SeyyidVehbi K 70/37

Ne kadar bâdiye-pûy-i ğam-ı hicrân olsa

Sanma esb-i dil-i Vehbî-i sebük-tâz kalur

Seyyid Vehbi G 46/5

“Zemîn-i nev tutup gâhice olsun piş-rev-i Vehbî

Ki esb-i tab’ı eyler pey-revî-i dîgeran her bâr”

Seyyid Vehbi G 69/5

“Reh-i ’aşk içre aldı esb-i dile
Turre-i yâr tâziyâne-i şevk”

Seyyid Vehbi G 122/2

Pâ-mâl esb-i nahveti olmuş bir âfetün
Bir tıfl-ı ney-süvâr mahabbet ne-dân iken

Seyyid Vehbi G 179/2

“Meydan-ı gamda can u dil itdi müsâbakat
Bindiler esb-i gayrete Allâh yol vire”

Seyyid Vehbi G 209/2

“O şehsüvâr-ı felek cilvegâh-ı ma’nâyam
Ki esb-i fikrûme Pervin sezâ kılâdelige”

Seyyid Vehbi G 227/7

“Ey esb-i tab' reh-beri-i hıızr-feyzdür
Menzil-resân-ı hüsn-i murâd eyleyen seni”

Seyyid Vehbi G 253/9

Sîm-berlerdür kenâr itmek harâm oldu bana
Simdi besdür esb-i tab’a bir helâli sîne-bend

Seyyid Vehbi Kıt’a 7/5

“Meydân-ı midhatinde tek-â-pûya başlasa
Esb-i sebük-'inan kalem-i kâle nâ-tüvân”

Seyyid Vehbi Kıt’a 32/2

“Nakd-i sūhanün mahbere gencînesidür

Endîşe velî tılsım-ı dîrînesidür

Bâziçe ki şafrya-i nazm içre kalem

Etfâl-ı benânun esb-i çûpînesidür”

Seyyid Vehbi Rubai 6

Cesîmdür şu kadar esb-i himmetüm Vehbî

Ki râht u baht ana Çerkesi gelür oldı

Seyyid Vehbi Matla 52

“Beşincide düşüp pâyna Mirrîh

Hemân olmuşdu na’l-i esbine mîh”

Sümbülzade Vehbi M 3/30

“Meger zer-mihdir Mirrih kim düşmüşdü na’linden

Başınca fark-ı mihre pâyn esb-i çarh-ı cevîlânî”

Sümbülzade Vehbi K 5/27

Sen ol ferruh-ruh u yektâ-süvâr-ı esb-i devletsin

Piyâde leşkerin mât eylemiş sad şâhı ferzâne

Sümbülzade Vehbi K 7/29

“Dedim hem hûk-îfnetdir o vech ile degil meymûn

Bizim devletde rağbet vardır ancak esb ü arslâna”

Sümbülzade Vehbi K 7/77

Kerîm Hân gibi bir ferzânevârı şâhı mât etdim

Sürüp meydân-ı ferzendîde birkaç esb-i rehvârı

Sümbülzade Vehbi K 8/42

“Eyledikçe vâdî-yi evsâfına ‘atf-ı ‘inân
Zabt olunmaz esb-i tab’ım vüs’at-i meydân bulur”

Sümbülzade Vehbi K 18/35

Görenler sür’at-i seyrin o esb-i bâd-pây üzre
Sanır almış gider bâd-ı sabâ bir verd-i handânı

Sümbülzade Vehbi K 21/28

“Çıkıp meydâna esb-i tâzî-yi tab’ ile bî-pervâ
Cacem fûrsânı ile oynadım hem gûy u çevgânı”

Sümbülzade Vehbi K 21/42

Basdı fark-ı Ferkadân’a pâyın esb-i şevketin
Oldu nakş-ı na’li çarhın mihr ü mâh-ı enveri

Sümbülzade Vehbi K 25/5

“Kan yerine nevk-i şemşîrinden ol dem zehr akar
Sell-i seyf edip sürersen esb-i ejder-peykeri”

Sümbülzade Vehbi K 25/7

Hem-‘inân olmak ne mümkün şehsüvâr-ı tab’ıma
Yâve-gûyân-ı zamânın esb-i fikr-i lâğeri

Sümbülzade Vehbi K 25/61

“Sanırlar Hayder-i kerrârdır Döldül-süvâr olmuş
Edince zîr-rân-ı savleti esb-i küheylanı”

Sümbülzade Vehbi K 28/37

O esb-i ser-bülend-i kûh-peyker zîr-rânında

Egerçi hey'et ü heybetde ejderden tüvanadır

Sümbülzade Vehbi K 29/44

“Tab’ın mecâli yok reh-i yek-sâleden gelir

Pek sürmedim anın içün ol esb-i lâğeri”

Sümbülzade Vehbi K 36/25

Esb-i emel süvârı olup koşmasın mı yâ

Vehbî gibi piyâde kalıp nâ-tüvân olan

Sümbülzade Vehbi K 37/7

“Vâdî-yi nâ-reftede böyle tekâpûlar nedir

Esb-i tab’ın pey-rev-i Nef’î-yi bî-pervâ mıdır”

Sümbülzade Vehbi K 42/16

Tab’ında yok mecâl-i tekâpû bu ‘arsada

Pek sürme Vehbiyâ yeter ol esb-i lâğeri

Sümbülzade Vehbi K 52/59

“Esb-i Tâzî-yi tabî’atle çıkıp merdâne

Oynadım mülk-i ‘Acem'de dahi gûy u çevgân”

Sümbülzade Vehbi K 56/72

Esb-i tab’ım hayli meydân aldı bu reftâr ile

Etmek ister vâdî-yi fahriyyede ‘atf-ı zimâm

Sümbülzade Vehbi K 58/33

“Varıp huzûruna hâlim ifâde eyler idim
Ne çâre Kalmadı va’llâhi esb ü hidmetkâr”

Sümbülzade Vehbi K 63/38

Her biri fâris-i meydân-ı belâgat geçinir
Leng ü lök olsa n'ola esb-i sebük-pây-ı sühan

Sümbülzade Vehbi K 64/83

“Dizgin gelecek yok sana bu ‘arsada Vehbî
Esb-i Kalemin sen de ‘inânın çekerek tut”

Sümbülzade Vehbi G 25/5

“Pâ-mâl-i esb-i ‘işve eden Vehbiyâ beni
Dilberlerin hırâm-ı levendâne şeklidir”

Sümbülzade Vehbi G 55/5

“Beni pâ-mâl-i esb-i nâz eden ol şeh-levendimdir
Görüp üftâdesin der kim ne düşkün derdmendimdir”

Sümbülzade Vehbi G 63/1

Bu vâdîde geçerdî esb-i tab’ım gerçi yârânı
Ne çâre Vehbiyâ kayd-ı ‘alâyık pâ-y-bendimdir

Sümbülzade Vehbi G 63/5

“Zîb ü zîverle midir pâk-nijâdın fahri
Bârdır esb-i küheylâna göre raht u bisât”

Sümbülzade Vehbi G 139/5

Vehbî rikâbına düşecek şehsüvâr arar

Her bir dü-esbe himmetine irtikâbı yok

Sümbülzade Vehbi G 164/5

“Fahr eder şevket-i tab’ımla semend-i ma’nâ

Vehbiyâ esbin olur rif’atı şâh altında”

Sümbülzade Vehbi G 238/7

Bu vâdîde olur pesmânde esb-i tab’ın ey Vehbî

Hayâl-i pey-revî-yi Râşid-i ‘âlî-cenâb etme

Sümbülzade Vehbi G 245/7

“Ol şehsüvâr-ı esb-i melâhat kul oğlunun

Düşmek piyâdece yanına yaya begliği”

Sümbülzade Vehbi G 264/2

“Esb-i gülgûnu eylerse tasvîr

Bâl açar hem çü aşkar-ı div-zâd”

Şeyh Galip K 24/13

Her gâh şâhâ senin ol gayret-i âşkın

Fahriyyede esb-i kalemi cilve-künândır

Şeyh Galip K 28/24

“Bırakmış esb ü mâl itibârı

Düşüp bu kaydı terk etmiş karârı”

Şeyh Galip M 7/5

“O sâatde bir esb ü bin filori
Olup bir mîrden arz-ı huzuru”

Şeyh Galip M 7/13

“Lafz-ı rengîn deLil cümle-i şîr-i tab’ım
Esb-i Hebdîz-i kalem gördülü dem kan ku_anır”

Şeyh Galip G 73/14

“Rüstemiz Hehnâme-i icâze verdik sureti
Hâme-i câdû meger esb-i mutalsamdır bize”

Şeyh Galip G 279/5

4.1.1.3.4 Eşheb

Eşheb Arapçada süt kırı yani süt renginde olan kır at manasına gelir. Bu mananın dışında kelimenin soğuk gün, güç iş, bir nesnenin kenarı ve çil renkte olan aslan manaları da vardır. Kelimenin Türkçe karşılığı ise boz attır (Levend; 2015: 369; 120; Develioglu, 2017: 270; Parlatır, 2013:420).

Eşheb’e Arapçada atın vücudundaki renklere göre değişik adlandırmalar yapılmıştır: eşheb-i sunabi, eşheb-i ahmer, eşheb-i kırtâsî beres müdber enmer vb. Esheb-i sunâbî’nin rengi kıızıllığa yakındır ve Acemler buna cülhûn ismini verirler. Bu atın üzerinde benler varsa ve rengi rengine karışmış olursa; beres, enmer, esem ve müdber olmak üzere dört çeşit olur (Şen, 1987:26-27).

Eşheb çeşitli kelimelerle birlikte terkip edilmiştir, tesbit edilen terkebiler şunlardır: Eşheb-i azm, eşheb-i sa’adet, eşheb-i nâz, eşheb-i kilik, eşheb-i rûz, eşheb-i elem, eşheb-i iclâl, eşheb-i şer’, eşheb-i fikr, eşheb-i çerh, eşheb-i ikbâl, eşheb-i himmet vb.

Ayrıca farklı kelimeler eşhebin sıfatı olarak kullanılmıştır; Eşheb-i çapûk-rav, eşheb-i revân, eşheb-i âşub, eşheb-i ferhunde-sûret vb.

İzzet Ali Paşa eşheb kelimesini azm kelimesiyle yanyana getirmiş “eşheb-i ‘azm” terhibini oluşturmıştır. Azim atı tabiriyle insanın gayretli olması gerektiği ifade edilerek azim atını düşmanın olduğu meydana sürdüğünde attığın nara düşmana korku salar demektir. Beyitte at yine gerçek manası dışında mecazi manada kullanılmıştır.

“Yâhûd o dem ki eşheb-i 'azmi çeküp süre

Meydân-ı hasma na'ra-zen-i sehmgîn olur”

İzzet Ali Paşa K 1/24

Yine aynı şair bir gazelinde bu sefer eşheb kelimesini saadet kelimesiyle kullanmış “eşheb-i sa’adet” saadet atını meydana getirmiştir. Bu beyitte şair bir uyarıda bulunmaktadır sakın ha gökyüzündekini hilaldir sanma felek saadet atına rikab istediği için ayı o hale getirmiştir yani felek ayı saadet atına üzengi yapmaktadır diyor. Beyitte eşheb ile beraber rikâb kelimesi de binitle alakalı bir kavram olarak göze çarpmaktadır.

Çerh eşheb-i sa’âdetine 'arz ider rikâb

Zinhar sanma sakf-ı felekde hilâldir

İzzet Ali Paşa K 10/7

Eşheb ile ilgili tespit edilen diğer beyitler ise şunlardır:

“Geçeydi kabır-i Husrev’den kümeýt-i eşheb-i şîrîn

Olurdu her nebâtı sâhib-i sermâye-i himmet”

Asaf G 79/2

“Arzu-yı pay-mali hak-sar eyler beni

Şeh-süvarım eşheb-i naza süvar oldukça sen”

İzzet Ali Paşa G 110/5

Enamil eşheb-i kilke süvar olmuş Belîğ amma

Nice eyler bu kerr ü ferri esb-i lagar üstinde

Beliğ G 179/7

“Geh Edhem-i şeb gah biner eşheb-i rüza

Yok bu tek ü pu çarh gibi hiçbir ulakda”

Beliğ G 183/4

“Ta’ bir-i levne ba’ iş olurken fûrûg-ı mah

Pa-mal-i eşheb-i elemüm şimdi saye-dar”

Beliğ K 1/29

Mehçe-i tâk-ı hıyâmun ‘âleme hurşidsâ

Mâh-ı nevdür eşheb-i iclâlüne zerrîn rikâb

Edirneli Kami T.B 4/3

“Eşheb-i Düldül-reviş esb-i sabâ-reftârûña

Haydarî raht-ı mücevher kehkeşân-ı sîm-tâb”

Edirneli Kami T.B 4/6

“Efendim haşmeti ser-menzil-i tetrîse vasl kıl

Bu kerr ü ferr-i örf ü üst ile eşheb-süvâr olsun”

Haşmet K 18/12

“Piyâde vuslat-ı ser-menzil-i ümmîdden dûrum

Semend-i himmete mevkûf olup tayy-ı makâmâtım

Rukûb-ı esb-i kâma irtikâbım yok bu vâdide

Alur meydânı bir gün eşheb-i çâpûk-rav-i zâtım”

Haşmet Mukatta 5

“Hele be-în heme noksân gelürdi tamgaya
Rikâb-ı eşheb-i dil-keş-hırâmı olsa hilâl”

İzzet Ali Paşa K 3/38

O şeh-süvâra eger pây -mâl olanı dir isen
Rikâb-ı eşheb-i yâre asıl asıl ne bu gam

İzzet Ali Paşa G 100/5

“Zamân-ı yahda çıkmaz sanma sen ol tıfl-ı mümtâzı
Dâhı şimdi kayar oldu o mâhun eşheb-i nâzı”

Nahifi Matla’ 246

“Eşheb-i şer’inün rikâbında
Ğaşıye-dârı pîr-i Edhemdür”

Nazim Yahya Na’at 3/43

Cebhe-fersâ-yı rikâbı eşheb-i evsâfinun
Nice İbrahim-i Edhem rahmeten li'l-‘alemîn

Nazim Yahya Na’at 8/31

“Kesd-ı sayd-ı gazâl-i hâver idüp
Râkib-i ‘azmi alsa eşheb-rân”

Nazim Yahya Medhiye 6/45

‘Ale’s-sabâh tulû’ itdi âftâb sanur
Gören o dâveri o eşheb-i revân üzre

Nazim Yahya Medhiye 8/45

“Oldukca germ-cevlân rakkâş bezm-i devrân
Görse olurdu hayrân ol eşheb-i revânı”

Nazim Yahya Medhiye 9/67

Eşheb-i fikrine ol yekke-süvâr-ı rüşdün
Olmaya Edhem-i sad ‘akl-ı Aristo hem-pâ

Nazim Yahya Tar. 4/15

“Değil saf-ı müje gâretgerî-i câna gelir
Gürûh-ı pâ-be-rikâbân-ı eşheb-i âşûb”

Nedim G 8/4

“Şâh-ı Rüsülâ bülend olup kevkeb-i çerh
Mi’râcda bûs evledi pâyun leb-i çerh
Pâyın ham ider gurre degüldür görinen
Taklîd idup Burâk’una eşheb-i çerh”

Seyyid Vehbi Rubai 16

Micmere gerdan melâ’ik micmere hurşîd idi
Bir şemâme ‘anber eşheb idi kurs-ı meh heman

Seyyid Vehbi K 33/13

“Ne dem ki eşheb-i ikbâlüne virüp meydân
'Azîmet eylese bir leşker-i girân üzre”

Seyyid Vehbi K 41/22

“Süvâr-ı eşheb-i himmet ki istese tek ü tâz
Hilâl-i 'ıydi ider savlecan şehâbı cirîd”

Seyyid Vehbi K 49/14

“Eşheb ü edhem-i rûz u şeb ile gerdûnı
İtse lâyıkdı sana taht-ı revan hoş geldün”

Seyyid Vehbi K 65/14

Eşheb-i ikbâli geşt-i deşt-i eflâk eylese
Eblak-ı mihrün tutup başın Mesîhâ yol vire

Seyyid Vehbi Tar. 47/2

“Şehsüvâr-ı ‘arsa-i iclâl kim olmaz resâ
Eblâk-ı ikbâline cerhün burâk-ı eşhebi”

Seyyid Vehbi Tar. 78/5

“Dehrde mademki ola dâstân-ı şark u garb
Mihr ü meh nâmında iki pehlevân-ı şark u garb
Seyr için itdükce 'azm-i sâye-bân-ı şark u garb
Eyleye tâ Hüsrev-i sâhib-kırân-ı şark u garb
Eşheb-i zer pâlehang-i subhla cevelangerî”

Seyyid Vehbi Tahm. 1/55

“Te’âla’llâh nedir ol eşheb-i ferhunde-sûretde
Bu yâl ü bâl ü cünbişle sabâhu’l-hayr-ı pîşânî”

Sümbülzade Vehbi K 28/38

4.1.1.3.5 Feres

Feres; Arapçada at, beygir anlamına gelir. Farsçada ise at, satranç oyunundaki at manasındadır.(Devellioğlu, 2017:297; Levend 2015:369) Feres kelimesi klasik edebiyatımızda sıkça kullanılmıştır.

Feres kelimesi tesbit edilen beyitlerde genel itibariyle “rân” yani sürücü manasındaki ekle birlikte kullanılmıştır. Ayrıca feres farklı kelimelerle birlikte

kullanılarak tamlamalar kurulmuştur: Fere-i şuh-nijâd, feres-i tab', feres-rân-ı saadet, feres-rân-ı sühân, feres-rân-ı secâ'at, feres tab'-ı tîz vb.

Rasih feres kelimesiyle beraber ran ekini de kullanarak “feres-rân” kelimesini şiirine almıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi rân eki feres ismiyle çokça kullanılmıştır. Şair burda nida sanatını kullanarak ey dünyanın hükümdarı her ne yere devlet ve izzetle at koşturursan Hızır sennle beraber yürüyen yol arkadaşın olsun demektedir. At koşturmak deyiimi burda şair tarafınfan beyte alınmıştır. At gerçek manasında binit olarak kullanılmıştır.

Ey şâh-ı cihân Hızr ola hem-râh ü refikün

Olsan ne yere devlet ü 'izzetle feres-rân

Rasih G 78/4

Arpaeminizâde aşağıdaki beyitte feresi sıfatlandırmış ve “feres-i şûh-nijâd” tamlamasını kullanmıştır. Feresin şuh yani hareketli bir tabiate sahip olduğunu ifade ederek eğer o şevket ve devletle şuh tabiatlı ata binerse onun eğerini Behmen ve Hüsrev tutar demiştir. Övdüğü kişiyi o kadar yüceltmıştır ki Hüsrev ve behmen gibi iki önemli şahsiyeti onun gâşiyedarı olarak vermiştir. Bu beyitte gâşiye ve feres kelimeleri binitle ilgili kvramlar olarak kullanılmıştır.

“Behmen ü Husrev olur gâşiye-ber-dûşânı

Olsa şevketle süvâr-i feres-i şûh-nijâd”

Arpaeminizade K 3/50

Feres ile ilgili tespit edilen beyitler şunlardır:

“Bu nâr-ı fenâdan olma ferrâr

Batn-ı feres içre girme tekrâr”

Hüsn ü Aşk 1599

“Enbiyâ vü rüsüle idüp imâmet anda

Oldı devletle feres-rân-ı makâm-ı vâlâ”

Nazim Yahya Medhiye 2/117

Süvâr-ı edhem-i ikbâl İbrâhim Paşa kim
 İden oldur fezâ-yı himmete yektâ feres-rânı
 Seyyid Vehbi Tar. 40/4

“Hem-’inân olmaz ana çâbü-k- revân-i saltanat
 ‘Arsa-i yektâ-süvârîde feres-rân olmada”
 Arpaeminizade K 5/40

O feres-rân-i sa’âdet ki meh-i garrâya
 Şerer-i na’li olur şu’le-fürûz-i meş’al
 Arpaeminizade K 24/38

“Bulunmaz bî-mûhâbâ bir feres-rân-ı sühan şimdi
 Hüner meydanını hâlî bıraktı gitdi fârisler”
 Nahifi G 154/2

“Meydân-ı sühande feres-i tab’-ı Nazimün
 Pîrâstedür cevher-i ma’nâ ile rahtı”
 Nazim Yahya G 60/5

İderse semt-i Tâzî’de sebük-tâz edhem-i kilkin
 Anunla bu firâs olmaz feres-rân olmaga kâdir
 Seyyid Vehbi K 30/53

Feresrân-ı şecâ’at şehsüvâr-ı sâha-i şevket
 Şeh-i Mahmûd-sîret pâdişâh-ı bâhirü’l-es’âd
 Seyyid Vehbi Tar. 20/1

“Gördükce cılve-i feres-i bâd-ı pâyunı
 Seyr eyledükce cünbîş-i tâkat rebâbunı”

“Kühl eyleyüp gubâr-ı reh-i cilve câyunı
Geçmez yalından öpmeyicek nakş-ı pâyunı
Üftâden ey nihâl-i çemen yollu izlûdür”

Seyyid Vehbi Tahm. 5/3

“Meydân-ı 'aşka gir feres-i tab'-ı tîz ile
Mât olmadan halâs ne mümkün gürîz ile
Havf eyleme sıyânet-i ‘ömr-i 'azîz ile
Nat’-ı gamun piyâdeleri üft ü hîz ile
Ser- ‘arsa-i mahabbete ferzâne çıkdı hep”

Seyyid Vehbi Tahm 10/4

“Anı âfâka Bedre’ddîn-i Şâmî semt-i maşrıktan
Süvâr-ı ablak-ı çarh eyleyip kılmış ferestâde”

Sümbülzade Vehbi K 62/8

“Erbâb-ı firâsât edip haylice tarif
Cerr-i ferese atf-ı licâm eyledi vâiz”

Şeyh Galip G 150/6

4.1.1.3.6. Gülgûn

Gülgûn; farsça gül renkli ata verilen isimdir, gül renkli at manasına gelir Hüsrev’in Şirin’e hediye ettiği at da bu adla anılır. Bu at Hüsrev’in diğer atı Şebdîz ile aynı kısıraktan gelmedir. Bu kısarak bir aygır heykeline sürtünerek iki defa gebe kalmış, birinde Şebdîz’i diğerinde Gülgûn’u doğurmuştur. Bu kelime sevgilinin yanağı ve aşığın gözyaşı yerine de kullanılır (Pala, 2013:173). Gülgûn kelimesi tesbit edilen beyitlerde at isminin yanısıra gülgüne-riz, gülgûn-ı şafak gibi renk manasıyla da kullanılmıştır.

Şair aşağıdaki beyitte sevgilisini güle teşbih edip onu gülguna yani gül renkli ata bindirmiştir. Gül (sevgili) şirin dudağıyla aynı değerinde olan bir gül-şeker aradığı için bu şekilde şevk ile Gülgûn'a biner olmuş diyerek sevgilisini övmüş ve dudağının şirinliğinden de bahsetmiştir. Beyitte “gülgûn” kelimesi gerçek manada bir binit olarak kullanılmıştır.

Bir gül-şeker arar leb-i şirinine bedel

Olmuş bu güne şevk ile Gülgûn-süvâr gül

Sümbülzade Vehbi K 50/42

Şeyh Galip yine alışılmadık bir benzetmeyle birlikte beyitine esb-i gülgun u yani gül renkli atı almıştır. Eğer Gülgûn atı tasvir edilirse ancak devlerin çocuklarının bindiği kanat açan aşkarla tasvir edilir diyerek bu beyitte binitle ilgili bir diğer isim olan aşkarı da kullanmış ve aşkarı yine kanatlı olarak tasvir etmiştir.

“Esb-i gülgûnu eylerse tasvîr

Bâl açar hem çü aşkar-ı div-zâd”

Şeyh Galip K 24/13

Reng-i cünûn-ı gam yine gülgüne-riz olur

Sevda-yı pay-ı magz-ı serûm itdi pür-hına

Beliğ K 2/41

“Gülgün kümeýt-i sagara ta ki olup süvar

Bu senglah-ı mühlkede itmeyem karar”

Beliğ G 6/4

“Oldı gülgûn-ı şafak tâs-ı felekde hâzır

Virdi yâl ü dem-i pâkîzesine reng-i hınâ”

Nazim Yahya Medhiye 2/121

“Gülgüne-i râhş oldum o şîrîn süvâra

Hünâbe-i zahm-ı ciger-i hasm-ı cebândır”

Şeyh Galip K 28/25

“Hevk-i mey pâ -der-rikâb olur gürîzân olmağa
Tîg-i gamzen kan döküp gülgûn-suvâr oldukça ben”

Şeyh Galip G 241/2

4.1.1.3.7. Hink

Hink, kır at manasına gelmektedir (Levend, 2015:370).

Şair aşağıdaki beyitte atını övmek için mübalağa yaparak atım bir an hızlansa o dik başlı cihan atını feleğin kır atına benzetir onunla kıyaslarım demiştir. Bu beyitte binitle ilgili olarak hink ve tevsen kavramları kullanılmıştır. Hink kelimesi sıkça rastlanan kavramlardan bir tanesi değildir taranan eserlerden sadece birinde tespit edilmiştir.

“İtse şitâb bir dem eyler kıyâs
Hink-i felekle tev'em ol tevsen-i cihânı”

Nazim Yahya Medhiye 9/66

4.1.1.3.8. Küheylan

Küheylan, gözü sürmeli Arap atı, cins ve makbul küheylî şekliyle de kullanılır (Levend, 2015: 370; Pala, 2013: 280). Küheylan kelimesi tespit edilen beyitlerde gerçek manasında kullanılmış ve esb kelimesiyle birlikte geçmektedir.

Sümbülzâde Vehbi bu aşağıdaki beyitte küheylan kelimesini yukarıda da ifade edildiği gibi esb kelimesiyle berabaer kullanılmıştır. Küheylan atına binip saldırıya geçince onu Düldül'e binmiş olan hazreti Ali'ye benzetirler. Diyerek övmüş olduğu kişiyi düldüle bindirip Hz. Aliye benzetiyor.

“Sanırlar Hayder-i kerrârdır Düldül-süvâr olmuş
Edince zîr-rân-ı savleti esb-i küheylanı”

Sümbülzade Vehbi K 28/37

Şair bu beyitte de yine küheylan ismini esbde beraber kullanmıştır. Kişinin süsle güzelleşmeyeceğini söyleyerek buna örnek olarak ise küheylanın eğere ve örtüye ihtiyacının olmadığını bunların ancak küheylana yük olacağını ifade etmiştir. Süs ve ziynetle midir ki temiz şahsiyetin değeri, küheylan olan ata eğer ve örtü yüküdür, kıymeti yoktur şeklinde durum ifade edilmiştir. Şair burada binitle ilgili olarak esb, küheylan, raht ve bisat kavramlarına yer vermiştir.

Zîb ü zîverle midir pâk-nijâdın fahri

Bârdır esb-i küheylâna göre raht u bisât

Sümbülzade Vehbi G 139/5

“Zîr-rân olmasa nâ-lâyık ana tevsen-i çerh

Esb-i tab'um gibi isterse küheylân olsun”

Seyyid Vehbi K 70/37

“Benim ol fârisü'l-hayl-i belâgat kim bu vâdîde

Kümeyt-i kilik ile pesmânde etdim çok küheylânı”

Sümbülzade Vehbi K 21/41

“Sür'at ile 'azm-i meydân etdigiyçün yaraşır

'Arz-ı reftâr-ı küheylân etdigiyçün yaraşır

Sâha-yı ma'nâda devrân etdigiyçün yaraşır

Vâdî-yi medhinde cevân etdigiyçün yaraşır

Atlas-ı çarh olsa rahş-ı tab'ıma bergüstevân”

Sümbülzade Vehbi K 57/57

4.1.1.3.9. Küreng

Küreng; rengi al olan, yanık, kula ve doru ata verilen isimdir. Kelime “kürend”, “kürân“ şeklinde de kullanılmaktadır. Atların talim ettirildiği alana da küreng denir ((Levend, 2015: 371; Develioglu, 2017: 617; Parlatır, 2013:950).

Nazim aşağıdaki beyitte övmüş olduğu kişinin savaştan zaferle döndüğünü ifade etmiş ve onun zafer ordusunun atının nalının tozu dağılmış olan düşman ordusunu kırıp toz içinde bırakmıştır diyerek zaferi mübalağalı bir şekilde tasvir etmiştir. Burda binit olarak kullanılan at bir savaş unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda binitle ilgili bir diğer unsur olan na'l kelimesi de beyitte kullanılmıştır.

“Gubâr-ı nâ'l-i küreng-i zafer sipâhından

Derûn-ı tîre-i a'da şikest ü mugberdür”

Nazim Yahya Medhiye 2/61

(Zafer ordusunun atının nalının tozu dağılmış olan düşman ordusunu kırıp toz içinde bırakmıştır.)

4.1.1.3.10. Rahş

Rahş kelimesi Farsça; gösterişli, yürük ve güzel at manasına gelir. Ayrıca Zaloğlu Rüstem'in atının adı da Rahş'tır.(Pala, 2013:374; Devellioğlu, 2017:1022; Levend, 2015:372 Parlatır: 2013:1385). Rahş kelimesinin çok sayıda sıfat anlamı da mevcuttur.

18. yüzyıl divan şairlerinin çokça kullanmış olduğu rahş kelimesinin tespit edilen kullanım şekillerinin bazıları şunlardır: Rahş-ı devlet, Rahş-ı safâ bâhş, Rahş-ı tab', Rahş-ı hayat, Rahş-ı sabâ-seyr, Rahş-ı iclâl, Rahş-ı baht, Rahş-ı 'azm, Rahş-ı bâd-peymân, Rahş-ı istiğna, Rahş-ı tegâfûl, Rahş-ı emel, Rahş-ı rif'at, Rahş-ı hâme-i müşgîn, Rahş-ı rezm, Rahş-ı hâme, Rahş-ı tünd, Rahş-ı berk-cevlân, Rahş-ı tırâzende-tarz, Rahş-ı cihan-peymâ, Rahş-ı rahat-bahş, Rahş-ı ikbâl, Rahş-ı bâd-pây, Rahş-ı râni, Rahş-ı maksad, Rahş-ı isti'dâd, Rahş-ı çâlâk, Rahş-ı sebük-seyr, Rahş-ı celâdet, Rahş-ı fikr, Rahş-ı kehkeşân, Rahş-ı nâz vb.

Rahş genellikle hızı ile beyitlerde kullanılmıştır. Ayrıca rahş isimli atla çeşitli kavramlar arasında benzerlikler kurulmuştur.

Asaf rahşı yine mecazi manada kullanmış olup ey can sen sevgilinin avlandığı yerden uzak durma yakın olmaya devam et seni avlamasa da naz atının ayaklarının altında toprak eder demiştir. Burada sevgilinin atının ayağının altındaki toprak olmak da âşık için bir ululuk ve mutlu olma sebebidir. Rahş kelimesi naz kelimesiyle terkip edilerek “rahş-ı naz” şeklinde kullanılmıştır.

“Sen müdâm dûr olma ey cân sayd-gâh-ı yardan
Hâk-i pâ-y-ı rahş-ı nâz eyler şikâr itmezse de”

Asaf G 885/2

Seyyid Vehbi aşağıdaki beyitte binitle ilgili birçok kavrama yermiştir. Kabiliyet atına binip ümit meydanına çık diyerek “rahş-ı isti’dâd” ter kibini kullanmış daha sonra ise ihlas atının dizginin sıkı tut elinden kaydırma diyerek de “rahş-ı ihlâs” ter kibini kullanmıştır. Aynı zamanda binitle ilgili olan bir diğer kavram olan licam da beyitte kullanılmıştır.

“Süvâr ol rahş-i isti’dâda çık meydân-ı ümmîde
Licâm-ı rahş-ı ihlâsı kavi tut elde sey b itme”

Seyyid Vehbi G 216/3

Nedim ise bu beytinde rahş kelimesini rahat ettiren bir binit olarak kullanmaktadır. Şair sevgilisine seslenerek ey naz atımın sürücüsü can senden ayrı olamaz hani nerde kaldı rahatlık bağışlayan at ile eyerinin üstündeki rahat minder diyor. Nedim burada binit ile ilgili kavramlardan esb, rahş ve bisat kavramlarını kullanıyor. Aynı zamanda “esb-i naz” ve “rahş-ı rahat-bahş” terkiplerine de şiirinde yer veriyor.

Ey süvâr-ı esb-i nâzım senden olmaz can diriğ
Kande kaldı rahş-ı râhat-bahş ile râhat bîsât

Nedim G 56/3

Rahş ile ilgili tespit edilen diğer beyitler ise şunlardır:

“Haşmet ü iclâl ile bindükçe rahş-i devlete
Gâşiye-ber-dûş hayl-i tâcdârân olmada”

Arpaeminizade K 5/43

“Derinde Ma’n ü Hâtem iki cârû-keş gulâmıdur
Yanında rahşının ‘abd-i meges-rândârı Dârâdur”

Arpaeminizade K 18/22

O serî’ü'l-hareket rahş-i safâ-bahşı gören
Tayy ider râh-i gamı dilde komaz gerd-i kesel

Arpaeminizade K 24/40

“Ol yekke-tâz-i deşt-i celâdet ki rahşının
Sâ’is gulâmı Eşref-i Efgâniyân olur”

Arpaeminizade T.B 5/5

“Olamaz Âsaf bu sahrâda senünle imtihan
Çıksa rahş-ı tab‘ına mağrûr olan meydâna hep”

Asaf G 59/5

“Fâriğam çün sürmeden çeşmüme kuhl-ı râh ben
İdemem bu dem ‘inân-ı edhem-i rahşânı zabt”

Asaf G 465/4

“Yegâne şeh-süvâr-ı ‘arsagâh-ı kişver-i dâniş
Ki itdi rahş-ı tab‘ı pür tezelzül deşt-i pehnâyı”

Edirneli Kami K 4/10

Ab-ı hayât-ı şi’rim ile zevk-yâb olan
Rahş-ı hayât-ı sermed ile hem-‘inân olur

Haşmet K 9/57

“Evsâf-ı Burâk-ı Fahr-ı âlem
Rahşiyye-i Nef’î andan akdem”

Hüsn ü Aşk 193

Dâverâ rahş-ı sabâ-seyrin içündür eyler
İr kutâs ile gelüp 'arz-ı hedâyâ lâle

İzzet Ali Paşa K 2/48

“Sezâ idi kızılı çıkmasaydı meydâna
Rikâb-ı rahşına medd-i şihâb olaydı düvâl”

İzzet Ali Paşa K 3/39

“Girince ‘arsa-ı peygâra rahş-ı âsmân-seyri
Şerâr-ı mîh-i na'lı berk-i ‘âlem-sûzdur gûyâ”

İzzet Ali Paşa Kıt’a 10/5

Olurdu rahş-ı pâkûn gıpta-i baha-i süleymânî
Ne dem teşrif iderdün hâne-i vâlâ-yı zîn üzre

Nahifi K 13/37

“Rahş-ı iclâli tek ü tâz itse vakt-i kâr-zâr
Teng ider a’da-yı bed-kâra fezâ-yı mahşeri”

Nahifi K 18/26

Esb-i tab’um tîz ammâ rahş-ı bahtum bi-mecâl
Dâd dâd ey şeh-süvâr-ı ‘arsa-gâh-ı bihteri

Nahifi K 19/61

“Rahş-ı çâbükdür semend-i bahtuma nisbet benüm
Sahn-ı ‘âlemde gedâ-yı şâhun esb-i lâgarı”

Nahifi K 19/62

“İderdi Behmen ü Efrâsyâbun hâkini lertzân
i’inân-gîr itse rahş-ı 'azmini İrân ü Tûrâna”

Nahifi K 24/19

“Ne şeh cevîlâna gelse gâhî rahş-ı bâd-peymanı
İder lerzende hâk içre dil-i Sâm ü Nerimânı”

Nahifi Tar. 1/12

‘inân-gerdân-ı rahş-ı ‘azm olaldan mülk-i Îrâna
Gönül bir özge ümmid ile cevîlân-hîz-i fikretdür

Nahifi G 156/21

Benem ol şeh-süvâr-ı rahş-ı istîğnâ ki her lahza
Fezâ-yı himmetümde üştür-i dînân zebunumdur

Nahifi G 166/4

“Rahş-ı tegafülün yeter cevri ile itme tâhte
Gâhî bu pâ-y-mâlûni lutf ile kıl nevâhte”

Nahifi G 449/1

Ol bâdiye-peymâ-yı firâkam-m ki benüm
Rahş-ı emelüm kaldı fezâ-yı gamda

Nahifi Kıt’a 493/2

“Âlem-i bâlâya bâl açdıkda rahş-ı rif’ati
Âsman rûmal ile ta’zîm idüp oldu dü-tâh”

Nazim Yahya Medhiye Na’at 10/7

“Edhem-süvâr-ı ‘arsa-i medh ü senâsınun
Ahsente rahş-ı hâme-i müşgîn-külâline”

Nazim Yahya Na’at 11/51

“Pây-ı esb-i ‘azminün bâl-i hümâ ferş-i rehi
Fark-ı rahş-ı rezminün nusret hümâyûn şehperi”

Nazim Yahya Na’at 13/88

“Ey ins ü melek mutavvak-ı fermânı
 Vey kûy-ı zemîn rübûde-i çevgânı
 Na’l-i zer ü mîh-ı sîm-rahşî çarhûn
 Şems Ü kamer Ü kevâkib-i rahşânı”

Nazim Yahya Rubai 67

Hilâl-i mûzesine na’lçe perin kebkeb
 Meger ki nâ’l-i süm-i rahşî mâh-ı enverdür

Nazim Yahya Medhiye 2/4

“Bindükce rahşa ‘arsa-i rezm içre gûyiyâ
 Sî-murg-ı kûh Kâfla sâhib-kırân gelür”

Nazim Yahya Medhiye 3/26

Vâdî-i midhâtinde kıvır rahş-ı hâmeni
 Çâpük-semend-i tab’ı önünde piyâde ol

Nazim Yahya Medhiye 19/10

“Neis-i ammâre ser-keş olsa nola
 Rahş-ı tünd ü hârun-ı dildür bu”

Nazim Yahya G 135/6

“Beşi bir rahşe binüp itmededür seyr-i sefer
 Beşi gâhîce licâmın uzadup gâh çeker”

Nazim Yahya Lügaz 9/2

Nîzesin tîr-i sebük-pervâza eyler pîş-rev
 Rezmde gelse o rahş-ı berk-cevlân üstüne

Nedim K 3/34

“Ey saf-der-i cihan ki felek rahş-ı azmine
 Mehden rikâb ü berk-ı cehandan inan verir”

Nedim K 4/35

“Ammâ ne rahş rahş-ı tırâzende-tarz kim
Na‘lin hilâl mîhın ise ahteran verir”

Nedim K 4/36

Rahşın olmasa felek olmazdı böyle pür-şitâb
Peykin olmasa kamer giymezdi bu tâc-ı zeri

Nedim K 5/4

“Na‘l-i zerdîr mûze-i peykinde mâhın gurresi
Gûyduur çevgân-ı pâ-y-i rahşına çarhın seri”

Nedim K 5/6

Secde-ber mihrâb-ı na‘l-i esbine mâh-ı felek
Müftehir bûs-ı süm-i rahşınla mihr-i hâveri

Nedim K 5/7

“Bilir kim bir keşîde rahşdır ıstabl-ı hâsında
Meh-i nev gören çarhın kefelgâhında tamgayı
Sensin o sultân-ı cihan rahşın önünde her zaman
Mânend-i peyk olur revan İskender ü Dârâ vü Cem”

Nedim K 12/6

“Süvâr oldukça rahşa san yemîninde yesârında
Olan pûyan vakâr u satvet ü iclâl ü heybetdir”

Nedim K 14/32

Şâdmân ol ki adûnun dil-i sad-çâkinden
Pîş-keş yâl ü düm-i rahşın içün şâne gelir

Nedim K 15/26

“Haşre dek olurdu ser-gerdan Hülâgûnun seri
Düşse pâ-y-i rahşının bir kerrecik çevgânına”

Nedim K 20/25

Yekke-tâz-ı arsa-i haşmet ki mihrin pençesi

Şâne-i yâl ü düm-i rahş-ı cihan-peymâsıdır

Nedim K 37/18

“Her semte kim azm eyleye âlem meserretle dolar

Bir gurru olmuş rahşının alında gûyâ subh-ı ıyd”

Nedim Tar. 9/2

Ferîdunlar rikâbın bûs eder bindikçe rahş üzre

Şerefle haşmet ü dârât ile izz ü sa‘âdetle

Nedim Tar. 16/2

“Olup perçem-i rahşı sünbül-feşân

Alemdârı idi bu serv-i revân”

Nedim M 1/61

Şeh-levend-i feyz çıkmaz seyre tâ kim sâkiyâ

Bâde-i gül-rengi rahş-ı câme zin-pûş eylemez

Nedim G 48/6

“Seyredüp rahş üzre ol hurşîdi hiç olsun mu kim

Mâh-ı nev-pertev gedâ-yı hâne-i zîn olmaya”

Nedim G 142/4

“Rahş-ı Pervin ü rikâb-ı meh ü zîn-i mihri

Rahş-ı ikbâline urmaga begenmez serrâc”

Seyyid Vehbi Mirac 1/34

“Yahod hurşîd pîşânî-i rahşında sabâhü'l-hayr

Kamer ol rahşun akdâmında sîmin na'l-i tâbânî”

Seyyid Vehbi K 2/17

“Çülle-rahşı bâd-pây-ı atlas-ı vâlâ-yı çerh

Meh rikâb-ı sîmdür hurşîd ana zerrîn zîn”

Seyyid Vehbi K 13/32

Rahşına kıtâs itse eger kâhkeşan-veş
At boynına düşmez mi süreyyâ-yı zemâne

Seyyid Vehbi K 38/39

“Hayr-makdem ey kudûmün genc-i bâd-âver ü feyz
Berd-i rahşundan nümâyan kîmyâ hassiyyeti”

Seyyid Vehbi K 45/7

Hâmeyle olurdı rahş-râni
Tiryâki koşusu sanma anı

Seyyid Vehbi K 82/68

“Andan kalmışdur olmak âyîn
Rahş-ı zafere kutâs-ı zerrîn”

Seyyid Vehbi K 83/86

“Rahşine mâh u âfitâb zerrîn-zin sîmin-rikâb
Eflâkde rahşân-ı şehâb destinde bir mevzun cirîd”

Seyyid Vehbi Tar. 4/15

“Murâdâtına nâ'il rahş-ı maksâda süvâr itsün
Hamîşe zât-ı pâkin Hazret-i Hallâk-ı bî-endâd”

Seyyid Vehbi Tar. 20/9

“Eyleyüp mâhı rikâb-ı sîm mihri zîn-zer
Eblak-ı çerh âl-ı zîn-pûş ile olur cilve-ger
Rahş-ı ikbâle süvâr olmak murâd itse eger
Şehsüvâr-ı 'âlem-ârâ ki revâdur olsa ger
Na'l ü mîh-i rahşı çerhün âfitâb u ahteri”

Seyyid Vehbi Tahm. 1/24

Rahşa bindükce olup kürsî-i pâyi tâc-ı Cem
 Gûy-i çevgân ola ana gülle-i şâh-ı ‘Acem
 At sürüp ol şehsüvâr-ı saf-der-i Dârâ-hadem
 Eyledükce ‘azm-i meydân-ı gazâ evvel kadem
 Pây-mâl olsun yalında düşmen-i dînün seri

Seyyid Vehbi Tahm. 4/57

Burâk-ı berķ-i rahşa verdi cevân
 hemân nûrun alâ nûr oldu rahşân

Sümbülzade Vehbi M 3/15

“Celâdetle verince rahşa cevân
 Sanırsın kim cerîdi berk-ı rahşân”

Sümbülzade Vehbi M 1/11

Rikâb-ı rahşına bir kerre taklîd eylemiş mehtâb
 Nümâyândır derûnunda henüz dâğ-ı peşimânî

Sümbülzade Vehbi K 5/28

“Eder zerrîn rikâbı berk-veş rahşende âfakı
 Sûvâr oldukça rahş-ı çâpük-i âteş-‘inân üzre”

Sümbülzade Vehbi K 15/30

“Berk-i rahşende olur dest-i şükûhunda cerîd
 ‘azm-i meydân edicek rahş ile ol nûr-ı cesîm”

Sümbülzade Vehbi K 16/24

Bâd-pây-ı berk-i rahşı ol Süleymân-şevketin
 Teng-nây-ı çeşm-i mûru ‘arsa-yı cevân bulur

Sümbülzade Vehbi K 18/14

“Ne mihr-i subh-ı devlet şehsüvâr-ı çarh-ı cevândır
 Ki rahşında dahı rahşân sabâhu’l-hayr-ı pîşânı”

Sümbülzade Vehbi K 21/26

‘inân-ı âteşin olsaydı berk ol rahş-ı çâlâke
Bulurdu belki hem-seyr olmağ için râh-ı imkânı

Sümbülzade Vehbi K 21/27

“Nûr-veş rahşende zîn etse olup gâhî süvâr
Berk olmaz hem-‘inân rahş-ı sabâ-cevlânına”

Sümbülzade Vehbi K 22/36

Mihr-i rahşende sanır tevsen-i çarh üzre gören
Olacak rahş-ı sebük-seyrine pertevle süvâr

Sümbülzade Vehbi K 23/36

“Gâhî edip ‘atf-ı ‘inân nazma olursam rahş-rân
Nef’î’ye teng olur hemân meydân-ı iklîm-i ‘adem”

Sümbülzade Vehbi K 24/40

Seyr eden şîr-i süvâr-ı ablak-ı gerdûn sanır
Rahş ile olsan fûrûğ-ı sâha-yı cevlângerî

Sümbülzade Vehbi K 25/6

“Sensin ol Döldül-süvâr-ı ‘arsa-yı iclâl kim
Nukre-yi meh rahşına bir sâde raht-ı Hayderî”

Sümbülzade Vehbi K 25/14

Mücessem nûrdur zeyn eyleyen zîn-i güher-bârın
Bu pertevdir o rahşın berk-veş rahşende cevlnı

Sümbülzade Vehbi K 28/42

“Olunca nîze-bâz-ı rahş-rânî bu celâdetle
Ser-i şâh-ı ‘acem olsa sezâdır gûy-ı çevgânı”

Sümbülzade Vehbi K 28/44

“Süvâr-ı Döldül-i rahş olsa darb-ı dest-i Hayder-veş
Elinde zül-fekâr-ı tîğ-i hûn-pâlâ ne akvâdır”

Sümbülzade Vehbi K 29/43

Îd alayı günü pertev-i raht-ı rahş
Nûr-bahşâ-yı ruh-ı mihr-i dırahşân olsun

Sümbülzade Vehbi K 30/23

“Bir şehsüvâr-ı devlet ü iclâli görmedi
Rahş-ı celâdetin gibi meydân-ı saltanat”

Sümbülzade Vehbi K 32/35

Sanırsın rahş-rân-ı devlet oldukca serâyından
Esed burcundan âfâka tulû’-i mihr-i rahşândır

Sümbülzade Vehbi K 33/34

“Pây-ı şeb-dîzi basa çarh-ı sebük-reftâre
Na’l-i zer-mîhine hayrân kala her seyyâre
Râm olup tevsen-i gerdûn o himem-kirdâre
Zîr-rânında ola sıhhat ile hemvâre
Rahş-ı meh gurre-yi Pervîn-i senâm-ı devlet”

Sümbülzade Vehbi K 43/45

“Çıksa meydâna sinân-ı hâmesin alıp ele
Kimde vardır zehre kim ol hamleye karşı gele
Fârisân-ı sâha-yı nazma verir bir velvele
‘arsa-yı pehnâ-yı ma’nâyı kılar pür-zelzele
Şehsüvâr-ı ta’ım etse rahş-ı fikri zîr-rân”

Sümbülzade Vehbi K 43/56

“Sür’at ile ‘azm-i meydân etdigiyçün yaraşır
‘arz-ı reftâr-ı küheylân etdigiyçün yaraşır”

Sâha-yı ma'nâda devrân etdigiyçün yaraşır
 Vâdî-yi medhinde cevân etdigiyçün yaraşır
 Atlas-ı çarh olsa rahş-ı tab'ıma bergüstvân

Sümbülzade Vehbi K 43/57

“Vâsıl-ı ser-menzil-i ilhâm olur bir hatvede
 Ol semend-i berk-i rahşa etmeden şedd-i hırâm”

Sümbülzade Vehbi K 58/34

Ol pâdişeh ki na'l-i şerer-pâsı rahşının
 Sahrâ vü kûha zîb-i reh-i kehkeşân verir

Sümbülzade Vehbi K 84/11

“Encüm-misâl nakş-ı süm-i rahş-ı devleti
 Sath-ı zemîne kevkebe-yi âsumân verir”

Sümbülzade Vehbi K 84/27

Ol rahş-ı berk-rahşı kaçan zîr-rân edip
 Cevlângesinde cünbiş-i 'atf-ı 'inân verir

Sümbülzade Vehbi K 84/29

“Geçirdin hatveden nûr-ı basar-veş ablak-ı çarhı
 Edince berk-ı rahşın zîr-rân şevketlü hünkârım”

Sümbülzade Vehbi Tar. 46/43

4.1.1.3.11. Rehvâr

Rahvar, eşkin sarsmadan yürüyen at, rahvan at anlamlarına gelir. Yorga yürüyen at demektir(Devellioğlu, 2017:1034; levend, 2015:372). Rehvâr ismi incelenen eserlerde fazla kullanılmamıştır fakat kullanıldığı yerlerde şu benzetmelerle birlikte kullanılmıştır: Rehvâr-ı nesim, rehvâr-ı 'izz ü ikbâl, rehvâr-ı 'ömr vb.

Şair aşağıdaki beyitte at kelimesini yine bir terkiplerle “rehvâr-ı ‘ömr” şeklinde mecazi manada kullanmıştır. Senin gücün ömrün atının üzengisini tutmaya yetmez, ömrün hızlı ya da yavaş geçmesi senin elinde değildir diyerek zamanı ata teşbih etmiştir. Beytin devamında ise ömrün hızlıca geçip gittiği söylenmiştir. Burda zaman hız yönünden ata benzetilmiş ve binit ile ilgili bir diğer kavram olan ‘inân da beyitte kontrol aracı olarak kullanılmıştır.

Tutmaz anun ‘inânını dest-i irâdetün

Rehvâr-ı ‘ömr şöyle şitâbân olup gider

Nazim Yahya G 24/2

Seyyid Vehbi ise rehvar kelimesini sabah rüzgârına teşbih etmiş ve eğer rüzgâr iradesini dizginleyebilse, kontrol altına alabilse altında saha rüzgârı (bâd-ı sabâ) adlı bir rehvarı yani atı olurdu diyor. Beyitte sabah rüzgârı ata teşbih edilmiş ve binitle ilgili bir diğer kavram olan ‘inana burada da yer verilmiştir.

“Altına bâd-ı sabâ nâmında bir rehvar olur

Rûzgârın olsa destinde 'inân-ı ihtiyâr”

Seyyid Vehbi K 6/13

Rehvâr ile ilgili tespit edilen diğer beyitler şunlardır:

“Seyirde itdi rehvar-ı nesimden verd-i gül gördi

O mihr ü mâh-ile eshel degüldür hem-‘inân olmak”

Asaf0 G 513/3

Kalmasun Âsaf ten-i fersûde de rehvardan

Şehr-i yâra varmağa kılmış dil ü cân ittifâk

Asaf G 514/5

“Berid-i müjde-gûdan gûş idüp erbab-ı istkbal

Reh-i şevkinde pûyan itdilerse esb-i rehvarı”

Beliğ K 3/3

Hân Ahmed ki eger olsa sezâdır hakkâ
Dest-i rehvarına dübbûs-ı mutallâ lâle

İzzet Ali Paşa K 2/24

“Sadme-i tünd ü tîz rehvarı
Pây kûpân olunca gerd-efşân”

Nazim Yahya Medhiye 6/48

‘Ahdiinde halk hoş-hâl dâ'im müyesser âmâl
Rehvâr-ı ‘izz ü ikbâl her demde zîr-i rânı

Nazim Yahya medhiye 9/18

“Olursa pey-rev o çâpük-süvâr-ı nazma Nedîm
Semend-i tab‘ı aceb râhvâr olur giderek”

Nedim G 61/6

“Kerîm Hân gibi bir ferzânevârî şâhı mât etdim
Sürüp meydân-ı ferzendîde birkaç esb-i rehva rı”

Sümbülzade Vehbi K 8/42

4.1.1.3.12. Semend

Semend; Farsça bir isim olup kula, çevik ve güzel at anlamındadır (Levend, 2015:372; Pala, 2013:399; Parlatır, 2013:1482; Devellioğlu, 2017:1092). Semend ismi incelenen metinlerde sıkça kullanılmıştır.

Çeşitli kelimelerle terkipler oluşturmuştur: Semend-i bâd-peymâ, semend-i baht, semend-itab', semend-i âh, semend-inâle, semend-i nâz, semend-i ‘azm, semend-işevk, semend-i dil-neverd-i kahr, semend-i himmet, semend-i dil, semend-i hâhiş, semend-i kevkeb, semend-i işve, semend-i cevır, semend-i hâme, semend-i istiğna, semend-i ma'na, semend-i iştihare, semend-i hâtır vb.

Semend kendisini niteleyen sıfat ve ismin özelliklerini belirten başka kelimelerle sıklıkla kullanılmıştır: Semend-i gülgûn, semend-i dilkeş, semend-i ser-

keş, semend-i süreyyâ kutâs, semend-i şuh-reftâr, semend-i sebük-‘inân, sim-semend vb.

Asaf bu beyitinde semend kelimesini nâle ile birlikte kullanarak”semend-i nale” terkinini oluşturmuş atı mecazi manada kullanmıştır. O eşige çok ağırbaşlılıkla gidip feryat atıyla gökyüzüne erdim diyerek varmak istediği yere feryad ederek ulaştığını söylüyor. Kendisini menziline ulaştıran feryadı bir binite teşbih edip semend kelimesiyle aynı terkip içine almıştır.

Yetdüm hezâr vakâr ile ol âsitâna ben

İrdüm semend-i nâle ile âsumâna ben

Asaf G791/1

Enderunlu fazıl yine çokça kullanılan bir tamlamayı yani naz atı tamlamasını bu beyitte “semend-i nâz” şeklinde kullanmıştır. Şair âşıkların gözünü sevgilisinin atının nalına çivi yapıyor ve sevgilinin bu şekilde yaparak kendisini çiğneyerek geçmesini kendisine yapılan bir nispet olarak değerlendiriyor. Beyitte binit ile ilgili semend, mih ve na’l kavramları yer almaktadır.

“Semend-i nâza mih-i na’l idüp çeşmân-ı uşşâkı

Dili pâ-y-mâl idüp geçmek bana nisbet midir bilmem”

Enderunlu Fazıl G 198/6

İzzet Ali Paşa ise semend kelimesini yine mecazi manada kullanmış ve “semend-i tab” kalem atı şeklinde terkip etmiştir. Şair kendisine hitap ederek ey İzzet, kaleminin atını taze zeminde (yeni konularda) koşturmak varken sakın köhne vadide yorma diyor. Kalemin fikir beyan etmekte kullanılan bir araç olarak düşünülüp fikir alanında koşturulması yönünden semende teşbih edildiği görülüyor.

Köhne vâdide sakın yorma semend-i tab’ı

‘İzzetâ tâze-zemîn üzre tek-â-pû var iken

İzzet Ali Paşa G 107/9

“Ol semend-i bâd-peymâdur ki hengâm-i şitâb
Peyk-i endîşe kalur yollarda pûyân olmada”

Arpaeminizade K 5/46

“Zihî semend-i süreyyâ-kutâs-i çâbü-k-pây
Ki hem-çü sâ’ika ol dem ki pür-şitâb oldı”

Arpaeminizade K 6/31

Olsa devletle semend-i şûh-reftâra süvâr
Pâyına olur fütâde düşmen-i ser-der-hevâ

Arpaeminizade K 9/59

“Neberdgâh-i cihânda hemîşe nusret ile
Semend-i bahtun ide cilve-i iyâb ü zehâb”

Arpaeminizade K 12/55

Yegâne-şeh-süvâr-i sahn-i himmet kim semendinden
Çıkan her bir şerâr-i na’li dâg-efrûz-i şî’râdur

Arpaeminizade K 18/17

“Dest-i nazm içre ider cevân semend-i tab‘umuz
‘Askerîyüz Âsafâ güzeldür esb-i tâzumuz”

Asaf G 411/5

Semend-i âhumı sürdüm gürûh-ı cünd-i a‘dâya
Belâyı gör varup tavk-ı ‘adû bed-kâra sarmasmış

Asaf G 448/3

“Kademkepâde idüp ideyüm çü hıdmetini
O pâdişâha hemîşe rikâb semendi olam”

Asaf G 710/2

“Semend-i nâzınun tasviridür üstad Mâninün
Eger her mûda sûret gösterürse esb-i câdûsı”

Belîğ K 3/18

Zemine nakş olup şad-mah-ı nev na' l-i semendinden
Bu ayın üzre cünbiş şahit itdi necm-i seyyârı

Belîğ K 4/2

“Semend-i ‘azminün aheng-i pâ-y-ı na’l-i zer-kûbı
Pür itdi kase-i çini gibi bu çarh-ı devvârı”

Belîğ K 4/6

“Semendi bir ser-i har üzre raks, idüp bî-bak
Şıtab iderse eger hem-rikâb-ı 'Ankâdur”

Belîğ K 5/23

Semend-i tab'uma hem-pa bulunmazken ne hikmetdür
Tarîkında fakîri sebkat itdi her fûrû-mâye

Belîğ K 9/37

“Ol şa’irüm ki gâşiye her-düş olur bu gün
Piş-i semend-i tab’uma sâhib-kırân-ı ‘ilm”

Belîğ K 10/43

“Olur gubâr-ı semendiyle sürme hurde-misal
Nefes şikeste-gûlû fârisan-ı ehl-i fesâd”

Belîğ K 11/27

“Ma‘zûl olup gelince şeh-râh-ı Filbe’den ol
Semt-i kazâ-i nahba düşdi reh-i semendi”

Edirneli Kami Tar. 7/2

“Leke-hârı semend-i nâz-ı dil-dâr olasin Fâzıl
Kümeyt-İ hâk-i râh-ı-1 sâlik-i râh-ı mahabbetsin”

Enderunlu Fazıl G 247/5

Semend-i şevka oldı tâziyâne şûh-ı cân-bâzım
İdüp keskin üzengi na'l-i âteş-zâyı çalındı

Enderunlu Fazıl G 307/4

“Degil germî-i mihr ol âfitâbım gezdiği yerde
Semend-i bûs-ı pâyle reg-i ber-câyı çalındı”

Enderunlu Fazıl G 307/8

Bilmem semend-i hâme-i Esrar-ı nâ-şekib
Ser-hadd-i nazmı geçdi yine bî-‘inân mıdur

Esrar Dede G 48/13

“Semend-i naz ile bir kerre pâ-mal olmadum gitdi
Reh-i ‘aşkunda ey şirin-süvârum gerçi hâk oldum”

Esrar Dede G 162/4

“Celâlet-pîşe cevri-endişelükdür san’atı dâ’im
Semend-i dil-neverd-i kahrı püyân oldı gitdükçe”

Esrar Dede G 201/3

Piyâde vuslat-ı ser-menzil-i ümmîdden dûrum
Semend-i himmete mevkûf olup tayy-ı makâmâtım
Rukûb-ı esb-i kâma irtikâbım yok bu vâdide
Alur meydânı bir gün eşheb-i çâpük-rav-i zâtım

Haşmet Mukatta 5

“Na'l-i semendi mâh-ı nev-i âsumân ola
İkbal ü tâc ü devleti de câvidân ola”

Hoca Neşet Sakiname 26/24

“Hem bir dahi bir semend-i dil-keş
Etdi sana tuhfe ol perî-veş”

Hüsn ü Aşk 1594

“Süğlün gibi bir semend-i gül-gün
Gül-zâr-ı behişt ü kulzüm-i hûn”

Hüsn ü Aşk 1604

“Pür-cûş-ı belâ muhît-i âteş
Şu’le ana ol semend-i ser-keş”

Hüsn ü Aşk 1481

Altında semendi çün semender
Gayret de yanınca bes berâber

Hüsn ü Aşk 1482

“cânib-i Hakkdan mü'eyyedsin semend-i ‘azmi sür
Kişver-i İran se -tâ-pâ şikârındır senin”

İzzet Ali Paşa terci’i Bend 1/5/6

“İzzet Rakîme pey-rev olup turma sür hemân
Olmış ligâm-cây-ı teheyü semend-i dil”

İzzet Ali Paşa G 95/7

“Gûyiyâ iki rikâb idi semend-i ‘azmüne
Kursa-i mihr-i cihân-ârâ meh-i garrâ ile”

Nahifi K 11/6

Keşf-i râz ümmîd idüp ol çeşm-i efsûn-sâzına
Eyledim 'arz-ı ta'alluk gamze-i gammazına
Gerd-i râh olmak dilerdim kâmet-i mümtazına
Hayli demdür hem-‘inan oldum semend-i nâzına
Sâye-veş güftâra ruhsat bulmadım âdâbdan

Nahifi kıt’a 9/2

“Ey şeh-süvâr-ı ‘işve ruh-ı lâle bâğda
Pay-ı semend-i nâzına rengin kumâş olur”

Nahifi G 122/4

Fezâ-yı kâma imkân-ı ta’ alluk sâbit olmuşken
Semend-i hâhişi ser-germ-i râh-ı imtina’ itdüm

Nahifi G 340/3

“Ser-menzil-i ümîde olmazdı dil reşide
‘ışkun semend tab’a olmasa tâziyâne”

Nahifi G451/3

Semend-i hâhişi teklîf ider bu baht bize
Yed-i tasarruf-ı gayre licâm virdükçe

Nahifi G 456/10

“Güzer-gehinde göz açdurmadı fütâdesine
Semend-i ser-keş-i nâz ile pâ-y-mâl itdi”

Nahifi G 505/4

“Atlas-ı gerdûn olup ferş-i semend-i kevkebi
Taktı halhal-ı hilâli sâkına ‘izzetle mâh”

Nazim Yahya Na’at 10/9

“Süm-i semendine gerdûn iderse pâ-y-endâz
kumâş-ı zerkeş-i mihr-i münîri ahkerdür”

Nazim Yahya Medhiye 2/3

Nesr-i felek düşer süm-i pâ-y-ı semendine
Bir sayd-gâha kim o şâh-ı kâmrân gelür

Nazim Yahya Medhiye 3/4

“Seferden eyledi ‘avdet süm-i semendi nola
Basarsa atlasın zer-beft-i pür-niyân üzre”

Nazim Yahya Medhiye 8/37

“Yegâne fâris-i devrân ki subhgâh-ı şikâr
Süvâr olınca semend-i sebük-‘inân üzre”

Nazim Yahya Medhiye 8/41

Na’l-i süm-i semendi bir nâfe müşg kendi
Râm eyledi kemendi hep âhû-yı remânı

Nazim Yahya Medhiye 9/62

“Reng-i şafakla virmededür çerh dembedem
Yâl-i semend ü rif’ate sürhî-i hizâb”

Nazim Yahya Medhiye 11/10

“Vâdî-i midhatinde kıvrır rahş-ı hâmeni
Çâpük-semend-i tab’ı önünde piyâde ol”

Nazim Yahya Medhiye 19/10

Semend-i nâz ile meydân-ı hüsn işinde henüz
Bulınmadı saf-ı hûbânda ol cevânı geçer

Nazim Yahya G 56/3

“Semend-i ‘işveye binse o şehsüvâr-ı hüsn
Rikâb-ı nâzını horşîd öper hilâl tutar”

Nazim Yahya G 66/3

Nola şehir-i dile âşûb salsa ol gözi tatar
Semend-i nâz ile bilmez nedür yahşi yaman kopdı

Nazim Yahya G 162/5

“Ben pâymâl-i ‘aşkunı ey şehsüvâr-ı hüsn
Çiğnetme nâz ile çekerek tut semendüni”

Nazim Yahya G 177/3

“Hudâvend-i felek-pâye hıdîv-i mihr-kevkeb kim
Semend-i kadrinün na’li kamer mîhî süreyyâdur”

Nazim Yahya Tar. 15/5

Ol yekketâz-ı dânişün ehl-i kemâl ü ma’rifet
Pây-ı semend-i fazlına yüz sürmeğe üftâdedür

Nazim Yahya Tar. 17/2

“Biraz inânını çek böyle germ-tâz olma
Semend-i cevre meded kılma bendeni pâ-mâl”

Nedim K 8/23

Binüp sad 'izz ü nâz ile semend-i şûh-reftâre
Güzeller Atmeydânında alır şimdi meydânı

Nedim K 11/53

“Çemende sâzına mızrâb urup yine nutrib
Semend-i şevkımı cüst etdi tâziyâne ile”

Nedim Nazm 6/2

“Olursa pey-rev o çâpük-süvâr-ı nazma Nedîm
Semend-i tab‘ı aceb râhvâr olur giderek”

Nedim G 61/6

Yeter cevri eyledin eyle kerem ey şeh-levend eyle
Bu hâki lââyık-ı pâ-mâlî-i sümm-i semend eyle
Terahhum eyleyüp rîş-i sefid-i ‘âşık-ı zâre
Ne var ey nev-cevânım gâhî bârî rîş-hand eyle
Cefâdan fâriğ olsun mülk-i dil kendi harâb oldu
Meded vâ’iz varup ol şâh-ı cevri iline pend eyle

Rasih Nazm 29

“O merd-i yekke-tâz-ı fazla yâ Rab
Hemîşe râm ola devlet semendi”

Rasih Tar. 20/7

“Biraz oğlan uşak bâzî-i tıflân eylemiş nazmı
İdüp çûbin semend-i hâme ile 'arz-ı cevânî”

Seyyid Vehbi K 2/93

Tehâlûk eylemem kasdum şikâyet sanma hünkârum
Tarîkumda semend-i himmetüm sebk itdi akrânı

Seyyid Vehbi K 2/157

“O şehsüvâr-ı felek-pûye gâh ikbâlün
Hilâl-i sîm-semend ile tâbiku'l-'ayneyn”

Seyyid Vehbi K 17/7

Semiyy-i şîr-i Hudâ fâris-i semend-i 'ûla
Ki çerh himmetinün 'arsa-i tek ü tâzı

Seyyid Vehbi K 31/31

“Açlukla yir indürmemiş olsaydı semendin
'Tyd olmaz idi böyle sebük-pây-ı zemâne”

Seyyid Vehbi K 38/23

O şeh ki pençe-i na'l-i semendi lâyıkdur
Olursa efser eger fark- ı nüsrevân üzre

Seyyid Vehbi K 41/55

“Söyle çâpükdür semend-i himmeti kim sâye-vâr
Olsa der-pey râ' iz-i yektâ-süvâr-ı rüzgâr”

Seyyid Vehbi K 66/36

“İdüp destine tefvîz-i zimâm-ı saltanat Mevlâ
Semend-i serkeş-âsâ dehri kıldı emrine münkâd”

Seyyid Vehbi Tar. 20/2

Mihakk-i dergehüne olmayan cebin-fersâ
 ‘Ayârın itmedi tekmîl kurs-ı mihr-âsâ
 Gubâr-ı hâk-i rehûn kîmyâ-yı ‘izz u ‘alâ
 Virûr tabî'at-ı iksîre reng-i istihzâ
 Semendünün kademin bûs iden kemîne türâb

Seyyid Vehbi Tahm. 2/56

“Dil-i remîde zebûn olsa nola zülfinde
 Semend-i ser-keşi zabt eylemek şegâllüdür”

Seyyid Vehbi G 29/6

“Deşt-i nazımda kendüne buldukca hem-‘inân
 Vehbi semend-i tab' heman bâd-pâlanur”

Seyyid Vehbi G 52/6

“Semend-i tab' ile böyle giderse Vehbi geçer
 Tarîk-i nazmda çok germ-i türk-tâzı geçer”

Seyyid Vehbi G 57/5

Na'l-i semend-i âh-ı revân sanma dostum
 Yollarda kaldı hasret ile çeşm-i intizâr

Seyyid Vehbi G 70/3

“Nisâr-ı rîg-i sirişk ile reh-güzârına kim
 Semend-i nâz ile al şeh-süvâr gelse gerek”

Seyyid Vehbi G 137/2

Sezâdur ebru-yı zîn-i semendüne olsa
 Be-cây-ı mathare âvîze çeşm-i giryânım

Seyyid Vehbi G 164/6

“Arpalık tebşîr-i telmih ile bir zât-ı şerîf
 Eylemişdi va'd üç dört ay mukaddem bir semend”

Seyyid Vehbi Kıt'a 7/1

“Vâsıl-ı ser-menzil-i ilhâm olur bir hatvede
Ol semend-i berk-i rahşa etmeden şedd-i hırâm”

Sümbülzade Vehbi K 58/34

“Vehbî bu ‘arsanın niçe çâpük-süvârı var
Çıkma semend-ı tab’ ile meydâna ibtidâ”

Sümbülzade Vehbi G 1/5

O mâh olursa süvâr-ı semend-i istiğna
Gaz3al-i mihri eder der-kemend-i istiğna

Sümbülzade Vehbi G 8/1

“Yektâ-süvâr-ı ‘arsa-yı nazmım ki Vehbiyâ
Yokdur semend-i tab’ım ile türk-tâz eder”

Sümbülzade Vehbi G 87/7

Fahr eder şevket-i tab’ımla semend-i ma’nâ
Vehbiyâ esbin olur rif’ati şâh altında

Sümbülzade Vehbi G 238/7

“Bir neş’e erdi başıma feyz-i şarâbdan
Etdim semend-i himmetimi âteşin-hırâm”

Şeyh Galip Tar. 6/3

Koyanlar cadde-i acz ü niyâza nakş" ebrûsun
Semend-i iştiâre na’l-i vârun eylemişlerdir

Şeyh Galip G 45/6

“Yolunda bir nice üftâde pâ-y-mâli olur
O şüh zabt-ı zimâm-ı semend edinceye dek”

Şeyh Galip G 175/5

“Seninle zabt ederim anı vakt-i cevlanda
Semend-i hâtırıma sîm-sîne-i bendim gel”

Şeyh Galip G 204/5

“Hüsn-i cevlanına tahsîn semend-i nâzın
Cilve vü cünbiş-i reftârına mâşâ’a’llâh”

Şeyh Galip G 295/3

4.1.1.3.13. Şebdîz

Şeb-diz; gece renkli, karayağız at demektir (Devellioğlu 2017:1145; Levend, 2015:372 Pala, 2013:423). Şeb-dîz Hüsrev’in atının adıdır. Şirin’in Gülgûn adlı atı ile aynı kısıraktan doğmuştur. Hüsrev bu at öldüğü zaman çok ağlamış ve onu büyük bir merasim ile gömdürmüştür.

İncelediğimiz eserlerden sadece hoca Neş’et Divanı’nda bir beyitte tesbit edilmiştir. Bu beyitte saadet atı olarak geçmektedir.

Aşağıdaki beyitte şair saadet kelimesiyle şebdiz kelimesini bir arada kullanıp “şebdîz-i sa’adet” tamlamasını beyte alarak binitini gerçek anlamının dışında kullanmıştır. Şair kullanması ve ele geçmesi zor olan saadet atını mahmuzlayıp hünelerlerini göstermek ve atının üstün yetenekli olduğunu da sergilemek istiyor. Beyitte binit ile ilgili kavramlardan şebdîz, mehmiz ve tevsen kelimeleri kullanılmıştır.

“Böyle Şebdîz-i sa’adet heme mehmîz urup
Hünerim 'arz ideyim tevsenim olsun mümtâz”

Hoca Neşet G 43/7

4.1.1.3.14. Tay

Tay; yavru at demektir. İncelediğimiz eserlerden bir tanesinde tesbit edilmiştir. Gerçek anlamında kullanılmıştır.

Şair bu beyitte övgüsünde biraz mübalağaya başvurmuştur. Âlemi elinde tutanların önde geleni, tayların müstesnası diye hitap ettikten sonra feleğin onun boynuna gerdanlık olarak takmak için hilali hazırladığını ifade ediyor. Beyitte tay

gençlik sıfatı olarak da kullanılmıştır. Buradaki tay ve hilal kelimeleri yeniliğin ve gençliğin sembolü olarak tenasüp oluşturmuştur.

“Ey ser-amed şûh-ı ‘âlem-gîr müstesnâ-yı tay
Hâzır itmîşdür felek tavk-ı hilâli boynuna”

Edirneli Kami M 194/3

(Ey âlemi elinde tutanların önde geleni, tayların en müstesnası, felek hilali boynuna gerdanlık olarak takmak için hazırlamıştır.)

4.1.1.3.15. Tevsen

Tevsen Farsça; huysuz, sert başlı, terbiye edilmemiş sert harun at demektir. Mecazi olarak ise dikbaşlı, huysuz kimse manasına gelir (Levend, 2015:373; Devellioğlllllu, 2017:1286 Parlatır, 2013:1716).

Tevsen de yine daha önceki at isimlerinde olduğu gibi terkiplerle kullanılmıştır: Tevsen-i ‘îd, tevsen-i dil, tevsen-i felek, tevsen-i rezm, tevsen-i cihân, tevsen-i baht, tevsen-i gerdûn, çerh-i nâ-râm, tevsen-i tab, tevsen-i çerh, tevsen-i çerh, tevsen-i himmet, tevsen-i âh, tevsen-iiltifât vb.

Tevsen sıfatlarla nitelenerek de kullanılmıştır; Pulâd bilekli tevsen, tevsen-i ateş hırâm, tevsen-, âteş ‘inân vb.

Nazim Yahya bu beytinde” tevsen-i baht” ter kibini kullanarak atı yine gerçek manası dışında kullanmıştır. Baht atı insanların şanslarının iyi olduğu durumlarda hızlı kötü olduğu durumlarda ise yavaştır yani bahtın iyiliği ve kötülüğü hız bakımından atın hızına teşbih edilerek at ve baht arasında ilişkilendirme yapılmıştır. Nazim burda kendisine seslenerek ey Nazim bahtının atı asi olmasın, birgün mutlaka arzu ettiği menzile varacaktır diyor.

“Olur elbette bir gün cilvegâhı menzil-i maksûd

Nazîmâ olmasun tek tevsen-i bahtun hemân serkeş”

Nazim Yahya G 83/5

Yine aynı şair bir diğer beytinde tevsen kelimesini savaş kelimesiyle beraber kullanmış fakat bu sefer atı gerçek anlamıyla beyte almıştır. Şair “tevsen-i rezm” tamlamasıyla savaş atını ifade etmiştir, bunun dışında ise “eblak-ı ‘azm” tamlamasıyla bir diğer binit türü olan eblak kelimesini de kullanmıştır. Beyitte dua edilerek Allah’ın yardımını azim atına perçem, savaş atına zafer kanadı olsun deniyor.

Eblak-ı ‘azmine tevfiğ-ı ilâhî perçem
Tevsen-i rezmine şehbâl-i zafer avn-ı hakîm

Nazim Yahya Na’at 7/23

Tevsen türüyle ilgili tespit edilen diğer beyitler de şunlardır:

“Mâh-i nev sanma gemin gevmededür tevsen-i ‘îd
Giceyi gündüze katmış gelür ol çüst-’inân”

Arpaeminizade K 13/21

“Bî-tab kaldı tevsen-i dil eyle hem-'inân
Şefkat-resâ-yı bedreka-i himmetün ana”

Beliğ K 1/96

Her şeh-süvârı hâke şalar tevsen-i felek
Ser-keşlik âşikâredür esb-i harûnda
Tevsen-i tab’ım ‘aceb refref-i bâlâ-pervâz
Teng-i meydân semâ itse hırâm-ı tek u tâz

Hoca Neşet G 43/1

“Böyle Şebdîz-i sa’âdet heme mehmîz urup
Hünerim 'arz ideyim tevsenim olsun mümtâz”

Hoca Neşet G 43/7

“İtse şitâb bir dem eyler kıyâs
Hink-i felekle tev'em ol tevsen-i cihânı”

Nazim Yahya Medhiye 9/66

“Gâvı inletdi belin bükdü basît-ı arzın
Zîr-i rânındaki pûlâd bilekli tevsen”

Nedim K 2/52

Zîr-i ran fersân-ı nazma tevsen-i tünd-i felek
Sâyeban perr-i hü mâ erbâb-ı irfân üstüne

Nedim K 3/3

“Şu‘le serv-âsâ çıkar hâkimden ol yerlerde kim
Pây-mâl-i tevsen-i âteş-hırâm etdin beni”

Nedim G 161/2

“Rahşıyla ‘inan-tâb olamaz tevsen-i gerdûn
Seyr eylese ıstabl-ı celâlin kıra köstek”

Seyyid Vehbi Münacaat 20/15

“Ya cirîd atmag-içün meyl-i fûrûset itse
Zîr-rân olur ana tevsen-i çerh-i nâ-râm”

Seyyid Vehbi K 6/57

“Âb-ı cünbiş tevsen-i âteş 'inandur nola ger
Olsa hâk-efşân rûy-i iştiâr-ı rûzgâr”

Seyyid Vehbi K 66/38

Tevsen-i tab'ı yarandurmag-içün aç tutarak
Nice meydân alayum 'ıydde görsün yârân

Seyyid Vehbi K 69/53

“Zîr-rân olmaga nâ-lâyık ana tevsen-i çerh
Esb-i tab'um gibi isterse küheylân olsun”

Seyyid Vehbi K 72/37

“İdüp ‘atf-ı ‘inan vâdî-i hayra tevsen-i tab’ ı
Ne hâk üzre kadem basdıysa bir ra’nâ mahallı yaptı”

Seyyid Vehbi Tar. 43/9

“Kim pey-rev olur râ-ı haylde ana Vehbî
Eyler mi nümâyan meger tevsen-i çerhiz”

Seyyid Vehbi T. B 96/5

“Menzil-res olsa tevsen-i himmet 'aceb midür
Rah-ı talebde eyleyüp ikdâm sürmüşüz”

Seyyid Vehbi T.B 98/4

“Mihmîz-zen-i tevsen-i âh ol reh-i gamda
Bî-sa'y-i velâ şeh-i visâle yetişilmez”

Seyyid Vehbi T.B 101/4

Ey şeh-süvâr-ı 'arsa-i iclâl destüme
Bir kez ‘inan-ı tevsen-i iltifâtı vir

Seyyid Vehbi Kıt’a 23/1

“Degildir tevsen-i gerdûn-ı dûn ıstablına lâyük
Begenmez şehsüvâr-ı himmeti sahrâ-yı imkânı”

Sümbülzade Vehbi K 5/26

4.1.1.4. AT İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

4.1.1.4.1. Bergüstevan

Bergüstevan; harpte atlara giydirilen giyim anlamına gelir. Yancık (Levend,2015:375). Bergüstevan’a incelenen eserlerden sadece Seyid Vehbi’nin Divanındaki bir beyitte rastlanılmıştır.

Beyitte gökyüzü atlası atın eyeri olarak tasvir edilmiş ve atın Afrika güneşinin ışığı olmaya layık olduğu söylenmiştir. Gökyüzü cisimlerinin atın giyim kuşamı olarak teşbih edilmesi ve atın güneş olmaya layık görülmesi hem atı hem de binicisini yüceltmıştır beyitte.

“Lâyık şu’â’-ı şems-i kîtâs olsa esbine
Kim atlas-ı sipihr ana bergüstüvân olur”

Seyyid Vehbi K 36/28

4.1.1.4.2. Cül

Cül; çul demektir, kıldan ya da yünden yapılmış hayvan örtüsüdür. (Levend, 2015:375; Parlatır, 2013:364) incelenen eserlerde sadece Seyyid Vehbi’nin divanında bir beyitte geçmektedir. Bu beyitte de değersiz bir nesne olarak kullanılmaktadır.

Seyyid Vehbi beyti peygamberin övgüsüne ayırmış öncelikle onun resullerin şahı olduğunu ifade etmiştir. Beytin devamında gökyüzü atlasının peygamberin nazarında atının üstüne atılmış olan eski bir çul kadar değeri olmadığını söylemiştir. Burada çul atın üstüne atılan örtü manasında binit ile ilgili bir kavram olarak kullanılmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi cül değersiz bir nesne olarak görülmüştür.

“Şâh-ı rüsûl ki nisbet ile rahş-ı câhına
Yok kadri atlas-ı felegün köhne çül gibi”

Seyyid Vehbi Na’t 3/7

4.1.1.4.3. Düval

Düval; Zahma, üzengi kayışı, kayış, tasma anlamına gelir.(Levend, 2015:375;Devellioğlu, 2017:221) Düval kelimesi sadece İzzet Ali Paşa’nın eserinde bir beyitte tespit edilmiştir. Bu beyitte düval atın üzengi kayışı olarak kullanılmıştır.

İzzet Ali Paşa kayan yıldızları atın eğrinin kayışına teşbih ederek eğer yıldızlar kayarken çıkardıkları kıvılcımlar ağılıp yayılmasaydı o kayan yıldızlar atının üzengisindeki kayış olmaya layık olurlardı diyor. Bu beyitte de yine bir gökyüzü unsuru at ile ilgili bir kavrama teşbih edilerek hem at hem de binicisi övülmüştür.

“Sezâ idi kızılı çıkmasaydı meydâna
Rikâb-ı rahşına medd-i şihâb olaydı düvâl”

4.1.1.4.4. Fitrak

Fitrak; at eyerinin ardındaki kayışlar, at eyerinin arkasındaki tasma, at eyerinin terkisine ve bu terkiye torba ve heybe bağlanan kayış veya örme ip anlamındadır (Devellioğlu, 2017:309; Parlatır, 2013:473 Levend, 2015:375; Kurnaz, 2009:197).

İran Türklerinin kancuk dediklerini Burhân-ı Kâtı yazıyor. Köylü kadınları yün ve pamuktan ördükleri perde bağlarına benzer ucu püsküllü ipleri süs için ellerine bağlayarak salıverirler ki bunlara da terki bağı denir. Çok defa avlanan hayvanlar ayaklarından terki bağlarıyla sarılarak, atın sağ ve sol tarafından oyluğu hizasına salıverilir ve herkes görür. Eskiden sarayın emriyle kesilen kelleleri de terkiye asarak götürürler ve halka teşhir ederlermiş. Fitrak sözü lisânımızda hem terki hem terki bağı yerinde kullanılmıştır (Kurnaz, 2009:197)

Fitrâk kelimesi çeşitli sözcüklerle beraber terkip edilmiştir. Genel olarak av için kullanılan ip manasına gelecek şekilde geçmektedir beyitlerde. İncelenen beyitlerde tespit edilen terkipler şunlardır; Fitrâk-ı esb, beste-i fitrâk, fitrâk-ı kemîn, âvize-i fitrâk, bend-i fitrâk, fitrâk-ı sayyâd, fitrâk-ı helâk, fitrâk-ı nâz, halka-i fitrâk vb.

Aşağıdaki beyitte şair “fitrâk-ı sayyâd” terkiğini kullanmış fitrâkı ip olarak ele almıştır. Daha önce de fitrakın avcının ipi olarak da kullanıldığı belirtilmişti. Şair beyitte eğer canı avlamaya vuslat kuşun hazır olsa ciğerimin parçalarıyla her bir kirpiğim avcının ipi haline gelir diyor.

“Şikâr-ı câna şehbâz-ı visâlün olsa âmâde
Döner laht-ı cigerle her müjem fitrâk-ı sayyâde”

Seyyid Vehbi G 202/1

Nahifi bu beytinde kendisini şefkatli bir avcı olarak tanıtıyor ve şefakatinin çokluğundan bahsediyor. Hatta mübalağa yaparak kendisinin şefaktli oluşu atının terkisindeki iplere bile yansımış onlardan bile şefkat kokusu gelmektedir. Şair burda

binitle ilgili kavramlardan fitrak kavramını Avize kelimesiyle birlikte “avize-i fitrak” şeklinde kullanıyor

“Ben bu dehr içre o sayyâd-ı şefikam ki benüm
Bûy-ı şefkat gelür âvîze-i fitrâkümnden”

Nahifi G 361/4

“Ben ol merdem ki pîr-i çarh tîğumdan rehâ bulmaz
Niçe şîr-i jiyân nahçîr-i fitrâk-i kemînümdür”

Asaf G 300/2

“Dil-nevâzâ hâke hûnum saçmadun mânend-i sayd
Ser dirîğâ olmadı çün der-hor-ı fitrâk hayf”

Asaf G 488/3

“Bu şayd-gâh-ı deşt-i temennâda hep tehi
Fitrâk-i esb-i tâzî-i hâhiş ipin sürür”

Haşmet G 51/3

“Fitrâkine beste mûrg-i î mân
Zünnâr gûsiste rişte-i cân”

Hüsn ü Aşk 500

Zülf-i câdû-fenni oldukça kemend-endâz-ı nâz
Rûh-ı Kudsî ‘Akl-ı Evvel beste-i fitrâk olur

İzzet Ali PaşaG 41/3

“Şehsüvâr-ı milk-i gaybü'l-gayb kim olmuş ezel
Bend-i fitrâkinde kevneyn iki sayd-ı lâgarı”

Nazim Yahya T.B 13/51

“Nesr-i tâ'ir ârzû-mend-i kemend-i hasreti
Beste-i fitrâk-i sevdâsı gazâl-i hâveri”

Nazim Yahya T.B 13/74

“Eblak-süvâr-ı deşt-i ma’âni ki her kadem
Ehl-i hikem şikârî-i fitrâk-i bendidür”

Nazim Yahya Tar. 12/5

Ol şeh-süvâr-ı cûd ki ‘ankâ ile hümâ
Nahcîr-i pür-şikeste-i fitrâk bendidür

Seyyid Vehbi Kıt’a14/2

“Bend-i fitrâk-i helâk eyler ‘adû cân u serin
Bâd-pây-ı ‘azm-i rezme etmeden şedd-i hırâm”

Sümbülzade Vehbi K 31/26

“Niçe fütâdeyi fitrâk-i nâza bend etmiş
Niçün o şâh-süvârım yine şikâra gider”

Sümbülzade Vehbi G 56/3

“Fitrâk-i nâza bağla dil-i pür-şikestemi
Çün şâhbâz-ı dîde-yi şûhuh şikâridir”

Sümbülzade Vehbi G 79/2

“Şehsüvârım sayd-ı şâhîn-i nigâhındır gönül
Lâyık-ı fitrâk görmezsen dahi bir yana as”

Sümbülzade Vehbi G 134/2

“Nazar-ı Kaysdaki sûret-i âhû gibidir
Çıkamaz sayd-ı harem halka-i fitrâkimden”

Şeyh Galip G 239/5

4.1.1.4.5. Gâşiye

Gâşiye; at örtüsü, zar, perde, atın sırtına veya eyerinin altına örtülen şeritli bez örtü, haşa anlamlarına Gelmektedir (Levend, 2015:375; Parlatır, 2013:493).Gâsiye-dâr, at usagı, seyis anlamındadır (Develioglu, 2017: 321).

İncelenen eserlerden tesbit edilen beyitlerde gâşiye kelimesi “düş” ve “berdâr” kelimeleriyle terkip edilmiştir.

Şair bu beyitte atla ilgili kavramlardan gâşiye kavramını ber-düş ile birlikte “gâşiye-ber-düş” yani atın örtüsünü taşıyan kişi şeklinde kullanıyor. Şair övmüş olduğu kişiyi yücelterek o haşmetli ve azametli bir şekilde devlet atına bindikçe onun atının örtüsünü sultanlar taşırlar diyerek onu diğer sultanlardan üstün tutuyor hatta diğer sultanların onun hizmetkârı olduğunu ifade ediyor.

Haşmet ü iclâl ile bindükçe rahş-i devlete

Gâşiye-ber-düş hayl-i tâcdârân olmada

Arpaeminizade K 5/43

Nazim bu beytini peygamberin Burakla miraca çıkışını anlatmaya ayırmış. Yine “gâşiye ber-düş” tamlaması kullanılmış ama bu sefer gâşiye taşıyan kişi normal biri değil Hz. Cebrail’dir çünkü ata binecek olan kişi peygamberdir. Şair o gece Hz. Cebrailin peygamberin atının örtüsünü omzuna alarak peygamberle beraber yıldırım gibi koşan Burağa binerek yola düştüğünü söylüyor. Bu beyitte binit olarak Burak binitle ilgili kavram olarak ise gâşiye kullanılmıştır.

“Gâşiye ber-düş olup ana o şeb peyk-i Celîl

Bir Burâk-ı berk-reftâr ile kıldı ‘azm-i râh”

Nazim Yahya Na’at 10/2

Gâşiye ile ilgili tespit edilen diğer beyitler şunlardır:

“Behmen ü Husrev olur gâşiye-ber-düşânı

Olsa şevketle süvâr-i feres-i şûh-nijâd”

Arpaeminizade K 3/50

“Râ’iz-i edhem-i âheste-rev-i haşmet kim
Gâşiyedârı sanâdîd-i ricâl olsa mahal”

Arpaeminizade K 24/39

Ol şa’irüm ki gâşiye her-düş olur bu gün
Piş-i semend-i tab’uma sâhib-kırân-ı ‘ilm

Beliğ K 10/43

“Azrâ’il ü isrâfil olup gâşiye berdar
Mîkâ’il ü-Cibrîl rikâbında devândır”

Hoca Neşet M 10/29

“Ey gâşiye-berdûş-ı Burâkı Cibrîl
Meddâhı Hudâ midhati nass-ı tenzil
Sîrâb-ı zülâl-i keremi Hızr ü Mesîh
Mihmân-ı simât-ı ni’amı rûh-ı Halîl”

Nazim Yahya Rubai 49

“O şehsüvâr ki feth u zafer rikâbında
Berîd-i gâşiye-ber-dûş iki birâderdür”

Nazim Yahya Medhiye 2/9

4.1.1.4.6.’ İkâl

İkâl; Bağ, bend, ayak kösteği, ayak bağı, köstek, deve ayağına bağlanan bağ anlamlarına gelmektedir.(Devellioğlu, 2017:486; Levend, 2015:376; Parlatur, 2013:713) Tespit edilen beyitlerde ‘ikâl-i ekdâr, ‘ikâl-i pâ-y-i nesîm gibi tamlamalarla kullanılmıştır.

Arpaeminizade bu beyitte ‘ikâl-i ekdâr tamlamasını kullanmış kederlerin heves atına ayak bağı olduğunu söylemiştir. Şair beytin başında kararsız bir şekilde felaketlerin ve kederin ortasında kaldığını söylemiş devamında ise kederlerin heves atına ayak bağı olduğunu ifade ederek hevesinin, arzularının ilerleyemediğini ifade etmiştir. Bu beyitte binit kavramlarıyla alakalı olarak önce heves atı daha sonra ise ‘ikal kavramları kullanılmıştır.

“Na’l-der-âteş-i endûh-i felâket oldum
Oldı esb-i hevesüm pâ-be-’ikâl-i ekdâr”

Arpaeminizade K 21/38

“Aceb mü’essir olur baht-i vâj-gûnum kim
‘İkâl-i pâ-yi nesîm oldı rîsmân-i haber”

Arpaeminizade G 27/2

“İlm ü fazl ü zühd ü takvâ âkile oldu ikâl
Âşık-ı şûrîyedeyim men fâriI ü âzâdeyim”

Şeyh Galip Tahmis 4/3

4.1.1.4.7. İnân

İnân; dizgin, yular, idare etme yürütme manalarına gelir. At ile ilgili kullanıldığında atı idare etmeye ve durdurmaya yarayacak eşya anlamında gelmektedir (Parlatır.2013:737; Levend, 2015:377; Devellioğlu, 2017:500). İnân kelimesinin karşılığı olan dizgin beyitlerde fazla kullanılmamıştır.

İnân kelimesi çeşitli sözcüklerle terkip olunarak kullanılmıştır; ‘inân-ı ikbâl, ‘inân-ı devlet, ‘inân-tâb, ‘inân-ı ‘ilm, gerdiş-i berk-i ‘inân-ı ‘ömr, ‘inân-ı midhat, ‘atf-ı ‘inân, bi-‘inân-ihtiyâr, ‘inân-ı ihtivâr-ı rüzgâr, tevsen-i âteş ‘inân, ‘inân-ı tevsen-i iltifât, ‘inân-ı ‘adl ü ihsân, rahş-ı çâpük-i âteş-‘inân, ‘inân-ı âteş, ‘inân-gîr-i emel gibi...

‘İnân kelimesinin önüne çeşitli kelimeler getirilerek ‘inanın sıfatı olarak kullanılmıştır; cilev-rîz-i ‘inân, cünbîde-i ‘inân, cüst-‘inân, irhâ-yi ‘inân, çâbüke-‘inân, keşîde ‘inân, germ-‘inân, sebük-‘inân vb.

Aşağıdaki beyitte inan kelimesi devlet kelimesiyle terki edilmiş “‘inân-ı devlet” şeklinde kullanılmıştır. ‘İnân burada mecazi manada ele alınmıştır. ‘inanı devletten kasıt devlet yönetimidir. Şair eğer devleti yönetme onun sorumluluğunda olmasaydı feleğin dikbaşı atını hükmü altına almaya gücü yeterdi diyor övmüş olduğu sultan için. Burada binitle ilgili olarak esb-i Harun ve ‘inan-ı devlet kavramları kullanılmıştır.

Zabta kim kâdir idi esb-i harûn-i feleği

Olmasa kabza-i destünde ‘inân-i devlet

Arpaeminizade K 14/13

‘inan kavramı birçok kelimeyle birlikte kullanılmıştır fakat en çok kullanıldığı şekil aşağıdaki beyitte şairin kullandığı “hem-‘inân” olmak şeklidir ki beraber yürümek atların birlikte hareket etmesi manasına gelir. Şair de burda kelime oyunları yaparak rakibe kötü sevgilisine iyi diyor. O sevgilinin ve rakibin atları beraber uyumlu olarak geçiyorlar ey gönül üzülme iyi de kötü de geçiyor diyerek beyitte hem iyi ve kötü günün geçtiğini söylerken hem de geçen iynin sevgilisi olduğunu kötünün ise rakip olduğunu ifade ediyor

“O şeh-süvâr ile ağyâr hem-‘inân geçiyor

Elemde olma gönül yahşi vü yaman geçiyor”

Edirneli Kami G 81/1

Înân ile ilgili tespit edilen diğer beyitler şunlardır:

“Sür’ati ol rütbedür kim rākibi vakt-i direng

Eylese sehven eger destin ‘inâna âşinâ”

Arpaeminizade K 9/62

“Gönül o râ’iz-i çâbü-k-süvâr-ı mihnetdür

Ki râh-ı ‘aşkda Kays ile hem-‘inân geçiyor”

Rasih G 21/3

“Olsa sür’atle cilev-rîz-i ‘inân reftârı

Peyk-i endîşe degül sâyesin eyler ib’âd”

Arpaeminizade K 3/53

“Hem-’inân olmaz ana çâbü-k-revân-i saltanat

‘Arsa-i yektâ-süvârîde feres-rân olmada”

Arpaeminizade K 5/40

“Perçem-i müşkîn ile oldukça cünbîde-’inân
Gûyiyâ bir dil-ber-i kâkûl-perîşân olmada”

Arpaeminizade K 5/45

“İtse devletle ger irhâ-yi ‘inân-i ikbâl
Çeşm-i hurşîde basar esb-i sabâ-reftârı”

Arpaeminizade K 8/45

“Mâh-i nev sanma gemin gevmededür tevsen-i ‘îd
Giceyi gündüze katmış gelür ol çüst-’inân”

Arpaeminizade K 13/21

“Hod-be-hod terk-i vatan itse dahı menfidür
Lâm-elif şekli olup dest-i ‘adûsında ‘inân”

Arpaeminizade K 13/65

“Ol hing-i sebûk-tâz-i hümâ-cilve ki sehven
Gösterse eger râkibi irhâ-yi ‘inânı”

Arpaeminizade K 19/42

“Çün vâdî-i vafunda tamâm oldu tek-â-pûy
‘Atf eyleyelüm cânib-i da’vâta ‘inânı”

Arpaeminizade K 19/55

“Dükendi kâfiye meydân-i teşbîhât teng oldu
Kim itdürdi kümeýt-i hâmeye zabt-i ‘inân tuğra”

Arpaeminizade K 23/26

“Yokdur nazîr pâdşeh-i kâm-rân olur
Şeh-râh-i saltanatda ana hem-’inân olur”

Arpaeminizade T.B 4/1

“Nazm ü tensîk idüp âlây-i nikât
Yüridi çift ü hem-’inân ebyât”

Arpaeminizade M 1/20

“Verd-i gül bâr oldu mı sandı ki dinlensün diyü
Pehlevânum aşkar-ı çâbü-k-’inânın gezdürür”

Asaf G 238/4

Fârîgam çün sürmeden çeşmüme kuhl-ı râğ ben
İdemem bu dem ‘inân-ı edhem-i rahşânı zabt

Asaf G 465/4

“Seyirde itdi rehvar-ı nesîmden verd-i gül gördi
O mihr ü mâh-ile eshel degüldür hem-’inân olmak”

Asaf G 513/3

“Çü duydu yâr ile ağıyar bu demde hem-’inân olmuş
Çeküp sabrum kamîsinün girîbânını çâk itdüm”

Asaf G 714/4

Umûr-ı dehre 'inan-tâb olursa tedbîrün
Anâ şitâb iderek hem-rikâb ola takdir

Beliğ K 6/88

“Ebnâ-yı dehre itmese tab'un mu' âvenet
Dest-i ‘ukûle cilvede olmaz 'inân-ı 'ilm”

Beliğ K 10/20

“Elden gelür mi gerdiş-i berk-i 'inân-ı 'ömr
Seyl-âbun önüne çekemez nahl pâ-y-bend”

Beliğ G 38/5

“Çek ‘inân-ı midhati vakt-i du‘âdur Kâmiyâ
Hak hatâdan saklasun olsun du‘âmuz müstecâb”

Edirneli Kami G 54/7

“O şeh-süvâr ide şâyed karîbe ‘atf-ı ‘inân
Güzergehinde anuñ cümleden karîb olurum”

Edirneli Kami G 141/2

“Şöhreti bahri-zâdedür gûşe-i inzivâdadur
Gâhî uçar hevâdadur bî-perr ü bal hod-‘inân”

Edirneli Kami G 4/2

“Bâ-sa‘âdet olup süvâr u revân
Kûfe şehrini itdi ‘atf-ı ‘inân”

Edirneli Kami M 2/86

Bilmem semend-i hâme-i Esrar-ı na-şekîb
Ser-hadd-i nazmı geçdi yine bî-‘inan mıdur

Esrar Dede G 48/13

“Kemend-i Ser-bülend-i âhımı dest-i zebân çekmez
Olur edhem-süvâr-ı semt-i sevidâ dil ‘inân çekmez”

Haşmet K 9/57

Ab-ı hayât-ı şî’rim ile zevk-yâb olan
Rahş-ı hayât-ı sermed ile hem-‘inân olur

Haşmet G 93/1

“Küme-y t-i hâmeyi kıl ‘İzzetâ keşîde-‘inân
Ki pey-revî gazel-i ‘Âtîfâya müşkildir”

İzzet Ali Paşa G 32/7

“Germ-‘inân-ı şevk idüp ‘İzzet küme-y t-i hâmeyi
At sür sen de Nedîme 'arsa-ı tanzirde”

İzzet Ali Paşa G 132/13

“Keşf-i râz ümmid idüp ol çeşm-i efsûn-sâzına
Eyledim 'arz-ı ta'alluk gamze-i gammazına
Gerd-i râh olmak dilerdim kâmet-i mümtazına
Hayli demdür hem-‘inan oldum semend-i nâzına
Saye-veş güftâra ruhsat bulmadım âdâbdan”

Nahifi Tahmis 10/2

“Nahîfi âşîkar itmez levendî oldığın sana
Bu meydân-ı mahabbetde anunla hem-‘inân ağlar”

Nahifi G 204/5

“Harîm-i ravzâ-i cennet-me'âbun yâda geldükçe
Gider elden ‘inân-ı ihtiyârüm ya Resûlallah”

Nahifi G 427/5

Rif' at tevâzu' ile meger hem-‘inân imiş
Servün çemende eyle nazar ser-fürûsına

Nahifi G 457/10

“Hevâya meyl idüp gafletle irhâ-yı ‘inan itme
Bu nefsi ser-keşi ram itmege sa'y it riyâzetle”

Nahifi G 461/9

“Mehmedet-hân-ı sıfâtı mih-terîn ü kih-terîn
Midhatinde pîr ü bernâ bi-‘inân-ı ihtiyâr”

Nazim Yahya Na'at 5/28

“Pây-mâl-i süm-i semendündür
Nereye eyledünse ‘atf-ı ‘inân”

Nazim Yahya Medhiye 6/53

Yegâne fâris-i devrân ki subhgâh-ı şikâr
Süvâr olinca semend-i sebük-‘inân üzre

Nazim Yahya Medhiye 8/41

“Rahş-ı kader-şitâbı na’l itmiş âftâbı
İkbâl hem-rikâbı iclâl hem-’inânı”

Nazim Yahya Medhiye 9/63

“Gülgün-ı eşk-i demdür olursa sebük-‘inan
Zîrâ ki her müjem ana bir tâşiyânedür”

Nazim Yahya G 19/2

“Tutmaz anun ‘inânını dest-i irâdetün
Rehvâr-ı ‘ömr şöyle şitâbân olup gider”

Nazim Yahya G 24/2

Kande kim ‘atf-ı ‘inan itse refîki tevîk
Reh-nümâ ‘avn ü zafer leşker-i nusret be-kafâ

Nazim Yahya Tar. 4/25

“Ey saf-der-i cihan ki felek rahş-ı azmine
Mehden rikâb ü berk-ı cehandan inan verir”

Nedim K 4/35

Biraz inânını çek böyle germ-tâz olma
Semend-i cevre meded kılma bendeni pâ-mâl

Nedim K 8/23

“Teng olmağ ile kâfiyesi semt-i du‘âyâ
Nâ-çâr kalem atf-ı inân eyledi tîzcek”

Nedim Tar. 6/27

“Çarha ferr ü tâb salsın ra'yet-i meh-peykerin
Mihir ü mehden bâc-hâh olsun nigînin hançerin”

“Fevz ü nusret hem-inânın baht-ı yârî yâverin
Dâ'im olsun tûğ-ı tevfik-i inâyet rehberin
Ol revan oldukça sen de ol revan durdukça dur”

Nedim Tahmis 2

“Altına bâd-ı sabâ nâmında bir reh-vâr olur
Rûzgârın olsa destinde 'inân-ı ihtiyâr”

Seyyid Vehbi K 6/13

Rahşıyla 'inan-tâb olamaz tevsen-i gerdün
Seyr eylese ıstabl-ı celâlin kıra köstek

Seyyid Vehbi K 20/15

“ 'Askerin feth ü zafer eylemede istikbâl
kangı ıklîme iderlerse eger 'atf-ı 'inân”

Seyyid Vehbi K 24/16

“Meydân tehi sanma 'inânun çekerek tut
Bu sâhada çok merd-i sebük-pây-ı zemâne”

Seyyid Vehbi K 38/93

'Azmün ne semte kim senün 'atf-ı 'inân ide
Hızr-ı hidâyet eyler anunla murâfakat

Seyyid Vehbi K 40/17

Tokınsa hâne-i zeyne kefi güher-pâşı
Süvâr olurken o rahş-ı sebük-'inân üzre

Seyyid Vehbi K 41/66

“Altına bâd-ı sabâ nâmında bir reh-vâr olur
Olsa destinde 'inân-ı ihtivâr-ı rûzgâr”

Seyyid Vehbi K 66/35

“Âb-ı cünbiş tevsen-i âteş 'inandur nola ger
Olsa hâk-efşân rûy-i iştiâr-ı rüzgâr”

Seyyid Vehbi K 66/38

İdüp ‘atf-ı ‘inan vâdî-i hayra tevsen-i tab’ı
Ne hâk üzre kadem basdıysa bir ra’nâ mahali yaptı

Seyyid Vehbi Tar. 43/9

“Hem-'inân olup berîd-i nusrete gör hikmeti
Geldi İstanbûl'a keşf itdi kerâmetden kınâ”

Seyyid Vehbi Tar. 92/4

“Olup rakîb ile hem-'inân o şah dirîg
Yanında hizmetümüz oldı hep tebâh dirîg
Hevâ yire idiyor cismi hâk-râh dirîg
O şeh-süvâr ider çünkü bir nigâh dirîg
Varup rikâbına dil rûy-mâl idüp neyler”

Seyyid Vehbi Tahm. 6/4

“Deşt-i nazımda kendüne buldukca hem-'inân
Vehbi semend-i tab' heman bâd-pâlanur”

Seyyid Vehbi G 52/6

“Târâc-ı mülk-i sabrda feryâd-ı ‘âşıkân
Efgâniyan germ-i ‘inandan haber virür”

Seyyid Vehbi G 62/3

“Rakîb ile sefere hem-'inan gidüp oldı
Kebâb-ı laht-ı ciger-zâd râh-ı cânânım”

Seyyid Vehbi G 164/4

Reh-i eş'ârda çâpüksin ammâ neyleyem Vehbî
Kemiyyet-i tab'a irhâ-yı 'inan ruhsat itmezsin

Seyyid Vehbi G 181/6

“Ey şeh-süvâr-ı 'arsa-i iclâl destüme
Bir kez 'inân-ı tevsen-i iltifâtı vir”

Seyyid Vehbi Kıt'a 23/1

“Meydân-ı midhatinde tek-â-pûya başlasa
Esb-i sebük-'inan kalem-i kâle nâ-tüvân”

Seyyid Vehbi Kıt'a 32/2

“aceb mi ben de bû mâh-ı recebde şekve eylersem
Dü destimle tutup şâhâ 'inân-ı 'adl ü ihsânı”

Sümbülzade Vehbi K 5/46

“Eder zerrîn rikâbı berk-veş rahşende âfakı
Süvâr oldukça rahş-ı çâpük-i âteş-'inân üzre”

Sümbülzade Vehbi K 13/30

“Eyledikçe vâdî-yi evsâfına 'atf-ı 'inân
Zabt olunmaz esb-i tab'ım vüs'at-i meydân bulur”

Sümbülzade Vehbi K 18/35

“ 'inân-ı âteşîn olsaydı berk ol rahş-ı çalake
Bulurdu belki hem-seyr olmağ için râh-ı imkânı”

Sümbülzade Vehbi K 21/27

“Nûr-veş rahşende zîn etse olup gâhî süv3ar
Berk olmaz hem-'inân rahş-ı sabâ-cevlânına”

Sümbülzade Vehbi K 22/6

“Gâhî edip 'atf-ı 'inân nazma olursam rahş-rân
Nef'i'ye teng olur hemân meydân-ı iklîm-i âdem”

Sümbülzade Vehbi K 24/40

“Hem-‘inân olmak ne mümkün şehsüvâr-ı tab’ıma
Y3ave-gûyân-ı zam3anın esb-i fikr-i lâgeri”

Sümbülzade Vehbi K 25/61

“Cünûd-ı ehl-i î mânın bi-hamdi’lâh ki vafında
Eşiddâ’ü ‘ale’l-küffârdır ta’rîf-i Kur’ânî”

Sümbülzade Vehbi K 28/113

“Ol rahş-ı berk-rahşı kaçan zîr-rân edip
Cevlângehinde cünbiş-i ‘atf-ı ‘inân verir”

Sümbülzade Vehbi K 84/29

Ne semte ‘azm ederse mevkib-i ikbâl ü iclâlin
Rikâbında zaferdir hem-‘inân şevketlü hünkârım

Sümbülzade Vehbi K 46/34

“inân-gîr-i emel olmadan hemân Vehb’i
Eder ‘adem seferin âh ‘ömr pâ-be-rikâb”

Sümbülzade Vehbi G 20/7

“Dizgin gelecek yok sana bu ‘arsada Vehbî
Esb-i kalemin sen de ‘inânın çekerek tut”

Sümbülzade Vehbi G 25/5

“Ne mümkün pey-rev olmak şehsüvâr-ı tab’-ı Hayrî’ye
O bir çâpük-rev-i meydân-ı ma’nâdır ‘inân çekmez”

Sümbülzade Vehbi G 105/11

“Elde kalır mı sen insâf et ‘inân-ı ihtiyâr
Yekke-tâz-ı nâz o tıfl-ı ney-süvârımdır benim”

Sümbülzade Vehbi G 192/7

4.1.1.4.8. Kecîm(Bkz: Bergüstevân)

Kecim burada elbise zırh manasında kullanılmış olup Dara isimli kahramanın elbisesi kastedilmiştir. Şair övdüğü kişiyi zamanın devlerini tutsak eden Kahraman olarak nitelendirmiş burada Kahraman derken ünlü İran hükümdarı da işaret edilmiş övülen kişi ona benzetilmiştir.

“Kâhrâman-ı dîv-bend-i rüzgâr
Cem-haşem İskender-i Dârâ-kecîm”

4.1.1.4.9. Kutas

Kutas; At başlığı manasına gelir(Levend, 2015:376). Aynı zamanda sitâm kelimesi de at başlığı anlamına gelmektedir. Genelde kutas kelimesi altın kelimesiyle beraber kullanılmış, altın at başlığı olduğu ifade edilmiştir.

İncelenen eserlerde kutas kelimesi “zerrîn” ve “süreyyâ” kelimeleriyle tamlamaya girmiştir; zerrîn kutas, süreyyâ kutas olarak.

Şair bu beyitte sabah rüzgârının atının sevgiliyi görmek için dönüp durduğunu ve lalenin ise başlığıyla sevgiliye hediyeler sunmak için geldiğini ifade ediyor. Burda binitle ilgili olarak rahş-ı saba kullanılmıştır. Kutas kelimesiyle de lalenin başlığı kastedilmiştir.

“Dâverâ rahş-ı sabâ-seyrin içündür eyler
Bir kutâs ile gelüp 'arz-ı hedâyâ lâle”

İzzet Ali Paşa k 2/48

Seyyid Vehbi zafer atına altın başlık yani zerrin kutas takılmasının övdüğü kişiden kalmış olan bir gelenek olduğunu söylüyor. Beyitte binit olarak “rahş-ı zafe”r ve binitin başlığı olarak “ kutas-ı zerin” tamlamaları kullanılmıştır.

“Andan Kalmışdur olmak âyîn
Rahş-ı zafere kutâs-ı zerrin”

Seyyid Vehbi K 83/86

Habbezâ hing-i seher-pîşânî vü zerrîn-kutâs
Mihr-satl ü mâh-i nev-zîn berk-cevlân olmada

Arpaeminizade K 5/41

“Zihî semend-i süreyyâ-kutâs-i çâbü-k-pây
Ki hem-çü sâ’ika ol dem ki pür-şitâb oldu”

Arpaeminizade K 6/31

4.1.1.4.10. Licam

Licam kelimesinin aslı Farsça olan “ligam” kelimesidir. Licam gem, hayvanın ağzına vurulan gem demektir. Licam kelimesinin çoğulu Arapça’da elcime, elcüm, lücüm şekillerinde kullanılır(Levend, 2015:376; Devellioğlu, 2017:634; Pala, 2013:290; Parlatır, 2013:972).

Licam kelimesi atın başına takılan gem manasına gelmektedir gem kelimesi gerek halk dilinde gerekse de atasözlerinde çokça kullanılan bir kelimedir.

Tespit edilen beyitlerde licâm kelimesi zînet-licâm ve ‘atf-ı licâm şeklinde kullanılarak terkiib edilmiştir.

Şair bu beyitte nasihat eden bir üslup kullanıp kabiliyet atına binerek ümit meydanına çık, ihlas atının gemini sıkı tut elinden kaçırma diyor. Beyitte licam kelimesi “licam-ı rahş-ı ihlas” terkiibi ile kullanılmıştır bunun yanısıra at ile ilgili kavam olarak “rahş-ı isti’dâd” terkiibi de beyitte yer almaktadır.

“Süvar ol rahş-i isti’dâda çık meydân-ı ümmîde
Licâm-ı rahş-ı ihlâsı kavî tut elde seyb itme”

Seyyid Vehbi G 216/3

Rasih bu beyitte licam kelimesini ‘atf kelimseyile tekup ederek ‘atf-ı licâm terkiibini oluşturmıştır ki bu terkiip çokça kullanılan bir terkiiptir çünkü âşık

sevgilisinden atının gemini kendisine doğru çevirerek ona doğru at sürmesini ister her zaman. Nitekim Rasih de sevgilisine seslenerek rikâb gibi iki gözümü yollara diktim ey sevgili artık atının gemini bu yöne çevir demektedir. Beyitte licam kelimesinin yanısıra rikâb kavramı da at ile ilgili bir kavram olarak kullanılmıştır.

“Manend-i rikâb iki gözüm yollara dikedim

Ey şâh-süvârüm bu yana ‘atf-ı licâm it”

Rasih G 10/5

“Gayrılardan sâbık-i mızâmâr-i rüchân olduğın

Gördi ol eblak-süvâr-i şevket-i zînet-licâm”

Arpaeminizade K 13/37

Oldı râhî vü itmedi ârâm

Hille şehrine vardı çekdi licâm

Edirneli Kami M 2/188

“Kâmiyâ gel yeter bu tûl-i suhen

Çek licâm-ı kümeit-i hâmeyi sen”

Edirneli Kami M 2/221

“Semend-i hâhişi teklîf ider bu baht bize

Yed-i tasarruf-ı gayre licâm virdükçe”

Nahifi G 456/10

‘İzz ü celâle ber-devâm ‘ömr ü kemâli müstedâm

Devlet sa’âdet hem licâm ikbâl-i yâr-ı dil-peizâr

Nazim Yahya Tar. 11/14

“İki başı iki ağzı var müdâm

İki ağzında birer dâne licâm”

Nazim Yahya lügaz 8/3

“Beşi bir rahşa binüp itmededür seyr-i sefer
Beşi gâhîce licâmın uzadup gâh çeker”

Nazim Yahya Lügaz 9/2

Manend-i rikâb iki gözüm yollara dikedüm
Ey şâh-süvârum bu yana ‘atf-ı licâm it

Rasih G 10/5

“Erbâb-ı firâsât edip haylice tarif
Cerr-i ferese atf-ı licâm eyledi vâiz”

Şeyh Galip G 150/6

4.1.1.4.11. Mihmiz

Mihmiz kelimesi sözlüklerde mahmuz ve mihmâz şekillerinde de geçmektedir (Levend, 2015:376; Devellioğlu, 2017:750).

Binilen hayvanın yürüyüşünü arttırmak amacıyla çizmenin ökçesine takılan bu demirin ucu yaklaşık bir cm kadardır. Bu parçanın dürtmesiyle canı yanan hayvan doğal olarak yürüyüşünü artırır. Horoz ve bazı hayvanların ayaklarındaki parmak biçimindeki çıkıntılara da mahmuz adı verilmistir. Hayvan yaşlandıkça mahmuz büyür (Pakalın, 1971, I: 25).

Seyyid Vehbi aşağıdaki beyitte mihmiz-zen-i tevsen-i âh şeklinde uzun bir terkip oluşturmuştur. Terkip ah atını mihmizleyen manasına gelmektedir. Şair beyitte gam yolunda âh atını mihmizleyen ol ki gayretsiz vuslat şehrinin yakınına erişilmez diyerek aşka ulaşma yolunda sıkıntıların olduğunu ifade ediyor.

“Mihmîz-zen-i tevsen-i âh ol reh-i gamda
Bî-sa’y-i velâ şehr-i visâle yetişilmez”

Seyyid Vehbi G 101/4

Şair bu beyitte yine atı mihmizliyor yalnız bu mihmizleme atın hızlanması için değil ata düşmanların semtinin burası olduğunu haber vermek içindir. Şair burda mihmizi bir haber verme aracı olarak kullanmıştır.

Esbe mihmîz ile haber itdi
Semt-i a‘dâ budur diyüp gitdi

Edirneli Kami M 2/148

“Mihmîz-i tab‘-ı şûh ile Kâmi taraf taraf
Hayl-i kümeýt-i hâme tekâverlük eyledi”

Edirneli Kami G 214/7

“Benüm te’sîr-i mihmîz-i yerâ‘amdur ki şevkından
İder hablü'l-berîd-i tab‘ı hâlâ germ-cevlânî”

Seyyid Vehbi K 2/104

4.1.1.4.12. Mîh

Mîh; Farsça çivi, kazık, mîh manalarına gelmektedir(Levend, 2015:376; Parlatır, 2015:1090; Devellioğlu, 2017:749). Mîh klasik şiirimizde atın nallarına çakılan çivi manasında kullanılmıştır. Bazen sevgilinin atının ayağındaki mihin çıkardığı kıvılcım âlemi yakmış bazen de yıldızlar sevgilinin atının nalındaki mihlerin gökyüzünde bıraktığı iz olarak tasvir edilmiştir.

Nahifi burada sevgilisini mübalağalı bir şekilde yüceltmektedir. Gökyüzündeki ay ve güneşi sevgilisinin üzensinin resmi olarak tasvir ediyor ve beytin devamında gökyüzündeki yıldızları ise sevgilinin atının nalındaki çivilerin bıraktığı iz olarak tanımlıyor. Şair sevgilisini adeta kâinat atına bindirmiştir. Beyitte binit ile ilgili olarak mîh, na’l, esb ve rikâb kavramlarını kullanmış beyiti bu kavramlarla oluşturmuştur.

“Sûret-i resm-i rikâbundur felekde mihr ü mâh
Nakş-ı mîh-i na’l-i esbüdür semâ üzre nücûm”

Nahifi G 328/6

Enderunlu Fazıl aşağıdaki beyitinde şaşıkların gözlerini sevgilinin naz atının nalına çivi yapmıştır. Mih kelimesi na'l kelimesiyle terkip edilmiştir. Beytin devamında şair bu atla gönlümü ayaklar altına alıp geçmekle acaba sevgili bana nisbet mi ediyor diyor. Beyitte at ile ilgili kavramların temelinde mih olmakla beraber semend ve na'l kavramlarıda kullanılmaktadır.

Semend-i nâza mîh-i na'l idüp çeşmân-ı uşşâkı
Dili pây-mâl idüp geçmek bana nisbet midir bilmem

Enderunlu Fazıl G 198/6

Mih ile ilgili tespit edilen diğery beyitler şunlardır:

“Bün-i mîh eyleyüp ebrûsını hem
Eyledi na'lçe-i nakş-i kadem”

Arpaeminizade M 4/120

“Bî-sütûn olsun gerekse kûhsârı düşmenüñ
Mîh-i na'l-i esbüñ ekser tîşe-i Ferhâd'dan”

Edirneli Kami T. B 3/4

“Girince 'arsa-ı peygâra rahş-ı âsmân-seyri
Şerâr-ı mîh-i na'lı berk-i 'alem-sûzdur gûyâ”

İzzet Ali Paşa Tar. 10/5

“Ya ol mîhdir kim yapanlar meğery
Anı zevrakın tâ kıçına kakar”

İzzet Ali Paşa M 12/13

“Ey ins ü melek mutavvak-ı fermânı
ey kûy-ı zemîn rübûde-i çevgânı
Na'l-i zer ü mîh-ı sîm-rahşı çarhûn
Şems Ü kamer ü kevâkib-i rahşânı”

Nazim Yahya Rubai 97

“Hudâvend-i felek-pâye hıdîv-i mihr-kevkeb kim
Semend-i kadrinün na’li kamer mîhî süreyyâdur”

Nazim Yahya Tar. 15/5

Eyleyüp mâhî rikâb-ı sîm mihri zîn-zer
Eblak-ı çerh âl-ı zîn-pûş ile olur cilve-ger
Rahş-ı ikbâle süvâr olmak murâd itse eger
Sehsüvâr-ı 'âlem-ârâ ki revâdur olsa ger
Na'l ü mîh-i rahşî çerhün afitâb u ahteri

Seyyid Vehbi Tahm. 1/24

“Sad mîh-i tîr-i hecr ile bu sîne-i harâb
Meşk-i figâna tahta-i santûrdur bana”

Şeyh Galip G 1/9

“Karışdırmak diler ahterle mîh-i yâ-yı esbânın
Tehî cem eylemez bu leşker-i bî-hadd ü pâ-yânı”

Şeyh Galip Tar. 2/23

4.1.1.4.13. Na'l

Na'l; atın ayağının zarar görmemesi için ayağının altına mihlarla takılan metal koruyucudur. Na'l kelimesi Farsça, oturacak yerlerin en aşağısı, ayakkabı, pabuç manalarına da gelir (Kurnaz, 2009:347; Parlatır, 2013:1258; Levend, 2015:277; Devellioğlu, 2017:941). Türk dilinde kullanım şekli “nal” dır.

Abdallar vücutlarına nal şeklinde dağ yakarlardı. Bazen bunların vücutlarına nal veya nal şeklinde teneke koyup çuvaldız gibi şişlerle etlerine tutturdıkları Cumhuriyete kadar her zaman görülürdü. Bu dağlar İmâm Ali ve oğlu İmâm Hüseyin aşkına yakılırdı. Nal ve elifli dağlar bir âh manzarası gösterirdi(Kurnaz, 2009:347).

Nal halk arasında da yaygın kullanılan bir kelimedir, bu nesne hakkında birçok inanış da vardır. Örneğin nal sihir yapmak için kullanılır hiç kullanılmamış bir

nalın bir ucuna kız diğer ucuna erkeğin adı yazılıp ateşe atılarak bu insanlardan birinin diğerine âşık olması sağlanırdı.

Eskiden ayakkabı ökçelerine çakılan ay şeklindeki bir demire ise na'lçe denirdi (Kurnaz, 2009:347).

Klasik şiirimizde nal çokça kullanılan eşyalardan bir tanesidir. Beyitlerde çok farklı şekillerde kullanılmış olan nal hakkında yaptığımız incelemeler sonucunda kullanılmış olan tamlama ve benzetmelerin bazıları şunlardır; Tamga-yi na'l, şerâr-i na'l, sîmîne na'l, zîr-i na'l, pîç-i na'l, mih-i na'l, na'l-i âteş-zây, na'l-i me'men, na'l-i zer, nişân-ı na'l, na'l-i tâbân, nakş-ı na'l, na'l-i semend-i âh, herer-i na'l, na'l-i vâ'r vb.

Hoca Neş'et aşağıdaki beyitte dua ederek atının nalı gökyüzündeki yeni ay ola, devletinin ve tacının geleceği ebedi ola diyor. Bir kişinin atının nalının ay olmasını istemek o kişinin çok yükselmesini ve başarılar kazanmasını arzu etmek manasına gelir. Şair burada övdüğü kişinin başarılarının daim olmasını devlet ve saltanatının ebedi olmasını niyaz ediyor. Beyitte atın nalı hilale teşbih edilmiştir.

Na'l-i semendi mâh-ı nev-i âsumân ola

İkbal ü tâc ü devleti de câvidân ola

Hoca Neşet Saki Name 26/24

Yukarıda na'l kelimesi açıklanırken ayakkabı manasına da geldiği söylenmişti. Nedim na'l kelimesini sevgilinin ayakkabısı olarak kullanıyor. Sevgilisinin yürüyüşünün çok işveli, yumuşak ve hızlı olduğunu ifade ederek mübalağaya başvurup beyitin devamında eğer yasemin yaprağı ona ayakkabı olsa şebnem de o ayakkabının çivisi olsa sevgilinin yürüyüşünden dolayı zarar görmezler diyor. Beyitte na'l ve mih kelimeleri binitle ilgili kavramlar olmakla beraber binitin bir parçası olarak kullanılmamıştır.

“O kadar şûh u sebük-pây ki görmez âzâr

Na'l ü mîh olsa eger şeb-nem ile berk-ı semen”

Nedim K 2/56

Nedim yine övgüde mübalağaya başvurarak gökyüzündeki ayın onun atının nalını mihrap olarak kabul edip secde ettiğini ifade ediyor beytin devamında ise doğan güneşin atının toynağını öpmekle iftihar ettiğini ifade ediyor. Bu beyitte binit ile ilgili olarak na'l, esb, sümm ve rahş kavramları geçmektedir.

“Secde-ber mihrâb-ı na‘l-i esbine mâh-ı felek

Müftehir bûs-ı süm-i rahşınla mihr-i hâver”

Nedim K 5/7

Na'l ile ilgili tespit edilen diğer beyitler şunlardır:

“Na‘linün olsa eger bir şerer-i nâ-çizi
Kemterîn cünbiş ile atlas-i çerhe sârî”

Arpaeminizade K 8/50

“N'ola ser-pûş olursa çerh-i atlas cümle eflâke
Şeref virdi ana tamga-yi na‘l-i sümm-i yek-rânı”

Arpaeminizade K 2/47

“Fürûg-i gerdiş-i çeşm ü şerâr-i na‘l-i sümminden
Zemînün zıll-i mahrûtîsi oldu kalb-i nûrânî”

Arpaeminizade K 2/67

“O sebük-seyr-i zemîn-gerd-i felek-peymâ kim
Düşmene her şerer-i na‘li olur sâ'ika-zâd”

Arpaeminizade K 3/51

“Zuhûr-i berk degül penbe-i sehâbı çü şem'
Tutuşdurur şerer-i na‘l-i sümm-i yek-rânı”

Arpaeminizade K 4/19

Pîşgâhında cenîbet-keş şeh-i hâversitân
Mâh ana sîmîne-na‘l-i sümm-i yek-rân olmada

Arpaeminizade K 5/36

“Na’li âteşler saçup sür’at demi şâyestedür
Şu’le-i cevvalê dinse germ-cevlân olmada”

Arpaeminizade K 5/48

Kemîn-şerâre-i na’li hilâl resmidür
Su’ûd idüp felege şu’le-i şihâb oldı

Arpaeminizade K 6/32

“Yegâne-şeh-süvâr-i sahn-i himmet kim semendinden
Çıkan her bir şerâr-i na’li dâg-efrûz-i şî’râdur”

Arpaeminizade K 18/17

“Ol yekke-süvâr-i sipeh-ârâ-yi haşem kim
Yakdı şerer-i na’li çerâg-i deberânı”

Arpaeminizade K 19/44

“Na’l-der-âteş-i endûh-i felâket oldum
Oldı esb-i hevesüm pâ-be-’ikâl-i ekdâr”

Arpaeminizade K 21/38

“O feres-rân-i sa’âdet ki meh-i garrâya
Şerer-i na’li olur şu’le-fürûz-i meş’al”

Arpaeminizade K 24/38

“Zîr-i na’l-i sümm-i esbinde şerâr-i rîze-sen
Kurs-i hurşîdi ider çün şu’le sıkt-i in’izâm”

Arpaeminizade K 174/46

“Bün-i mîh eyleyüp ebrûsını hem
Eyledi na’lçe-i nakş-i kadem”

Arpaeminizade M 4/120

“Kaşumdur na’lçen resmi cebînüm nakş-i keşündür
Bu vech ile olursam n'ola pâ-mâlün fakîrâne”

Arpaeminizade G 106/4

Ey nahvet-i câh ile olan gûşe-nişîn
 Ebrûda girihle tâ-be-key çîn-i cebîn
 Âhir felek ebruvânun eyler gözün aç
 Çün na'lçe zîr-i keş-i idbâra karîn

Arpaeminizade Rubai 11

“Be-destem ez hiyâl-i şevket tâ şod merâ Fâzıl
 Misâl-i nâl-i kalb-i hâme-i tahrir mi-ler'zed”

Enderunlu Fazıl G 41/9

“Kapar gâhice (çün) muhtâcdır esb-i cünûn yohsa
 Çeker mi pîç-i na'lin minnetin cemmâze-i sevdâ”

Enderunlu Fazıl G 20/4

“Semend-i nâza mîh-i na'l idüp çeşmân-ı uşşâkı
 Dili pâ-y-mâl idüp geçmek bana nisbet midir bilmem”

Enderunlu Fazıl G 198/6

“Semend-i şevka oldı tâziyâne şûh-ı cân-bâzım
 İdüp keskin üzengi na'l-i âteş-zâyı çalınd”

Enderunlu Fazıl G 307/4

Bin mîh ile na'l-i mâhı encüm
 Deycûr-ı şitâdan eyledi güm

Hüsn ü Aşk 1336

“Azm-i bâg itdükçe na'l-i rahşına rû-mâl ider
 İktisâb-ı feyz için her bir giyâh-ı ahzârı”

Nahifi K 19/20

“Sûret-i resm-i rikâbundur felekde mihr ü mâh
 Nakş-ı mîh-i na'l-i esbüdür semâ üzre nücûm”

Nahifi G 328/6

“Sadr-ı Cem-kevkebe kim na‘lçe eyler bulsa
Mûze-i pâ yine ebrûlarını Rûyinten”

Nedim K 2/26

“İbn-i Hâcib harem-i fazlına derbân-ı kemîn
Mîr Sadrın serine mevkıf-ı na‘li me'men”

Nedim K 2/28

Ammâ ne rahş rahş-ı tırâzende-tarz kim
Na‘lin hilâl mîhın ise ahteran verir

Nedim K 4/36

“Na‘l-i zerdir mûze-i peykinde mâhın gurresi
Gûyduz çevgân-ı pâ-yi rahşına çarhın seri”

Nedim K 5/6

“Varup bir tarz ile vaz‘-ı cebîn etmiş ki râhında
Nişân-ı na‘l zann etdim hilâl-i mâh-ı garrâyı”

Nedim K 9/27

Bu gûne kuvvet-i ta‘lîki var anda ba‘îd olmaz
Felek ta‘lîk ederse na‘l-i esbin gûş-ı hâkâna

Nedim K 16/36

“Şehriyârâ na‘l-i esbinden çıkan berk-ı cehân
Dâğ yakmışdır sipihrin cebhe-i keyvânına”

Nedim K 20/32

“Yahod hurşîd pîşânî-i rahşında sabâhü'l-hayr
Kamer ol rahşun akdâmında sîmin na'l-i tâbânî”

Seyyid Vehbi K 2/17

“Ger na'lçe-i mûze-i iclâl idinürse
Pâyine düşer gurre-i garrâ-yı zemâne”

Seyyid Vehbi K 38/42

O şeh ki pençe-i na'l-i semendi lâıkdur
Olursa efser eger fark-ı nüsrevân üzre

Seyyid Vehbi K 41/55

“Nakş-ı na'lünle senün hâk-i der-i mey-hâne
Mey-perest-i gama mihrâblu seccâde olur”

Seyyid Vehbi K 52/7

“Eyleyüp mâhı rikâb-ı sîm mihri zîn-zer
Eblak-ı çerh âl-ı zîn-pûş ile olur cilve-ger
Rahş-ı ikbâle süvâr olmak murâd itse eger
Şehsüvâr-ı 'âlem-ârâ ki revâdur olsa ger
Na'l ü mîh-i rahşı çerhün âfitâb u ahteri”

Seyyid Vehbi Tahm. 4/24

“Na'l-i semend-i âh-ı revân sanma dostum
Yollarda kaldı hasret ile çeşm-i intizâr”

Seyyid Vehbi G 70/3

“Zahm-ı zâlimden olur pâ-zedegân âsûde
Düzd-i şeb-gerd ider na'lçesüz pâpûşın”

Seyyid Vehbi G 184/3

“Biri menkûb-ı zevâl ü birisi nâl ü hilal
Felekin revnakı mihrinde mi mâhında mıdır”

Sümbülzade Vehbi G 73/6

“Zahm-ı engüşt-i işâret âdemi nâl etdigin
Gurre-veş âfâka meşhûr olmayınca bilmedim”

Sümbülzade Vehbi G 198/4

Sipihir üzre degil gurre hemân nâl oldu reşkinden
Hilâl ebrûların gösterdi birgün mâh-ı tâbâne

Sümbülzade Vehbi G 226/4

“Gehî mûy-ı miyân şevki ile nâl
Güsiste-târ olurdu silk-i âmâl”

Sümbülzade Vehbi M 1/35

“Dü-nîm ü nâl olur ‘aczin bilip ceffe’l-kalem amma
Yazarken levh-i nazma vâsf-ı sultân-ı cihânba nı”

Sümbülzade Vehbi K 5/12

“Râhş-ı iklim-i neverdîn ger ederse puyân
Herer-i na’li eder efser-i şâhânı çerâg”

Şeyh Galip K 14/28

“Koyanlar cadde-i acz ü niyâza nakş-ı ebrûsun
Semend-i iştiâre na’l-i vârun eylemişlerdir”

Şeyh Galip G 45/6

4.1.1.4.14. Pâlehang

Pâlehang; dizgin, yular, çılıbr, bir çeşit büyük kement manalarına gelir. Ayrıca özengi kelimesiyle aynı manadadır (Devellioğlu, 2017:999; Levend, 2015:377; Pala, 2013:368). Dik başlı atları tutmak zaptetmek için kullanılan bir nesnedir.

Divan şiirinde bu anlamları kullanılırsa da tasavvufta "Allah'a bağlanmaya sebep olan şey" demektir. Bektaşilerin örme kuşaklarına da paleheng denilir (Pala, 2013:368). Sevgilinin saç, zülûf ve kâkülü bazen kemend olarak düşünülür bu durumda sevgili saçlarını aşığı avlamak için kullanır.

Pâlehang kelimesi tesbit edilen beyitlerde teb ve subh kelimeleriyle beraber kullanılmıştır: teb-i pâlehang, pâlehang-i subh şeklinde.

Edirneli Kami pâlehang kelimesini tasavvufî manada kullanmış feleğin güneşi başına takıp Süreyya yıldızını kulağına küpe yaparak tennure giydiğini ve artık hiçbir şeyin onun için değerinin olmadığını işten güçten el çektiğini ifade ediyor. Burada felek dünyadan el ayak çekmiş ilahi aşka yönelmiş olan bir sufiye teşbih edilmiştir.

“Hûrşîdi pâlehang ü Süreyyâyı gûşvâr
Tennûre-puş-ı çerh kalenderlük eyledi”

Edirneli Kami G 214/4

Şair aşağıdaki beyitte gün dönümünü anlatıp güneşi sarı altın bir ata teşbih ederek bu atı Doğu be Batının sahipkırın Hüsrevî eyleyene kadar sabah üzengisiyle dolaştırır demektedir. Yani dünyanın her tarafını sabah ederek dolaşıp oraların hâkimi olduğunu ifade etmektedir. Burda altın renkte olan at güneştir sabah vakti ise onun dizginidir.

“Eyleye tâ Hüsrev-i sâhib-kırân-ı şark u garb
Eşheb-i zer pâlehang-i subhla cevelangerî”

Seyyid Vehbi Müsed. 1/55

Pâlehang ile ilgili tespit edilen diğer beyitler şunlardır:

“İtme ümmîd-i 'inâyet çarh-ı ezrâk-pûşdan
Pâlehengi mihr ü meh keckûlûdür abdaldır”

Hoca Neşet G 29/2

Hûrşîd-i lerzenâk teb-i pâlehangidür
Yek-hefte mâhı eyledi keşkûli bî-mecâl

Edirneli Kami G 134/2

“Dehrde mademki ola dâstân-ı şark u garb
Mihr ü meh nâmında iki pehlevân-ı şark u garb”

Seyr için itdükce 'azm-i sâye-bân-ı şark u garb

Âfitâbı âfitâba mâhı eyler pâlehang

Tekye-i 'aşkunda ol kim çerh-veş ebdâl olur

Seyyid Vehbi G 61/3

4.1.1.4.15. Raht

Raht; ev eşyası, koşum takımı, at takımı gibi manalara gelir (Parlatır, 2013:1385; Levend, 2015:377).

Raht kelimesi çeşitli sözcüklerle terki edilmek kullanılmıştır; raht ü Kisrâ-dâd, raht ü ‘âlî-baht, raht-ı mücevher, nakl-i raht, pertev-i raht-ı rahş, raht-ı Hayderî vb.

Şair beyitte raht kelimesini pertev ve rahş kelimeleriyle kullanmışaatının koşum takımının parıltısı manasına gelen “Pertev-i raht-ı rahş” tamlamasını kurmuştur. Şair bayram günü yapılan alayda atının koşum takımının parıltısı ruhlara ılık bağışlayan güneş olsun demektedir. Beyitte binit kavramıyla ilgili olarak raht ve rahş kelimeleri kullanılmıştır.

“İd alayı günü pertev-i raht-ı rahş

Nûr-bahşâ-yı ruh-ı mihr-i dırahşân olsun”

Sümbülzade Vehbi K 30/23

Seyyid Vehbi sevgilisine canım ata binip gitmek ister sana raht(at koşumu) gönder dememin sırrı budur diyor. At bu beyitte binit ile ilgili olarak at ve raht kavramları kullanılmıştır. Raht gerçek mansında düşünülebilir.

“At boynına düşüp gitmege ister cânım

Raht gönder dimenün sırrı budur sultânım”

Seyyid Vehbi Müfr. 27

Kahramân-ı heft-kışversin şehâ sen bî-gümân

Olmasun şâhum kümeýt-i şevketün b3i-zîn ü raht

Asaf G 102/4

“Şehenşâh-i mu’azzam tâcdâr-i kişver-i ‘âlem
Sikender-taht ü Dârâ-baht ü Husrev-raht ü Kısra-dâd”

Arpaeminizade K 23/1

“Şehenşâh-i Ferîdûn-taht ü Dârâ-raht ü ‘âlî-baht
Cihânbân-i muzaffer tâcdâr-i mülk-i ‘Osmânî”

Arpaeminizade T.B 54/2

“Eşheb-i Düldül-reviş esb-i sabâ-reftârûña
Haydarî raht-ı mücevher kehkeşân-ı sîm-tâb”

Edirneli Kami T.B 4/6

Ey çeşm baht-ı meyl-i şeker-hâb tâ-be-key
Vey gûş-i saht tâ-be-key âvâz-ı sâz u ney
Kıl nakl-i raht ile bisât-ı vücûdî tayy
Ne tâc u taht lâzım u ne nûş-i câm-ı mey
Bidir ol ki rû’yet-i dîdâr vaktidür

Seyyid Vehbi Tahm. 14/4

“Bâ’is-i te’hîr raht u zîn ü tezyindür disem
Olmış ol hâzır bîsât u rahtdan tâ bâr-bend”

Seyyid Vehbi kıt’a 7/3

“Cesîmdür şu kadar esb-i himmetüm Vehbî
Ki raht u baht ana Çerkesî gelür oldı”

Seyyid Vehbi Müfr. 62

Mülk-i sâmânıma Tâtâr verip çapulu
Gitdi yağmâya bütün raht u bisât-ı zer ü sîm

Sümbülzade Vehbi K 16/40

“Çarhın tılâ-yı mihri ile nukre-yi mehi
Olmaz semend-i lutfuna bir raht-ı Hayderî”

Sümbülzade Vehbi K 36/15

“Zîb ü zîverle midir pâk-nijâdın fahri
Bârdır esb-i küheylâna göre raht u bisât”

Sümbülzade Vehbi G 139/5

4.1.1.4.16. Rikâb

Rikâb; üzengi manasındadır. ikincil mana olarak ise büyük bir kimsenin katı, huzuru manalarına gelir. Aynı zamanda vaktiyle Türk musikisinde kullanılmış usullerden biridir ama günümüze kalmış örnekleri yoktur (Levnend, 2015:377; Parlatır,2013.1413; Devellioğlu, 2017:1044).

Rikab-dâr, üzengi tutan (hükümdarın ata binerken üzensini tutan) manasına gelir. Rikâbiyye, sadrâzam, vezirler ve bâzı devlet ricali tarafından muayyen zamanlarda pâdişâha verilen hediyeler için kullanılan isimdir (Devellioğlu, 2017:1044).

Rikab kelimesi divan edbiyatı şairlerince atla ilgili kelimelerden çokça kullanılan bir kelimedir tespit edilen beyitlerde kullanım şekilleri şöyledir; meh rikâb, tavk-ırıkâb, rikâb-ı kurra-i cûd, hem rikâb, pâ-der-rikâb, pâ be rikâb, rikâb-ı şu'le tâb, rikâb düldül, rikâb âli, şikeste rikâb, cebhe-fersâ-yı rikâb, sîmîn rikâb, mihr-i rikâbdâr, rikâb-ı nâz, rikâb pâdişâhî, kürsi-i rikâb, rikâb-ı müstetâb, zerrin rikâb vb.

Tespit edilen beyitlerde bazen yeni ay rikab edilmiş, bazen sevgiliyle ya da önemli bir kişiyle hem rikâb olunmuş, bazen felek hilali atına rikâb etmiştir. Rikâb bazen gümüştten bazen altındandır.

İzzet Ali Paşa bu beyitte hilali rikâba teşbih etmiştir ve bir uyarıda bulunup sakın gökyüzündekini hilal sanma, felek saadet atına rikâbı takıyor arz ediyor diyor. Şair gökyüzündeki hilali feleğin atına takmış olduğu üzengi şeklinde tasvir ediyor. Beyitte eşheb ve rikab kelimeleri birbiriyle tenasüplü bir şekilde kullanılmıştır.

Çerh eşheb-i sa'âdetine 'arz ider rikâb
Zinhar sanma sakf-ı felekde hilâldir

İzzet Ali Paşa K 10/7

Nazim yahya aşağıdaki beyitte mübalağaya başvurarak eğer misal olarak hilali atına gümüş rikâb güneşi ise atına altın eyer olarak versek senin şanına layık değildir sen daha üstünlerine layıksın diyor. Burada şair rikâbı gümüş kelimesiyle terkip edip “sîmîn-rikâb” terkebini oluşturmuş ve bu gümüş rikabın ise ay olduğunu ifade etmiştir. Beyitte rikâb kelimesinin yanısıra zîn kelimesi de at ile ilgili bir kavram olarak kullanılmıştır.

Şânına şâyân degildür fi'l-mesel olsa eger
Mâh-ı nev sîmîn-rikâb ü mihr ana zerrîn-zîn

Nazim Yahya Na'at 9/43

Nazim Yahya bu beyitte kendisine seslenerek ey Nazim bir gün o sevgili gelirdi ayaklarının altına rikâb gibi alır diye yollarda kalmıştır gözlerim diyor. Bir yandan rikâb gözlere teşbih edilmiş diğer yandan da âşık adeta rikâbı kıskanarak sevgilinin ayakları altında olmayı arzu etmiştir .

“Gelür ol şehsüvârum pâymâl eyler diyü bir gün
Nazîmâ gözlerüm yollarda kalmışdur rikâb-âsâ”

Nazim Yahya G 1/8

Rikâbla ilgili olarak tespit edilen beyitler ise şunlardır:

“Reşk o esb-i şeh-nişîne kim idüp kâ'im-makâm
Bende-i hâssı rikâbında şitâbân olmada”

Arpaeminizade K 5/52

“Ne bâbdur ki anun südde-i mu'allâsı
Memerr-i esb-i şehensâh-i meh-rikâb oldı”

Arpaeminizade K 6/19

“O şeh-süvâr-i saf-ârâ-yi kâm-rânî kim
Kümeýt-i haşmetine mâh-i nev rikâb oldu”

Arpaeminizade K 6/30

Gehî hilâl ü gehî bedr idüp felek kameri
Netîce idemedi esb-i devletine rikâb

Arpaeminizade K 12/28

“Mübârek ola dile mansıb-i ‘ubûdiyyet
Ki halka-i der-i cûdundur ana tavr-i rikâb”

Arpaeminizade K 12/49

“Hâtem-i Tâî rikâb-i kurra-i cûdında pest
Bermekî dergâh-i ihsânında bir kemter gulâm”

Arpaeminizade K 13/49

“Saltanat da’vâsını iden mülûk-i nev-zuhûr
Nice kâbildür k'ola ol şeh-süvâra hem-rikâb”

Arpaeminizade T.B 26/12

“Cenâb-i hazret-i sultân Ahmed kim rikâbında
Perestârânî şâh-i Hind ü Özbek hem Mogol oldu”

Arpaeminizade T.B 28/2

O şâh-i rub’-i meskûn eyleyüp teshîr Tiflîsi
Rikâb-i Gürciyân der-tavr-i teslîm ü kabûl oldu

Arpaeminizade K 28/8

“Karâr-dâde degül çünkü gerdiş-i eflâk
Gurûr-i devlet-i pâ-der-rikâb-i câh ‘abes”

Arpaeminizade G 19/3

“ ‘Acebdür halk olur ser-der-hevâ-yi câde-i nahvet
Sipih-rûn yek se rûze devlet-i pâ-der-rikâbından”

Arpaeminizade G 95/3

“Yek-lahza hod-nümâyî-i pâ-der-rikâbdan
Ehl-i gurûr berk-şitâb oldu ‘âkıbet”

Arpaeminizade K 2/2

Sipîhr ü mâh u mihre ‘arz-ı câh itsem gerek Âsaf
O şevk ile yolında pâymâl oldum rikâb-âsâ

Asaf G 44/5

“Esb-i gir3an rikâbıdur ‘işveden itmez ictinâb
Dâd-gerân-ı ‘aşk anun sanki uyanın aldılar”

Asaf G 204/3

Kademkepâde idüp ideyüm çü hıdmetini
O pâdişâha hemîşe rikâb semendi olam

Asaf G 710/2

“Umûr-ı dehre 'inân-tâb olursa tedbîrün
Ana şitâb iderek hem-rikâb ola takdir”

Beliğ K 6/88

“Ey gırra mest-i devlet-i pâbe-rikâb olan
Eyle biraz da tûşe tedârük 'azîmete”

Beliğ G 192/2

“Şevk-i işrâb-ı güher-sencân-ı fazlunda ider
Esbüne Rûhu 'l-kudüs çeşmin rikâb-ı şu'le-tâb”

Beliğ Kıt’a 2/5

“Ulüvv-i rütbe eger ser-keş itse Keyvân’ı
Felek hilâli ider gerdenine tavk-ı rikâb”

Edirneli Kami K 3/26

Cemâl-i şâhid-i ma'nâ güzel pâ der-rikâb ammâ
Müsellem hüsn-i hat 'âlemde dâ'im safha-pîrâdur

Edirneli Kami K 12/2

“Saña kul oldı bütün dünyâ sezâdur olsa ger
Gerden-i 'âlemde na'l-i Edhem'ün tavl-ı rikâb”

Edirneli Kami T.B 4/7

“Haşmet-i tab'ı göster ki rikâbında kalem
Kâmiyâ genc-nisâr u güher-efşân yürüsün”

Edirneli Kami G 166/6

İrtesi ol hıdîv-i mihr-cenâb
'İzz ü rif'atle oldı pâ be-rikâb

Edirneli Kami M 2/72

“Oldı ol şeh-süvâr-ı şîr-cenâb
Bir mübârek vakitte pâ be-rikâb”

Edirneli Kami M 2/147

“O şehen-Şâh-ı semâ-rütbe ki şâyeste olur
Tapına gülle felek mâh rikâbında 'alem”

Haşmet K 6/16

“Azrâ'il ü isrâfil olup gâşiye berdar
Mîkâ'il ü-Cibrîl rikâbında devândır”

Hoca Neşet M 10/29

“Ey şeh-i hûbân rikâba 'arzihâl eyler gönül
Şerha ile dâg ile bast-ı makâl eyler gönül
Hasbihâlin gûyiyâ söyler hayâl eyler gönül”

“Kâl ile olmazsa hâlen bîn su'âl eyler gönül
Lutf idüp gamzenle olsun bir cevâb itmez misin”

Hoca Neşet Tahmis 162

“Zülfikâr-ı Haydara uğraya bantım gerdeni
Mûr-ı leng reftâr ider bassam rikâb-ı Düldüle”

Hoca Neşet G 112/5

“Çün bastı rikâba pâ-y-i himmet
Zîn hânesi idi beyt-i vahdet”

Hüsn ü Aşk 72

Sezâ idi kızılı çıkmasaydı meydâna
Rikâb-ı rahşına medd-i şihâb olaydı düvâl

İzzet Ali Paşa K 3/38

“Güzîde ka'im-i makâm rikâb-ı 'âlî kim
Ekârim-i vüzerâ içre yokdur akrânı”

İzzet Ali Paşa K 14/13

“Ne yana 'azm idersen feth ü nusret der-rikâb olsun
Gezend-i çeşm-i bedden saklasun dâ'im seni Mevlâ”

İzzet Ali Paşa Tar. 10/10

“O şeh-süvâra eger pâ-y -mâl olanı dir isen
Rikâb-ı eşheb-i yâre asıl asıl ne bu gam”

İzzet Ali Paşa G 100/5

“Devlet-i pâ-be-rikâb-ı felege aldanma
Yirde kalmaz bu meseldir begüm âh-ı mazlum”

İzzet Ali Paşa G 101/4

“Hâhî eger sa'adet-i câvîd-râ resî
Terk-i heves zi-devlet-i pâ-der-rikâb kon”

İzzet Ali Paşa G 117/4

“Sa’y idüp ol şeb rikâbunda senün Rûhu’l-emîn
Azm-i eflâk eyledün ikrâm-ı la-yuhsâ ile”

Nahifi K 9/5

Gûyiyâ iki rikâb idi semend-i ‘azmüne
Kursa-i mihr-i cihân-ârâ meh-i garrâ ile

Nahifi G 9/6

“Kesb-i tefâhür itdi rikâbunda Cebre’îl
Olmazsa vâlid ü veledinden ana ehab”

Nahifi G 48/6

Gehî güsiste-‘inânuz gehî şikeste-rikâb
Şikeste-beste-sefer âdemi ider igzâb

Nahifi G 60/1

“Eşheb-i şer’inün rikâbında
Gaşiye-dârı pîr-i Edhemdür”

Nazim Yahya Na’at 3/43

“Semend-i ‘işveye binse o şehsüvâr-ı hüsn
Rikâb-ı nâzını horşîd öper hilâl tutar”

Nazim Yahya G 66/3

Cebhe-fersâ-yı rikâbı eşheb-i evsâfinun
Nice İbrahim-i Edhem rahmeten li’l-’alemin

Nazim Yahya Na’at 8/31

“Rîzesinin rehgüzâr-ı rezmi fark-ı ferkâdân
Kürsî-i pâ-yı rikâb-ı ‘azmi çarhı heftümîn”

Nazim Yahya Na'at 9/41

“O şehsüvâr ki feth u zafer rikâbında
Berîd-i gâşiye-ber-dûş iki birâderdür”

Nazim Yahya Medhiye 2/9

O felekrân-ı muhit-i gazâ ki subh u mesâ
Rikâbı zevrâk-ı nusretde iki lengerdür

Nazim Yahya Medhiye 2/13

“Edhem-i tevîk kim mahmilkeş-i tedbîr olur
Her kademde hem-rikâb-ı eşheb-i takdîr olur”

Nazim Yahya Medhiye 5/1

“Zerrîn rikâbı yer yer fülk-i zaferde lenger
Her bir livâ-yı pür-zer bir gûne bâd-bânı”

Nazim Yahya Medhiye 9/61

“Bindükce esb-i nâze o çâbü-k-süvâr-ı hüsn
Mâh-ı nevi rikâb ide mihr-i rikâbdâr”

Nazim Yahya G 41/3

“Ferzend-i sultân-ı cihân Hân Ahmed-i devr Ü zamân
Ola rikâbında revân sad Erdivân u Erdeşîr”

Nazim Yahya Tar. 11/3

“Manend-i rikâb iki gözüm yollara dikdüm
Ey şâh-süvârum bu yana ‘atf-ı licâm it”

Rasih G 10/5

“Mülk-i dili cevri ile harâb eyledün ey şûh
Ceyş-i emeli pâ-be-rikâb eyledün ey şûh”

Rasih G 16/1

Gürizân olmaga ceyş-i elem pâ-der-rikâb olsun
Süvâr-ı esb-i nâz olmuş gelen ol şeh-levendündür

Rasih G 18/4

“Heman ayırmason Mevlâ rikâb-ı pâdişâhîden
Hemîşe itsün anı müstezıll-i zıll-i Yezdânî”

Seyyid Vehbi K 2/73

“Çülle-rahşî bâd-pây-ı atlas-ı vâlâ-yı çerh
Meh rikâb-ı simdür hurşîd ana zerrîn zîn”

Seyyid Vehbi K 13/32

“An şehsüvâr ruhsat-ı pâ-bûs eger dihed
Ser-tâ-be-pây hîş dehen çün rikâb kun”

Seyyid Vehbi K 25/7

Sâtır-ı tevfik-ı dâmen der-miyan bir râh-ber
Feth ile nusret rikâbında iki peyk-i devân

Seyyid Vehbi K 33/52

“Hem rikâbından Hudâ ol atfî dûr itmesün
Bu du’âyı ben degül 'âlem ider vird-i zebân”

Seyyid Vehbi K 33/68

“İtmez yine rükûbe tezelzül meger ana
Zîn ü rikâb-ı gurre vü mihr-i cehân olur”

Seyyid Vehbi K 36/29

“Şâhâne celâlet ki sezâ esbine olsa
Kürsî-i rikâb efser-i Dara-yı zemâne”

Seyyid Vehbi K 38/37

İderem tayy-i mekân-ı emel ey Hızr-meniş
Himmatün' olur ise bâ'is-i tahrîk-i rikâb

Seyyid Vehbi K 72/42

“Rahşine mâh u âfitâb zerrîn-zîn sîmin-rikâb
Eflâkde rahşân-ı şehâb destinde bir mevzun cirîd”

Seyyid Vehbi Tar.4/15

“Eyleyüp mâhı rikâb-ı sîm mihri zîn-zer
Eblak-ı çerh âl-ı zîn-pûş ile olur cilve-ger
Rahş-ı ikbâle süvâr olmak murâd itse eger
Şehsüvâr-ı 'âlem-ârâ ki revâdur olsa ger
Na'l ü mîh-i rahşı çerhün âfitâb u ahteri”

Seyyid Vehbi Tahm. 1/24

“Olup rakîb ile hem-'inân o şâh dirîg
Yanında hidmetümüz oldu hep tebâh dirîg
Hevâ yire idiyor cismi hâk-râh dirîg
O şeh-süvâr ider çünki bir nigâh dirîg
Varup rikâbına dil rûy-mâl idüp neyler”

Seyyid Vehbi Tahm. 6/4

“ ‘Arz eylesün rikâbuna kâsid hediyeymi
Makbûlün olmaz ise eger rahtum atıvir”

Seyyid Vehbi Kıt'a 23/2

“Rikâb-ı rahşına bir kerre taklîd eylemiş mehtâb
Nümâyândır derûnunda henüz dâğ-ı peşîmânî”

Sümbülzade Vehbi K 5/28

Cesâret eyledim takdîme ben de şermsârâne
Rikâb-ı müstetâba 'arz-ı hâl-i nâ-be-sâmânı

Sümbülzade Vehbi K 5/41

“Eder zerrîn rikâbı berk-veş rahşende âfakı
Süvâr oldukça rahş-ı çâpük-i âteş-‘inân üzre”

Sümbülzade Vehbi K 15/30

“Ne şâh-ı mâh-tal’at kim hil3al-i ‘îdini gerdûn
Eger çift olsa eylerdi rikâb-ı zîn-i yek-rânı”

Sümbülzade Vehbi K 21/14

“Odur ser-tâc-ı fahr-i saltanat çünkim rikâbında
Sezâdır peyk-i zerrîn-tâs ederse tâcdârânı”

Sümbülzade Vehbi K 28/23

Ne semte ‘azm ederse mevkib-i ikbâl ü iclâlin
Rikâbında zaferdir hem-‘inân şevketlü hünkârım

Sümbülzade Vehbi K 46/34

“‘inân-gîr-i emel olmadan hemân Vehbî
Eder ‘adem seferin âh ‘ömr pâ-be-rikâb”

Sümbülzade Vehbi G 20/7

“Vehbî rikâbına düşecek şehsüvâr arar
Her bir dü-esbe himmetine irtikâbı yok”

Sümbülzade Vehbi G 164/5

“Ol pâdişah ki tâbi’-îdir leşker-i sürüş
Pîş-i rikâb-ı mehde yürür ahterân gibi”

Şeyh Galip K 13/17

“Yine Sultân Selîm’e şâyândır
Ede ihdâ rikâbına hem-zâd”

Şeyh Galip K 24/21

Çi sûd şem-i seher gibi parladı geçdi
Herâr-ı neş'e-i pâ-der rikâb-ı âlem-i âb

Şeyh Galip G 15/12

“Rikâb-âsâ basarlar pâların müjgân-ı şîrâna
Taalluk hârını anlar ki bîrûn eylemi_lerdir”

Şeyh Galip G 45/8

“Zanneyleme sâbit-kadem-i halka-i meclis
Biz şu'le-i cevâle gibi pâ-be-rikâbız”

Şeyh Galip G 128/6

Hevk-i mey pâ -der-rikâb olur gürîzân olmağa
Tig-i gamzen kan döküp gülgûn-suvâr oldukça ben

Şeyh Galip G 241/2

4.1.1.4.17. Satl

Satl; ata su verilen kab, gerdel, tas, kova, küçük leğen manalarına gelmektedir (Levend, 2015:377; parlatır, 2013:1464; Devellioğlu, 2017:1076). Satl kelimesinin kullanıldığı üç tane beyit tesbit edilmiştir, bu beyitlerde; güneş ve ay satl yapılmıştır.

“Yektâ süvâr-ı ‘arsa-i himmet ki rahşının
Satl-ı sıtablı olsa revâ mihr-i âsumân”

Seyyid Vehbi Kıt'a 32/1

(Himmet arsasının eşsiz binicisidir ki gökteki güneş atının su içtiği kabı olsa layıktır.)

Habbezâ hing-i seher-pîşânî vü zerrîn-kutâs
Mihr-satl ü mâh-i nev-zîn berk-cevlân olmada

Arpaeminizade K 5/41

“Oldı Burâk ‘azmine satl-ı zer âftâb
Reng-i şafak hazâb dem ü bâl ü yâline”

Nazim Yahya Na’at 11/19

4.1.1.4.18. Tavîle

Tavîle; tavla, ahır, hayvan katarı, birbiri ardına, bağlanmış bir sıra hayvan, çayıra koyuverilen hayvanın ayağına bağladıkları ip, tavla ipi manalarına gelmektedir (Levend, 2015:378; Devellioğlu, 2017:1214).

“Reşkâ bu tarh-ı dil-cû nazm-ı tavîle-zâda
Nahl-i nasîhat üzre nev-bâve-i kariha”

Edirneli Kami G 175/1

4.1.1.4.19 Terki

Terki; eyerin arkasına bağlanan şey, fitrâk (Levend, 2015:378).

Nahifi sevgilisine seslenerek ey şehsüvarım aman! Artık aşığı zulüm terkisinin süsü yapmayı bırakman bu işe bir son vermen lazım sana bir terki lazım diyor. Buradaki terki tevriyeli bir şekilde hem eğerin arkasına bağlanan şey mansında hem de terk etmek, bırakmak manasında kullanılmıştır.

‘Aşıkî ârâyîş-i fitrâk-i cevri itme yeter
Terki lâzımdur sana ey şeh-süvârım el-hazer

Nahifi Ebyat 84

4.1.1.4.20. Zîn

Zîn, Farsça binek atlarına vurulan eyer anlamındadır. Çok kullanılan zîr-i zîn terimi de ata eyer vurmayı ifade etmektedir (Develioglu, 2017:1384).

Zîn kelimesi tesbit edilen beyitlerde altından ve gümüşten dir. Eğer altın bir zînden bahsedilyorsa güneş ona zîn olur, eğer gümüş bir zînden bahsedilyorsa ay ona zîn olur. Bu beyitlerde zîn kelimesinin kullanıldığı tamlamalar şunlardır; kamer zîn, bî zîn, zîn hâne, zerrin-zîn, zîn-puş, zîn-mihr, zîn-zer, ebrû-yı zîn, hâne-i zîn vb.

Zîn kelimesi aynı zamanda zîn-pûş kelimesiyle çokça kullanılmıştır, zîn-pûş kelimesi eyerin üstüne atılan örtü manasındadır.

Seyyid Vehbi çebebi eğer eyer odasını şereflendirirse işte Halep eyeri işte Arap atı diyerek arap atının cins bir at olduğunu ve halepte üretilen eyerlerin kaliteli olduğunu ifade ediyor. Beyitte hane-i zin tamlaması terkilerin bulunduğu yer manasında kullanılmıştır.

“Hâne-i zîni ger eylerse müşerref çebebi
İşte raht-ı Halebî işte kümeýt-i ‘Arabî”

Seyyid Vehbi Müfred 50

Nedim sevgilisine din düşmanı olarak hitap ediyor beyitte ve hangi iklimi harab ettin de yine eyerinin örtüsüyle terkin kana bulanmış diye soruyor. Burda zin kelimesi pûş yani örtü kelimesiyle terkip edilmiştir “zin-pûş“ şeklinde kullanılmıştır. Zin kelimesinin yanısıra beyitte at ile ilgili kavramlardan bir tanesi olan rikâb kelimesi de kullanılmıştır.

Kangı iklimi harâb eyledin ey düşmen-i dîn
Ki yine hûn ile zin-pûş u rikâb âlûde

Nedim G 120/2

Seyyid Vehbi övgüde mübalağayı tercih ederek senin atına ay gümüşten üzengi güneş ise altından eyer olmuş diyerek beyitin devamında gökyüzünde ışık saçan yıldızlar ise elinde şekilli bir cirid olmuştur diyor. Bu beyitte zin kelimesi zerrin sıfatıyla terkip edilmiş “zerrîn-zin” şeklinde kullanılmıştır. Zin kelimesinin yanısıra simin-rikâb ve rahş kavramları da kullanılmıştır.

“Rahşine mâh u âfitâb zerrîn-zin sîmin-rikâb
Eflâkde rahşân-ı şehâb destinde bir mevzun cirîd”

Seyyid Vehbi Tar. 4/15

Zin kelimesinin geçmiş olduğu diğer beyitler ise şunlardır:

“Oldukça süvâr esb-i kamer-zîn-i vakâra
Hurşîdün olur burc-i esed sanki mekânı”

Arpaeminizade K 19/41

Kahramân-ı heft-kişversin şehâ sen bî-gümân
Olmasun şâhum kümeýt-i şevketün bî-zîn ü raht

Asaf G 102/4

“Zin-i esb-i himmetin şanına tehîdir hânesi
'Arşa-i nazmın benim şimdi şehâ ferzânesi
Var ise gelsün beni mât eylesün bir dânesi
Fâzılâ oldum yine şem'-i cihân pervânesi”

Enderunlu Fazıl Musammat 22/5

Sipihîr ser-keş-i bed-râmı eyledi der-zin
Olunca evc-i sitiğnâya 'azme pâ-be-rikâb

Esrar Dede K 13/2

“Çün bastı rikâba pâ-yi himmet
Zîn hânesi idi beyt-i vahdet”

Hüsn ü Aşk 72

“Şeb-dîz-i sipihre mihri Hüsrev
Zîn hânesi hâne-i meh-i nev”

Hüsn ü Aşk 504

Olurdı rahş-ı pâkûn gıpta-i bahs-i Süleymânî
Ne dem teşrîf iderdün hâne-i vâlâ-yı zîn üzre

Nahifi K 13/37

“Şânına şâyân degüldür fi’l-mesel olsa eger
Mâh-ı nev sîmîn-rikâb ü mihr ana zerrîn-zîn”

Nazim Yahya Na’at 9/43

“Şeh-levend-i feyz çıkmaz seyre tâ kim sâkiyâ
Bâde-i gül-rengi rahş-ı câme zin-pûş eylemez”

Nedim G 48/6

Seyredüp rahş üzre ol hurşîdi hiç olsun mu kim
Mâh-ı nev-pertev gedâ-yı hâne-i zîn olmaya

Nedim G 142/4

“Rahş-ı Pervin ü rikâb-ı meh ü zîn-i mihri
Rahş-ı ikbâline urmaga begenmez serrâc”

Seyyid Vehbi Miraciye 1/34

“Çülle-rahşı bâd-pây-ı atlas-ı vâlâ-yı çerh
Meh rikâb-ı sîmdür hurşîd ana zerrîn zîn”

Seyyid Vehbi K 13/32

Haşv itseler tegel tûsine zîn-i rahşınun
‘Ankâdur sıtabla gelür pür-feşân olur

Seyyid Vehbi K 36/27

“İtmez yine rûkûbe tezelzül meger ana
Zîn ü rikâb-ı gurre vü mihr-i cehân olur”

Seyyid Vehbi K 36/29

“Eyleyüp mâhı rikâb-ı sîm mihri zîn-zer
Eblak-ı çerh âl-ı zîn-pûş ile olur cilve-ger
Rahş-ı ikbâle süvâr olmak murâd itse eger”

Şehsüvâr-ı 'âlem-ârâ ki revâdur olsa ger
Na'l ü mîh-i rahşî çerhün âfitâb u ahteri

Seyyid Vehbi Tahm. 1/24

“Sezâdur ebru-yı zîn-i semendüne olsa
Be-cây-ı mathare âvîze çeşm-i giryânum”

Seyyid Vehbi G 164/6

“İnsanı libâs atı açar raht u zîn
Ma'nâda olur reng-i sühanla tezyin
ir rahşa bisât u raht urmak meselâ
Bir mısra'-ı dil-keş eylemekdür tezyin”

Seyyid Vehbi Rubai 25

4.1.1.5. DEVE

Deve çok eski tarihlerden beri kullanılan ve insanların hayatında yer edinmiş bir binittir. Özellikle uzun yolculuklara dayanıklılığı insanların deveyi tercih etmelerinin en önemli sebebidir.

“Develer çok uzun zamandan beri insan hayatında etkin bir hayvan olarak yer almaktadır. Develerin ne zaman ehlileştirildiği kesin olarak bilinmemekle beraber milattan önce 3. yüzyılda evcilleştirildikleri düşünülmektedir. İnsanların en geç evcilleştirdikleri hayvanlardan bir tanesi devedir. Deve Anadolu'ya M.Ö. 547'de Persler ve Lidyalılar arasında yapılan bir savaşta gelmiş ve o tarihten sonra Anadolu'da yaşamaya başlamıştır” (Alptekin, 2019:8).

“Türklerin deveye tanışması Anadolu coğrafyasına göç etmeden uzun süre önce olmuştur. Türkler Orta Asya'da yaşarken konargöçer yaşama bağlı olarak yük malzemelerini develer sayesinde taşımışlardır. Öyle ki Türklerin tarih öncesi dönemlerde yaşadıkları yerlerdeki mağara resimlerinde develer bulunmaktadır. Orta Asya'da Türklerin develeri çift hörgüçlü soğuğa dayanaklı develer olmuştur. Türkler yaşadıkları coğrafya itibariyle deveye iç içe oldukları için üzerinden çok zaman geçmesine rağmen hâlâ Moğolistan'da iki hörgüçlü develere Türk devesi denmektedir” (Alptekin, 2019:8).

Deve sadece Türkler ve Araplar tarafından kullanılan bir hayvan değildir. Deve diğer dünya milletleri tarafından da binit olarak hem ticarete hem de savaş alanlarında kullanılmıştır. Devenin uzun yolculuklar için dayanıklı ve güçlü olması, hem ticari malların taşınması sırasında hem de askeri teçhizatın nakli sırasında binit olarak çokça kullanılmasını sağlamıştır.

Tabi Deve denince öncelikle Arap kültürü akla gelmektedir bu konuda Arapların birçok inanışları mevcuttur; Örneğin Câhiliyye döneminde ölen bir Arabın yakınları mezarının başına “beliye” denen çoğunlukla dişi bir deve getirirler, başını arkaya doğru bağlarlar, kaçmaması için de ayaklarını keserek aç ve susuz ölüme terk ederlerdi. Böylece ölen kişi gittiği âlemde sevdiği bineğini binmeğe hazır bir şekilde bulmuşo lacaktı (Ceviz, 2007:54).

İslamiyet döneminde de deve önemli ve kutsal bir hayvan olma özelliğini devam ettirmiştir. Kutsal kitaplarda da deveden fazlaca bahsedilmektedir: Nuh’un gemisinde her hayvandan bir çift olduğu gibi bir çift de deve vardı; Hz. Eyyûb’un, Hz. Dâvud’un, Hz. İbrahim’in, Hz. Yâkub’un, Hz.muhammed’in develerinin olduğu biliniyor.

Osmanlı devletinde de devenin önemli bir yeri olduğu biliniyor. Osmanlı devletinin yayılmış olduğu coğrafyanın genişliği bu topraklar arasında yapılan yolculuklar devenin kullanımını mecburi kılmıştır denilebilir. Özellikle savaş esnasında ordunun teçhizat, yiyecek içecek ve diğer eşyaları develer tarafından taşınmıştır. Bu yönden bakacak olursak savaş zamanında ordunun nakli sırasında develer binit olarak Osmanlı ordusunun belkemiği olmuştur.

xx. yüzyılda motorlu araçların kullanılmaya başlanmasıyla birlikte develerin kullanımında belirgin bir azalma olmuştur. Ancak bu azalma sadece şehir merkezlerinde görülmüştür. Özellikle kırsal kesimlerde taşımacılık yine develerle devam etmiştir. Araçların ulaşamadığı iç kesimlerde taşımacılığın esası yine devecilik üzerine kurulmuştur (Alptekin, 2019:10).

Osmanlı devletinde deve karşılığında Farsçadan alınmış “şütür/üştür kullanılmıştır. Yeniçeri ocağında deveyle ilgilenen kişilere de şütürban ismi verilmiştir. Askeri teçhizatın taşınmasında dvelere özel yer ayrılmıştır.(Pakalın 1993: 361-362) Saraylarda da develerle ilgilenen onların bakımını üstlenen kişiler mevcuttu bu işleri yapan kişilere ise “sarvan” denilmekteydi(Pakalın 1993: 128),

İncelenen 17 eserde üştür ve şütür kelimeleri taranmış olup bunlarla ilgili beyitler tespit edilmiştir. Bu deve isimleriyle ilgili 13 adet beyit bulunmuştur.

4.1.1.5.1. Üştür

Üştür; Farsça deve cemel (erkek deve) anlamında kullanılan bir isimdir(Devellioğlu, 2017:1317; Parlatır, 2013:1768).

Üştür 18. Yüzyıl klasik Türk şiirinde kullanılmış deve isimlerinden bir tanesidir. Bu isim incelenen eserlerde 8 beyitte tespit edilmiştir. Bu beyitlerde üştür kelimesi üştür –i çerh, üştür-i eflâk, üştür-i çarh-ı berîn, üştür-i nûh-çarh-ı berîn gibi tamlamalar içerisinde yer almıştır. Ayrıca mest ve mestâne kelimeleri üştüre sıfat olarak kullanılmıştır; üştür-i mest, üştür-i mestâne olarak.

Nazim Yahya üştür kelimesiyle çarh ve berîn kelimelerini aynı terkip içinde kullanmış “üştür-i çarh-ı berin” yani yüce feleğin devesi tamlamasını oluşturmuştur. Parça parça köpük saçtı yere ağzından, geri durduğunu sanma yüce feleğin devesini esip dururdu diyerek bu beyitte karın yağması feleğin devesinin ağzından yere dökülen köpüğe teşbih edilmiştir.

Pâre pâre kef nisâr oldı dehânından yire

Beridür sanma eserdi üştür-i çarh-ı berîn

Nazim Yahya Na’at 9/12

Şair bu beyitte hangi yerden aşk kervanı geçerse o kervanın deve katarı gökyüzündeki yeni ayı geçer diyor. Burada aşk kervanının ululuğu ifade edilmiş ve deve kervanlarından bahsedilmiştir. Üştür bir binit olarak kullanılmıştır.

“0 ‘arsagâhda kim ‘aşk kervanı geçer

Katâr-ı üştür-i nûh-çarh-ı âsmânı geçer”

Nazim Yahya G 56/1

Üştür ile ilgili tespit edilen diğer beyitler şunlardır:

Lâyık derây-ı üştür-i çerh olsa mihr ü meh

Gâv-ı zemîn-i mânde-be-câya ceres ‘abes

Edirneli Kami G 20/4

“Mühmel-i kadr ü vakârında tahammülden kalup
Çekmiye heft-üştür-i eflâk eger olsa katâr”

Nazim Yahya Na’at 5/44

“Güleşdi geh har ü geh bârgîr ü üştür ile
Garîb katır oyunu çıkardı bir üstâd”

Seyyid Vehbi K 5/76

Nâle-i sarsar idi ana Hudâ hanlık idüp
Kef-feşân oldu şehâb üştür-i sermest-âsâ

Seyyid Vehbi K 35/4

“Kef-nisâr oldu suhub üştür-i mestâne gibi
Nâle-i bâdi meqer sandı sadâ-yı hâvî”

Seyyid Vehbi K 73/2

“Bu ‘atâ-bahş-ı cihân ise hazâ’ın gönderir
Sad katâr üştürle âfâkın kerem-cûyânına”

Sümbülzade Vehbi K 22/34

4.1.1.5.2. Şütür

Şütür; Farsça deve cemel(erkek deve) anlamında kullanılan bir isimdir(Devellioğlu, 2017:1173; Parlatır, 2013:1590).

Şütür kelimesi üştür kelimesiyle aynı manalara gelmektedir. İncelenen eserlerde şütür kelimesiyle tamlamalar kurulmuştur: Sârbân-ı şütür-i, şütür-i felek, Şütür mürgün, Be-cây-i tohm-i şütür mürğ.

Esrar dede seferimde hem deveye hem de ata bindim ta ki yârin yükünün olduğu yere varana kadar diyerek yolculuğu yâre ulaşmak için yaptığını ifade ediyor. Bu beyitte binit olarak hem şütür hem de beygir kullanılmıştır.

Seferümde şütür ü esbe süvâr oldum ben

Menzilüm tâ ki ola bâr-geh-i cânânî

Esrar Dede T.B 3/66

Şair feleğin deve bakıcısının mutluluk ve şeref veren devesinin boynunda güneş ve ay asılıdır diyor. Beyitte şütür kelimesinin binit olarak kullanılmasının yanısıra deveyle ilgili olarak mahmil ve ceres kavramları da kullanılmıştır.

“Sârbân-ı şütür-i ‘izzet ü ikbâli felek
Mahmil-i câh-ı celâlinde ceres şems ü kamer”

Nazim Yahya Tar. 14/4

Şütür ismiyle ilgili tespit edilen diğer beyitler şunlardır:

“Ey râyet-i iclâline seyyâre mehc
Vey ummetine delîl hayr-ı menhec
Tayy itmege râh-ı kurbı Hak itdi sana
Dûş-i şütür-i felekde ‘arşı hevdec”

Seyyid Vehbi Rubai 13

Şütür mürgûn olup mihânı murgâb
Nevâ-i âteş ile aldı sîrâb

Hoca Neşet K 19/8

“Be-cây-i tohm-i şütür mürğ olsa âvîze
Kıbâb câmi'-i kadrinde rîsmân üzre”

Seyyid Vehbi K 41/14

4.1.1.6 DEVE İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

4.1.1.6.1 Mehar

Mehar; devenin burnuna takılan burunluk, yular ve dizgin manalarına gelir (Parlatır,2013.1040; Devellioğlu, 2017:697).

Nazim Yahya bu beyitte ay ve güneşin yedi göğün katarının burnuna takılması katar bakıcısının gökyüzüne yazmış olduğu fermanda vardır diyerek aslında ay ve güneşin gökyüzünde öyle vezinli bir şekilde duruşu Allah'ın onlara vermiş olduğu emirle gerçekleşmektedir diyor.

Hurşîd ü meh mehârî heft âsmân katârı
Çarh-ı berîne ser fermân-ı sârbânı

Nazim Yahya Medhiye 9/7

“Rûhına bin kâfile cins-i salât olsun revân
Tâ olunca nüh-katar-ı çarh be-güsiste mehâr”

Nazim Yahya Na'at 5/90

4.1.1.6.2. Ceres

Ceres; hayvanın boynuna takılan çingırak, çan ve zindan manalarına gelir(Pala,2013:89; Parlatır, 2013:247; Devellioğlu, 2017:152).

Eski hayat sisteminde kervanın önemli bir yer tutuyor olması, ceres ile ilgili söyleyişler doğurmuştur. Kervanın göçmesi anında, çoğunlukla yavru develere veya kervanın sonunda gelen hayvana takılan çingırığın sesi, kervan ehline bir ikaz anlamı taşırdı. Şâirler bu sestten çeşitli imajlar ortaya koyarlar. Gönül, cân ile birlikte sevgilinin peşinden gitmek ister. Bu durum kervana benzer. Bu kervanın ceresi ise âşığın âh ve figânlarıdır. Ayrıca avcı kuşlara da ceres takılırdı. Ceresten maksat kervanın nerede olduğunun bilinmesidir. Yolculukla ilgili söyleyişlerde umumiyetle ceres de bulunur (Pala, 2013:89).

Ceres kelimesi incelenen beyitlerde sesi kastedilerek çeşitli benzetmeler kullanılarak terki edilmıştır, bu terkipleri şöyle sıralayabiliriz: bî şu'le-âvâz-ı ceres, dil ceres, bang-i ceres, âvâz-ı ceres, ceres-i râh-ı Hudâ, manend-i ceres, feryâd ceres, savt-ı ceres, gelû-gîr-i ceres, sıyt-ı ceres, hem-kâr-ı ceres, sadâ-yı ceres, feryâd-ı ceres, hu'le-i âvâz-ı ceres vb.

Nahifi, yolumun güzergâhını gösteren ceres ayrılık inlemeleriyle kulağımı doldurdu diyerek ceresi ayrılıktan dolayı inleyen bir aşığa teşhis etmiştir. Beyitte

“savt-ı ceres” terkibi kullanılmıştır. Ceresin sesi şairler tarafından genellikle sevgilisinden ayrılan aşığın âh çekerek inlemesine benzetilir.

“Nâle-i âh el-fırâk ile pür itdi gûşumı

Pîş-i râhumda güzârân eyleyen savt-ı ceres”

Nahifi G 231/3

Yine aynı şair bu sefer kalbimi heves okunun temreniyle yaraladın eğer senin için ceres gibi inlersem ne olur ki diyor. Bir önceki beyitte ceres âşığa teşbih edilirken burada âşık cerese teşbih edilmiştir. “Manend-i ceres” terkibi kullanılmış âşığın inleme sesi ceresin sesine benzetilmiştir.

“Nâlânun olursam n'ola mânend-i ceres

İtdün beni âzürde-i peykân-ı heves”

Nahifi Kıt’a 229/1

Ceres kavramıyla ilgili tespit edilen diğer beyitler şunlardır:

“Dilidür nâle itdüren cerese

Dilidür tûtîyi koyan kafese”

Rasih Na’at 221

Reh-i talebde şeb ü rûz dinledüm ceresi

Gelince menzil-i maksuda dinmedi nefesi

Nazim Yahya Müfred 32

“Bî-sadâ-yi ceres-i kâfile-i pinhânî

Dide-i ahter-i bahtum nice olsun bîdâr”

Arpaeminizade K 21/21

Mahfe-i Leylâ'yı çekmiş seyr-i sahrâya şütür
Kays-ı zârı kıl bu keyfiyyetden âgâh ey ceres

Asaf G 420/3

“Nice 'âlemde şem'-i âhı pinhan eylesün 'âşık
Bu rah-ı tireden bî-şu' le-âvâz-ı ceres gitmez”

Beliğ G 98/10

“Lâyık derây-ı üstür-i çerh olsa mihr ü meh
Gâv-ı zemîn-i mânde-be-câya ceres ‘abes”

Edirneli Kami G 20/4

Şeh-râh-ı mahabbetde gönül itmede feryâd
Kâmî hele ol yolda benüm dil ceresümdür

Edirneli Kami G 45/5

“N'ola hâmûş ise erbâb-ı hayretde bûy-ı Fâzıl
Hatâmak olsa yol ma'lümdur bâng-i ceres çıkmaz”

Enderunlu Fazıl G 151/6

Ötmedi murg-i taleb kâfile-i hayretde
Tıkdı ot çânuna gûş-i dilün âvâz-ı ceres

Esrar Dede T.B 5/36

“Bî-hodi deşt ü beyâbânına güm-kerde iken
N'ale-i ney ceres-i râh_1 Hudâ geldi banâ”

Hoca Neşet G 1/5

“Figân kim penbe-i gûş-ı terahhum âh-ı mazlûman
Ceres-veş ey dil-i zarım idüp feryâd neylersin”

Hoca Neşet G 86/5

“İden güm-geşteğâna reh-nümâyî sâf-tab ‘ândır
Ceres kim pür ola hâsâk ile anda tanîn olmaz”

İzzet Ali Paşa G 74/4

“Nâle-sâz oldum reh-i ‘ışkunda mânend-i ceres
Olmadun ey dil-ber-i nâ-mihribân feryâd-res”

Nahifi G 229/1

“Rîze-seng-i râh-ı müllk-i ‘ışk sünbük sürmedür
Kim olur her gerd-i nâ-çîzi gelû-gîr-i ceres”

Nahifi G 232/3

Sâlârıyam ol kâfilenün râh-ı talebde
Kim debdebe-i haşmet ü sıyt-ı ceresüm yok

Nahifi G 263/5

“İtdi tasmîm-i sefer kâfile-i fasl-ı bahâr
Sıyt-ı feryâd ile hem-kâr-ı ceresdür bülbül”

Nahifi G 313/4

Ben olmadayum bâdiye-gerdân-ı heves
inler dil ü cân derd ile mânend-i ceres

Nahifi Kıt’a 231/1

“Şeh-i sipâh-ı ümem olursa lâyıkdur
Ceres katâr-ı şükûhında sûr-ı isrâfil”

Nazim Yahya Na’at 6/35

“Ey şems ü kamer katâr-ı mihrinde ceres
Sîmurg ser-i simât-ı ‘aşkında meges
Redd itme deründe bir gedâdur şâhum
Bî-çâre Nazîm nâ-murâd u bî-kes”

Nazim Yahya Rubai 12

“Ey şems ü kamer tennûr-ı mihrinde kabes
Sîmurg simât-ı derd-i ‘aşkında meges
Olmış o hıdîv-i enbiyâ vü rûsûlün
Kevneyn katâr-ı kibriyâsında ceres”

Nazim Yahya Rubai 46

“Nâle-senc olsa ceres erbâb-ı mahmil mest olur
Dem gelür bir nâleden ‘aşk ehli kanzil mest olur”

Nazim Yahya G 44/1

“Sârbân-ı şütür-i ‘izzet ü ikbâli felek
Mahmil-i câh-ı celâlinde ceres şems ü kamer”

Nazim Yahya Tar. 14/4

“Rahm itmedün ey şûh-ı şütür-kîne bana âh
İtsem n'ola mânend-i ceres nâle vü efgân”

Rasih G 78/3

“Bir kâfile-sâlârıdur erbâb-ı sülûkün
k'oldı veled-i kalb sadâ-yı ceres-i şeyh”

Seyyid Vehbi G 19/5

Menzil-i ‘aşkda bana dil uzatdıysa ceres
Kâfile içre anı nâle ile lâl ideyüm

Seyyid Vehbi G 161/6

“Vehbî ne buldum hem-nefes ne kimse oldu dâd-res
Der-râh-ı gam hem-çün ceres kerdem besî feryâdhâ”

Sümbülzade Vehbi G 3/5

Nâle etmek ne revâ baht-ı siyehden ‘aşık
Yoğiken kâfile-yi sürmede feryâd-ı ceres

Sümbülzade Vehbi G 119/2

“Gâlibâ hicret eden kâfile-i râhatdır
Dil ki mânend-i ceres eyleyip efgân uyumaz”

Şeyh Galip G 116/7

“Hem’i fânûs-ı reh-i hayretde
Hu’le-i âvâz-ı ceres besdir bes”

Şeyh Galip G 132/6

Mânend-i ceres bâr-ı figân ile dönerdim
Her çend ki ol Ka’be-i câna sefer etdim

Şeyh Galip G 212/7

4.1.1.7. DÜLDÜL

Düldül: Arapça ester cinsi dişi katır ve kirpi manalarına gelmektedir (Pala, 2013:126 Devellioğlu, 2017:219).

Peygamberimizin ester cinsi dişi katırının adıdır. Tarihî kaynaklarda bu hayvan hakkında çeşitli bilgilervardır. Bir kısmı, onun kır renkte olduğunu söylerken, diğer bir kısmı beyaz olduğuna dair malumat verirler. Katır, İskenderiye kralı Mukavkıs tarafından Peygamberimize hediye edilmiştir. Mukavkıs'ın Hatıb b. Ebî Belte ise h.7/m. 628 yılında Peygamberimize gönderdiği mektubun sonunda "ayrıca binmen için de bir katır hediye ettim. Selâm." ibaresi yazılıdır. İbn Kesîr, Mukavkıs'ın adını Cerîh b. Mînâ olarak zikrederken, bir kısım kaynaklarda Düldül'ün Fizzâ adlı diğer bir katırla karıştırılarak Ferve b. Amrû'l-Guzâmî tarafından hediye edildiğini söylerler (Pala,2013:125/126).

Peygamberimiz Düldül'ü daha sonra damadı Hz. Ali'ye hediye etmiştir. Hz. Ali halifeliği esnasında bu katıra binmiş ve haricîlerle savaşmıştır. Cesur bir hayvan olan Düldül, çok uzun müddet yaşamıştır. Hatta Hz. Ali'nin vefâtından sonra Abdullah b. Cafer tarafından beslenmiştir. O kadar ki hayvanın dişleri döküldüğünde, yesin diye ağzına arpa koyuyorlarmış. Muâviye zamanında Yanbu'da ölen Düldül Şiîlerce çok anılmış dolayısıyla Alevî-Bektaşî edebiyatlarında adı çok geçmiştir.

Düldül "kirpi" demektir. Hızlı yürüyüşünden dolayı katıra bu ad verilmiştir (Pala,2013:126).

Düldül ismi tespit edilen beyitlerde şu tamlamalar içinde kullanılmıştır: Düldül-i Haydar-ı Kerrâr, rikâb-ı düldül, düldül-süvâr, süvar-ı düldül vb.

Ayrıca çeşitli kelimeler düldülün sıfatı olarak kullanılmıştır: düldül-i revîş, düldül-i çâlâk, düldül-i zû vb.

Hoca Neşet bu beyitte bahtsızlığından dem vurup bahtımın boğazı Haydar(Hz. Ali)'ın Zülfikarına uğradığından beri o kadar bahtsızım ki Düldül'ün rikabına ayağımı bassam karıncanın ayak hızıyla koşar diyor. Burada rikab-ı düldül taamlaması kullanılmış, düldül hızıyla ön plana çıkarılmıştır. Şairin bahtsızlığından dolayı hızlı hareket eden hayvan olarak düldül, yavaş hareket eden hayvan olarak da karınca verilerek tezat oluşturulmuştur. Aynı zamanda Düldül ve Haydar kelimeleri de beyitte tenasüp olduğunu göstermektedir.

“Zülfikâr-ı Haydara uğraya bahtım gerdeni

Mûr-ı leng refât ider bassam rikâb-ı Düldüle”

Hoca Neşet G 112/5

Şair övmüş olduğu kişiyi Hz. Ali'ye benzeterek küheylan atının yönünü yokuş aşağı çevirince onu düldüle binmiş olan Hz. Ali'ye benzetirler diyor. Düldül ile Hz. Ali birbirbireyle alakalı iki kavram olarak kullanılmış beyitte hem at hem de bincisi övülmüştür. Yine bu beyitte de Düldül hızıyla beyitte yer edinmiştir.

“Sanırlar Hayder-i kerrârdır Düldül-süvâr olmuş

Edince zîr-rân-ı savleti esb-i küheylanı”

Sümbülzade Vehbi K 28/37

“Muhemmed 'âşkına ‘afv eyle anun cürmini yâ Rab

Şefâ'at-hâh ola mahşerde ceddi râkîb-i Düldül”

Beliğ T 16/3

Belîğâ Haydar-ı Kerrârıyam ben 'arsa-i nazmun
Elümde Zü'l-fekâr-ı hâme tab'um rahş-ı Düldüldür

Belîğ G 82/7

“Dirmiş sarîr-i hâme-i Belîğ-i suhanvere
Berk-i hayâli geçmez idim Düldül olmasam”

Belîğ G 154/9

“Belîğâ esb-i hâme şafhada cevîlâna geldikçe
Enâmîl Haydar-ı Kerrâra benzer Düldül üstinde”

Belîğ G 178/5

Eşheb-i Düldül-reviş esb-i sabâ-reftârûña
Haydarî raht-ı mücevher kehkeşân-ı sîm-tâb

Edirneli Kâmi Musammat 3/4/6

“Hem riyâzet kıl olma ten-perver
Düldül olur mu gâv ile hârlar”

Esrar Dede M 2/119

“Düldül-i Haydar-ı Kerrâr ma'ânî dir isem
Neseb-i Düldül eger kılsa necâbet ibrâz”

Hoca Neşet G 43/2

“Vezîr-i a'zam-ı dâmâd-i hâs-ı Ahmed Hân
Semiyy-i dâder-i Düldül-süvâr-ı bâ-iclâl”

İzzet Ali Paşa K 3/23

Hayder-i Kerrâr-ı meydân-ı senâ-yı zâtûnum
Esb-i tab'um düldül-i çâlâk hâmem zü'l-fikâr

Nâzim Yahya Na'at 5/63

“Kilk-i tîğ u eblak-ı tab’ıyla Hayderdür Nazîm
Bu hüner bir zûl-fikâr u bir de Düldül den gelür”

Nâzım Yahya G 50/5

Süvâr-ı Düldül-i zû-Zü’l-fekâr ol sıhr-ı mümtâzın
Der-i ‘ilm-i ledünnî Murtazâ’dır yâ Resûla’llâh

Sümbülzade Vehbi K 2/9

“Sensin ol Düldül-süvâr-ı ‘arsa-yı iclâl kim
Nukre-yi meh rahşına bir sâde raht-ı Hayderî”

Sümbülzade Vehbi K 25/14

“Süvâr-ı Düldül-i rahş olsa darb-ı dest-i Hayder-veş
Elinde Zü’l-fekâr-ı tîğ-i hûn-pâlâ ne akvâdır”

Sümbülzade Vehbi K 29/43

“Süvâr-ı Düldül-i tab’ım bana kim at çıkarır
Benim bu ‘arsa-yı ma’nâda Hayder-i kerrâr”

Sümbülzade Vehbi K 63/80

Merdânelik asâleti meydânda bellidir

Hayber günü babasını kim sordu Düldülün

Şeyh Galip G 180/6

4.1.1.8. ESTER

Ester; Farsça katır manasına gelir. Arapça ise bu kelimeye karşılık olarak bağl ve bigal kelimeleri kullanılır (Devellioğlu, 2017:269).

Şair nida sanatını kullanarak kendisine sesleniyor; Ey Asaf bu arsada bahtının kuvvetiyle devlet atını süren kişi katır istemez fakat o gün gurbet yolunda yaya olan ister istemez at ve katıra ihtiyaç duyar diyor. Şair bu kıtada dünya da talih ve bahtla güzel günler yaşayan kişi gurbet yollarında mutlaka şanssızlıkla karşılaşp binite ihtiyaç duyar demektedir. Burada binit kavramıyla ilgili olarak ester, eşheb ve esb kelimeleri kullanılmıştır.

“Bu ‘arsa-gehde kuvvet-i baht ile âsafâ
 Eşheb-süvâr-ı devlet olan ester istemez
 Lâkin piyâdegân-ı reh-i gurbet el-yevim
 Muhtâc-ı esb ü ester olur ister istemez”

Haşmet Mukatta 16

4.1.1.9. EŞEK

Eşek; yük taşıma aracı olarak kullanılan bir hayvandır, kelimenin Fars dilinde karşılığı “har”, Arap dilinde karşılığı ise “merkeb” sözcüğüdür. Aynı zamanda aklını kullanmadan hareket eden insanlar için de eşek benzetmesi kullanılır.

Haşmet’in hicvinden alınan bu beyit ağır ithamlarla doludur. Şair yerdği kişiye sende hem eşeklik hem delilik hem de ilimsiz cahil köpeklik görüleceğini söylediler diyor. Eşek kavramının bir binit olmaktan ziyade cahilce hareket eden, aklını kullanmayan kişilerin vasfı olarak kullanıldığı yukarıda belirtilmişti, bu beyitte de aynı şekilde kullanılmıştır.

“Olacak böyle fi’il sende nümâyân didiler

Hem eşek hem deli hem câhil-i bi-mâye köpek”

Haşmet Hiciv 25/41

Rasih aşağıdaki beyitte feleğin adaletsizliğinden dem vurarak feleğin dönüşü böyledir işte her zaman eşekler devlet nimetinin içinde olur demektedir. Burada şairin devlet nimetinin içinde olur diyerek kastettiği binit olan eşek değil bilgisiz cahil insanlardır.

“Böyledür muktezâ-yı devr-i felek

Ni’met ü devlet içre olur eşek”

Rasih Na’at 490

Bendesin geçse n’ola dîdârına gammâz har

Bu meseldür cânı acıyan eşek atı geçer

Arpaeminizade Matla' 81

Yâr cevrin çekmede ağyâr dâ'im yelmede
Olmaz 'indinde anun gibi kurı hammâl eşek

Asaf G 591/2

"Dünya-bahşide bu san'atla seni kim görse
Dir idi sanki eşek sikine konmuş kelebek"

Haşmet Hiciv 25/38

"Sen düğünde aşurdukca değilsin şimdi
Aç gözün ey kekiz-i kelle-hâr-ı kîr-i eşek"

Haşmet Hiciv 25/45

"Gurg ma'kûle râzıyam diyicek
Ben dahi râzıyam didi o eşek"

Rasih Na'at 490

Ol yeşillü hahamı eylediler nefy-i beled

O Selânîk'e eşeksüz varamaz kim esirür

Seyyid Vehbi Kıt'a 17/1

4.1.1.10. HAR

Har; Farsça eşek manasına gelir (Devellioğlu, 2017:375; Pala, 2013:191 Parlatır, 2013:579).

Divân şiirinde zaman zaman eşek ile ilgili kıssa ve efsâneler de anılır. Bunların başında Nûh Tufânında eşeğin gemiye binme hadisesi gelir. Tufân başladığı sırada Nûh Peygamber hayvanları işaret ederek gemiye alıyordu. Sıra eşeğe gelince eşek girmemişti. Nuh birkaç kez işaret ettiği halde eşek yine girmede. Oysa şeytan kuyruğundan yapışmış onu bırakmıyordu. Nûh hiddetlenip "Gir ya mel'ûn!" deyince eşek gemiye girdi. Tufan esnasında Nuh, şeytanı gemide görünce nasıl ve kimin izniyle girdiğini sorar. O da "Sen, gir ya mel'un, deyince girdim. Benden başka mel'un mu var!" diye cevaplandırır (Pala, 2013:191).

Hız. İsa'nın dünyaya gelişı sırasında Herot adlı bir Rum hükümdar vardı. İsa'nın saltanatını yıkacağından korktuğı için onu daha çocukken öldürtmek istedi. Meryem bunu öğrenince İsa'yı aldı, eşeğine binip geceleyin Kudüs'e kaçtı. Mısır'a gitti. Daha sonraki yıllarda Hız. İsa yine bir eşeğe binerek Allah'ın dinini yaymaya çalıştı (Pala, 2013:191).

Bunlardan başka edebiyatta eşekle ilgili birçok hikâyeler anlatılır. Molla Lütü'nin, Şeyh'nin *Harname* adlı mizahî eserlerinde de olay eşek üzerine kurulmuştur. Eşegin sesinin çirkin oluşu da zaman zaman söz konusu edilebilir (Pala, 2013:192).

Har kelimesi tesbit edilen beyitlerde genelde sûfî, rakîb ve zâhide hakaret etmek amacıyla sûfî-i har, rakîb-i har ve zâhid-i har şeklinde sıfat olarak kullanılmıştır.

Har kelimesi sıfat olmanın yanı sıra çeşitli kelimelerle terki b edilmiştir; har-süvâr, har bendesi, har-mühre-i inkâr, manend-i husyeteyn-i har, rakîb-i har-mezak, rakib-i har-ı nâdân, har-ı tâhûne vb.

Asaf rakîbi karalamak için onu bilgisiz cahil eşek yani “rakîb-i har-ı nâdân” sıfatlarıyla nitelendiriyor. Âşıklar sevgilisinin devamlı yanında olan kişileri rakîb olarak görür ve sevgilisine yakın olduğı için onları sevmezler bu yüzden bu kişileri karalarlar. Bu beyitte de şair O bilgisiz cahil olan eşek rakib gün geçtikçe (sevgiliyle) dost olmaktadır, bu durum böyle devam eder mi devran bunu unutur mu? diyor. Har ismini rakibi karalamak için kullanıyor.

“Dost olmada vardukça rakîb-i har-ı nâdân

Bu böyle gider mi unudur mı bunu devran”

Asaf G 777/1

Âşıklar rakibi karaladığı gibi zahidi de karalarlar. Bu beyitte Seyyid Vehbi “Zahidin yün elbiseden sıkıntı alması tuhaf olur, meşhur bir deyimdir eşeğe semer yük olur mu?” diyerek zahide eşek demiştir. Har kelimesi eşek kelimesi gibi kötü bir sıfat olarak kullanılmıştır.

Cekse ne 'aceb sıklet-i peşmîneyi zâhid

Meşhûr meseldür hara olsun mı semer bâr

Seyyid Vehbi G 28/6

Har kelimesinin kullanılmış olduğu diğer beyitler ise şunlardır:

O şâ'ir kim suhan-sâz olmaya vasf-i şerîfünde
Eger şîr olsa da kuvvetde tab'ı kendüsi hardur

Arpaeminizade K 11/65

“Bir tabançeyle tûfeng-endâzlar çatlatdılar
Zehre mi var atıla meydâna hasm-i har-süvâr”

Arpaeminizade Tar. 8/18

“Rütbede Tahmâsb ile mîr Mahmûd ibni Veys
Birisi har-bendesidür birisi derbân-i bâb”

Arpaeminizade Tar. 26/14

Har-mühre-i inkârımı ârâyış idinmiş
Lâ-yefhem olan hayl-i harân-i mütesâfil

Arpaeminizade Tar. B 2/5

“Tedbîr ü tasarrufda o kec-re'y ü rekîk
Mervân-i hımârûn halefî çü mürde-rîk
Her kârda kethudâ-yi murdârı ile
Mânend-i husyeteyn-i har oldu şerik”

Arpaeminizade Rubai 7

Bendesin geçse n'ola dâdârına gammâz har
Bu meseldür cânı acıyan eşek atı geçer

Arpaeminizade Matla' 81

“Rakîb-i har-mezâka cev cevâhirden de a'lâdur
Himâra pîş-keş olmaz muhassal hiç 'alefden yeg”

Asaf G 534/3

Der-i yârumda rakîbün yerin özler zâhid
Gözlemez kimse anı ol kapuda har yerine

Asaf G 943/3

“Bana ‘aşk içre mu‘âdil olamaz sûfî-i har
Likin ol bezm-i mahabbetde Katı bâtıl idi”

Asaf G 1061/3

“Mûş u gav u bars u hargûş u neheng ü mâr u esb
Şâh u meymûn u decâce kelb u hınzâr oldu pes”

Edirneli Kami Müfred 7

Devr-i ebvâb iden ‘izzet har-ı tâhûne gibi
Görinür sûret-i ikdâmda menzîl alamaz

İzzet Ali Paşa G 78/5

“Kat'-ı menzîl idemezken har-ı tâhûne gibi
Ne bulur devr iden ebvâbı tek-â-pûlardan”

İzzet Ali Paşa G 19/2

“Eyler zebân-ı hâile hâlin nigâra nakl

Fehm evlemez rakîb harun intikâli yok”

Seyyid Vehbi G 124/6

Sü’âl-i zâhid-i har-tînet-i ‘alef-hâra
Verilse kâh revâdır cevâb içinde cevâb

Sümbülzade Vehbi G 15/8

“Fakr ü fahra dâver-i sâhib-külehdîr cümlesi
Har tarîk içre müsellemdir gürûh-ı Mevlevî”

Şeyh Galip G 315/3

4.2. CANSIZ BİNİTLER

4.2.1. KARA NAKİL VASITALARI

4.2.1.1. Taht-ı Revân

Taht-ı revân; omuzda dört kişinin taşıdığı, at veya deveyle ya da iki katırın sırtında taşınan üstü örtülü tekerleksiz araba olarak tanımlanabilir (Devellioğlu, 2017).

Taht-ı revan yolculuklarda yük taşımayı kolaylaştıran bir kara nakil aracıdır. İnsanlar özellikle kervanlarla uzun yolculuk yaparken bu araçtan faydalanırlardı. Tespit edilen beyitlerde Revan bir şehir ismi olarak kullanılmış ve taht-ı Revan'dan kasıt Revan şehrinin tahtıdır.

Şair bu beyitte o canıma arkadaş olan padişaha Revân şehri mülk oldu şimdi heybetle taht-ı Revan'a (taht-ı revan) otursa ne olacak ki diyor. Şair burda padişahı kastederek revan şehrini fethettiğini söylüyor. "taht-ı Revân" dan kasıt revan şehrinin tahtıdır.

"Mülk oldı Revân pād-şeh-i üns ile câna
Şevketle süvâr olsa nola taht-ı Revâna"

İzzet Ali Paşa Ebyat 19

Yine İzzet Ali Paşa padişahı överek cihanın canı Revan şehrinin tahtına oturduğunda tahtın değeri ortaya çıktı diyor. Bu beyitte de aynı şekilde kullanılmıştır taht-ı Revan. Yani binit olarak değil de Revan Şehrinin tahtı olarak kullanılmıştır.

"Oldukda süvâr 'İzzet ile cânı cihânın
Ma'nâsı zuhur itdi hele taht-ı Revânın"

İzzet Ali Paşa Ebyat 21

(Cihanın canı şerefle oturduğunda Revan tahtına, tahtın değeri ve manası ortaya çıktı tahtın.)

4.2.1.2.Mahmil

Mahmil, deve üzerine konulup her birine bir insanın binebileceği şekilde iki taraflı olarak kullanılan büyük ebadlı zenbildir. Üzüm taşımak için de kullanılır. Müslüman hükümdarların bir sevap ve şeref kazanmak için hac vaktinde mekkeye gönderdikleri harem-i şerife sarfedilmek için içine para ve hediyeler konulan mahfeye ise mahmil-i şerif denir (Devellioğlu, 2017:655; Pala, 2013:295).

Mahmil kelimesi tesbit edilen beyitlerde çeşitli eşyaları taşıyan araç olarak kullanılmıştır, bazen de duygu, düşünce ve hisleri taşımak için kullanılmıştır; mahmil-zîb-i San'ânî, mahmil-i sebzî, Mahmil-keş-i ser-bâz-i emânât-i 'ulûmam, Mahmil-keş-i inbisât âmâl, mahmil-keş-i idrâk-i mâhiyyet, derd ü gam mahmili vb.

Edirneli kami burada nida sanatını kullanarak sevgilisine sesleniyor ve diyor ki ey sevgili cevri çekirim diyerek eteğini elime aldım, dert ve gam zenbileni gönlüme bağla. Bu beyitte zenbil aşığın sevgilisinin dert ve gam yükünü içine kyduğu bir araç olarak geçmektedir.

“Çekerüm cevri deyu dâmenüñ aldum elüme
Derd ü gam mahmilini bağla dil-ârâ dilüme”

Edirneli Kami Müfred 138

Şair bu beyitte baharın gelişini anlatıyor, caddeler çiçekli zenbillerle süslendi ve bunu yapan sabah rüzgârıdır çünkü o meclisleri şahane bir şekilde süslemede ustadır diyor. Mshmil bu beyitte çiçeğin içine dikildiği zenbil olarak geçmektedir.

Hıyâbâna dōşendi bir çiçekli mahmil-i sebzî
Sabâ tertîb-sâz-i meclis-i şâhâne-güsterdür

Arpaeminizade K 11/26

Mahmilin geçmiş olduğu diğer beyitler şunlardır:

Derâ-yi kârvânı savt-i Mansûr-i ene'l-Hak-gû
Metâ'-i nâ-revâcî küfr-i mahmil-zîb-i San'ânî

Arpaeminizade K 2/3

“Mevsûm-i cehûl ü gehî med'uvv-i zalûmam
Mahmil-keş-i ser-bâz-i emânât-i 'ulûmam”

Arpaeminizade T.B 9/8

“Güm-kerde-reh-i tesâmuh ef’âl
Mahmil-keş-i inbisât âmâl”

Arpaeminizade M 2/65

‘Aczdür mahmil-keş-i idrâk-i mâhiyyet bana
Reh-nümâ-yi câde-i tahkîkdür hayret bana

Arpaeminizade M 2/1

“Pehlû be-hâr tâbe-seher zâr iken felek
Mahmilden itdi baht-ı siyehüme hâbgâh”

Edirneli Kami G 176/4

4.2.2. DENİZ NAKİL VASITALARI

4.2.2.1. Gemi

İlk gemilerin tomrukları ağaç lifleriyle birleştirmek suretiyle sal şeklinde yapıldığı, ardından ağaç gövdelerinin oyularak kayıkların elde edildiği, hareket eden yelkenli gemilerin meydana getirildiği sanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de gemi karşılığı olarak sefine, fülk, cariyet (çoğulu cevri ve cariyat) kelimeleri kullanılmaktadır. Hz. Nuh, Hz. Musa ve Hz. Yunus'un kıssalarında geminin önemli bir yer tutmasından insanlığın en eski devirlerinden itibaren geminin bilindiği anlaşılmaktadır.

Divan edebiyatı şairi gemi kelimesini sıklıkla kullanmıştır fakat 18. Yüzyıl eserlerinde yapılan taramalar sonucunda gemiden ziyade deniz nakil araçlarından keşti, sefine ve zevrakın daha çok kullanıldığı tesbit edilmiştir.

Şeyh Galip Sebk-i Hindi akımının etkisiyle kullanılmamış mazmunlar kullanıyor. Bu beyitte de aynı anlayışla her tarafı desenli bin başlı bir ejderha, mumdan gemi altında ateş denizi ddeyip mumdan gemiyi ateş denizinde yüzdürüyor. Gemi beyitte bir binit olarak kullanılmıştır.

Bin başlı bir ejder-i münakkaş
Mumdan gemi altı bahr-ı âteş

Hüsn ü Aşk 1246

Haşmet istanbulda üç anbarlı kanyonun denize indirilmesine tarih yazarak hiçbir vakitte böyle üç anbarlı bir kalyon denize inmemiştir, önceki padişahlardan hiçbiri böyle bir gemiye binmemiştir diyor. Beyitte padişah bu gemiyi yaptırdığından dolayı övülüyor gemi ise yine gerçek manasında bir ulaşım aracı olarak kullanılıyor.

“Bir va’itde böyle üç Anbârlı kalyon inmemiş
Padişâhân-ı selef böyle gemiye binmemiş”

Haşmet Tar. 4/6

Geminin kullanıldığı diğer beyitler şunlardır:

“Niçe bir bu firkat-i hecrünle olam âh u zâr gel
Salmadan cismüm gemisin bir yana bu rûzgâr gel”

Asaf G 638/1

Çok gemi batırdı aldanma sakın nehr-i Tuna
Rûzgar ile nesebde itmesün tondan tona

Enderunlu Fazıl G 264/1

“Bir gemi bünyâdına emr idüp üstadına
Çün dil-i nakkâdına eyledi resmi sünûh”

Haşmet Tar. 12/4

“Mûmdan gemiler edip hüveydâ
Kılmış niçe dîv o bahri me’vâ”

Hüsn ü Aşk 1551

“Birisi gemi mazgalıdır hemân
Biri top-ı ejder-düm-i bî-amân”

İzzet Ali Paşa M 12/18

4.2.2.2. Keştî

Keştî: Farsça; gemi, sefine anlamlarına gelir(Devellioğlu, 2017:589). Keştî kelimesi 18. Yüzyıl esrlerinde deniz nakil vasıtaları arasında ismi en çok kullanılan vasıta ismidir.

Keştî birçok kelimeyle birlikte kullnılmış bu kelimelerle terkipler oluşturmuştur bu terkipler şunlardır; Keştî-i ‘adl, keştî-i tab’, keştî-i câm, keştî-i dil bahr-ı ‘aşk, keştî-i elvân, keştî-i ten, keştî-i sahbâ, keştî-i hamrâ, keştî-i câm-ı mey, keştî-i hurşîd-i pür-ziyâ, keştî-i lerzende, keştî-i mey, keştî-i ‘anber, keştî-i dağ, keştî-i bâde, hâmî keştî-cân, keştî-i bahr, keştî-i bâd-âver-i gencine-i Pervîz, keştî-i maksûd, keştî-i nev, keştî-i zerrin cism, keştî-i nâ-hudâ, keştî-nişin, keştî-i nefis, keştî-i cân, keştî-i devlet, keştî-i mûm, keştî-i murâd, keştî-i ikbâl, keştî-i çerh, lenger-i keştî-i tâkat, sedef-keştî, keştî-i Nûh, keştî-i deryâ-yı devlet, keştî-i hilâl-i Ramazan, keştî-i dil-küştegân-ı rüzgâr, keştî-i iclâl, pûşîde-i keştîsini, keştî-nişînân-ı felek, keştî-i garl-âb, keştî-i ‘akl, dil-ber-i keştî-nişîn, keştî-i hayat, keştî-i devvâre, keştî-i rûh vb.

Şair devamlı elinde kadeh gemisiyle gezdiğini ifade ediyor, sözün paha biçilmez hazinesine el yetiştirmenin imkânı yoktur diyor. Beyitte “keştî-i câm” terkiibi kullanılıyor kadeh gemiye teşbih ediliyor. Keştî-i camdan kasıt kadehtir.

“Müdâm keştî-i câm ile seyr ider Âsaf
Hazîne-i suhan-ı bî-bahâya el mi değer”

Asaf G 301/5

Asaf beyitte vuslat sahiline varmak istiyorsan inleyerek ağla, ten gemisi aşk rüzgârları olmasa yelken açar mı diye soruyor. Şair beyitte “keştî-i” ten terkiğini kullanıyor. İnsan vücudu ilahi aşka varmak için bir gemi olarak düşünülür o geminin yakıtı gözyaşıdır, gözyaşı olmadan vuslata erilmez. Gözyaşı aşkın belirtisidir ve vuslat sahiline ermek için ten gemisini hareket ettirmenin yolu âşık olmaktır.

Zâr u giryân olagör sâhil-i vuslatsa murâd
Yelken açar mı keştî-i ten olmasa ri-yâh-ı ‘aşk

Asaf G 512/2

Beliğ bu beyitte Allah'tan dünyada gönlü kırıkların gönül gemisinin mihnet denizinin girdabına demir atmamasını niyaz ediyor. Şair “keşti-i dil” terkiibini kullanıyor beyitte, gönül de şairler tarafından gemiye teşbih edilir. Gönül genelde aşk denizinde yüzen bir gemi olarak tasvir edilir. Bu denizde mihnet ve gam çoktur gönül mihnet girdabına demir attımı aşığın hali harap olur.

“Yâ Rab cihanda dil-şüdenün keştî-i dili
Gird-âb-ı bahr-ı mihnete lenger bırakmasun”

Beliğ G 167/4

Keştinin geçmiş olduğu diğer beyitler şunlardır:

“Olur ahkâmı cârî dâ'imâ mevc-i sutûr üzre
Güşâde eyleyüp keştî-i 'adle bâdbân tuğra”

Arpaeminizade K 23/3

“Bâz-gûn ide yerinden koparup keştîveş
Tarf-i dâmenine sâkıt ola püşt-i cebel”

Arpaeminizade K24/33

“Keştî-i tab'ı garka-be-nûr-i neşât ider
Virdükçe sebzezâra nesîm-i bahâr mevc”

Arpaeminizade G 20/4

“Keştî-i câmı 'âlem-i âb içre kullanan
Deryâ-yi şevk sâhiline leşkerin döker”

Arpaeminizade G 28/6

“Şinâverânı garîk ü şikeste keştiler
Telâtum-i yem-i 'aşkı kenârdan gördük”

Arpaeminizade G 75/4

“Serverâ yegdür sevâhil ka‘r-ı deryâdan ‘aceb
Keştîye binmem olursa esb-i Kanber’den leziz”

Asaf G 157/3

“Ursa gitme rûzgâra kulzüm-i mihnetde hiç
Keştî-i dil yelkeni zînhâr yaprakdan gelür”

Asaf G 180/4

Figân u zâr degüldür garîk arasında
Ki keştî-i dil-i vâruna hem ezân okınur

Asaf G 207/2

“Hübûb-ı bâdunadur iştiyâkı fülk-i dilün
Çü keştîbân yem-i mihnetde rûzgâra bakar”

Asaf G 215/3

Tahkîk bâd-ı âh-ı melâlet-keşân garîb
Keştî-i bahr-ı ‘aşka ‘aceb bâz-kâr eser

Asaf G 267/4

“Ey hevâ-yı feyz-i sâkî olmaz isen dest-res
Mevc-i şevkun keştî-i elvân livâsın sürmezüz”

Asaf G 363/4

“Habâb-ı mülle işlet keştî-i sahbâyı ey sâkî
Sezâdur kim ana verd-i semenden bâd-bân olmak”

Asaf G 513/2

“Keştî-i hamrâyı sundı sâki ben nûş eyledüm
Yetdi bir sûret ki deryâlar gibi cûş eyledüm”

Asaf G 719/1

“Bâd-bânını habâbun heme pür itdi hava
Yürüsün keştî-i câm-ı mey-i rahşân yürüsün”

Asaf G 769/4

“Vücûdum keştîsin sûfân-ı gamdan hem halâs itse
Ulaşdursa kenâr-ı ‘işrete bir rûzgâr olsa”

Asaf G 848/2

“Esüp bâd-ı havâdis döndürür bu keştî-i câmı
Çıkup ahabb-ı gam meyl-i kenâr-ı ‘işret itdükçe”

Asaf G 880/3

“Keştî-i dil bâr-ı ricâ ile irer mi sahile
Hayf ana reh-nümûn ile rehberi rûzgâr ola”

Asaf G 894/4

“Pertâb kıldı lengeri limân-ı hâvere
Güm-geşte oldı keştî-i hurşîd-i pür-ziyâ”

Beliğ G 2/2

“O şûhun pertev-i emvâc rûy-ı tâb-nâkından
Misâl-i keştî-i lerzende bî-ârâmdır mir ‘at”

Beliğ G 16/7

“Şûr-ı bahr-ı gam bizi bu bezme itmişdür Belig
Keştî-i meyle 'aceb lîmâna geldün lenger at

Beliğ G 19/7

“O dem ki bahr-i seherde idüp telâtum-ı nûr
Pür oldı keştî-i 'anberle kulzüm-i kâfur”

Beliğ G 65/1

Keştî-i dağ ile geçer andan hayâl-i yâr
Sahrâ-yı dilde rîk-i revân bahridir gumûm

Beliğ G 152/4

Keşti-i bade kullanalum üçler ' aşkına
Emvâc-ı bahr-i gam geleyor hep üçerleme

Beliğ G 207/2

“Bahr-i nazm içre istedim ki yine
Ol a hâmî-i keşti-i cânım”

Beliğ K1ta 8/3

“Ne tuğra bir musanna‘ keşti-i bahr-i sa‘âdet kim
Zafer dûşında gûyâ bâdbân-ı ‘ibret elvânı”

Edirneli Kami K 8/12

Yâ keşti-i bâd-âver-i gencîne-i Pervîz
Kim aña bahâ mâ-hasal-i kevn ü mekândur

Edirneli Kami K 24/19

“Bahr-i emelde keşti-i maksûd nâ-bedîd
Âyîne-i Sikender eger olsa râygân”

Edirneli Kami G 149/3

“Ferdâ inecek keşti-i nev revzen-i hânem
Teşrîf-i şeref-makdemüñe dîde-güşâdur”

Edirneli Kami K1ta 6/2

“Müşâhed her reg-i a‘zâda şimdi za‘f u bî-tâbî
Hevâ der-kâr keştîye tahammül bu resenlerde”

Edirneli Kami G 181/4

“Keşti-i dîdelerüm bahr-i hakîkatde gezer
Kendi semtine düşürmezse zekân gird-âbı”

Edirneli Kami G 207/2

“Rismâni-mûların engüşt-i destim bâdbân
Keştî-i cismimde nefsim Nâ-Hudâ olmuş bana”

Enderunlu Fazıl G 9/2

“Bir degirmen olmasa suyn bulur mıydı cihân
Rûy-ı yemde [hiç] keştî-nâ-Hudâ gördün mi hiç”

Enderunlu Fazıl G 38/4

“Keştî-nişîn-i hayret-i deryâ-dilir velî
Bir nakş-ı bi-revân gibi hayrân olur muyuz”

Enderunlu Fazıl G 139/5

Kenâr-ı bahr-i hayretde Hudâ(i) şahs idin ammâ
Binüp keştî-i nefse [sonra] vardın nâ-Hudâ oldun

Enderunlu Fazıl G 181/2

“Bî-mühâbâ keştî-i bahrine oldan [şeh)süvâr
Dür-bîn ile gözet a'dâ-yı cânın toptolu”

Enderunlu Fazıl G 260/4

“Ol âsaf-ı yegâne ki keştî-i câhına
Fânûs çerh ü bâl-i melek bâd-bân olur”

Haşmet K 9/21

Asûmân-mesned melek-meşreb o deryâ-himmetin
Sandal olmaz keştî-i câhında çerhin çenberi

Haşmet K 11/22

“Emr ü fermânı şudur ilde şeh-i mu’ciz demin
Yapıla bir keştî kim hâli ola rûyı yamin”

Haşmet Tar. Diğ. 4/1

“Güm-geşte oldı keştî-i dil bu hevâ ile
Gird-âba düşdü kec-reviş-i nâ-hudâ ile”

Haşmet G 223/1

“Çık bir kenâra gözle hudâyî olanları
Keştî-i devletin arama nâ-hudâsını”

Haşmet G 256/2

“Yel-i sahra ne keşti vü ne deryâ
Bî-resm-i keşti vü âyîne deryâ”

Hoca Neşet M 19/19

“Tâbût idi san o keştî-i mûm
Olmaz girenin mezârı ma'lûm”

Hüsn ü Aşk 1558

“Gûş etmiş idi o ser-güzeşti
Âteş yemi üzre mûm keşti”

Hüsn ü Aşk 1549

“Keştîleri ber hevâ dutarlar
Çok ebleh-i bî-nevâ dutarlar”

Hüsn ü Aşk 1553

“Keştîye kim eyler ise ikdâm
Ol dîvler eyler idi i'dâm”

Hüsn ü Aşk 1554

“Keştî velî nahl-i sûra benzer
Kâlibedi sürh şu'le-peyker”

Hüsn ü Aşk 1555

Çün dîvler etdi Aşk'ı da'vet
Gel keştîye bulasın selâmet

Hüsn ü Aşk 1561

“Ben kaldım o söz lehimde kaldı
Keştî-i murâd lenger aldı”

Hüsn ü Aşk 2039

Âsaf-ı deryâ-meniş kim keştî-i ikbâline
Meş'al-i hurşîd zer-fânûs-ı efrûzân olur

İzzet Ali Paşa K 5/28

Zevrak-ı iclâle ikbâl ile oldukça süvâr
‘Avn-i Bârî nâ-hudâ tevîk-i keştî-bân olur

İzzet Ali Paşa K 5/33

Anı bir tarh-ı matbû' üzre inşâ eylemiş üstâd
Yanında sandal olmaz keştî-i çerh-i fûrû-mâye

İzzet Ali Paşa Tar. 17/11

Vezide oldı yem-i gamda tünd-bâd-ı sitem
Bu bâd lenger-i keştî-i tâkatı koparur

İzzet Ali Paşa G 50/2

o keştîye benzer ki bulup sükûn
Fora tente itmiş yatur ser-nigûn

İzzet Ali Paşa M 12/7

N'ola keştî-ı dil ser-geşte olsa ıztırâbından .
Sirişküm haddi yok pâyânı yok bir bahr-ı ‘ummândur

Nahifî G 152/6

‘Aşka cây-ı selâmet ‘aşk-ı şûr-engîzdür
Mevcden keştî olur çıksa kenâr çâk çâk

Nazim Yahya G 101/6

O deryâ-yı nevâlün ol yem-i ikbâl ü iclâlün
 Sadeî-keştî vücûd-ı bi-nazîri dürr-i yektâdur
 Nazim Yahya Tar. 16/7

Vâye-bahş olsa eger tâb-ı süheyl-i cûdî
 Keştî-i Nûha döner âb-ı akîk üzre Yemen
 Nedim K 2/32

Bu keştî içre bu kâşâne-i boş
 Sefîne içre olmuş beyt-i dil-keş
 Rasih Müfred 14

Ne Tugrâ üç direklü keştî-i deryâ-yı devletdür
 Sütunlarla mülâhik zülfeler âlât-ı bi-cânı
 Seyyid Vehbi K 8/7

O keştîye idenler ilticâ mevc-i havâdisden
 Olur âsûde ‘alem olsa farzâ fitne tûfânı
 Seyyid Vehbi K 8/8

Hamdû li'llâh keştî-i Nûh-ı necât oldu felek
 İtdi limanlık havâdis mevcinün tûfânını
 Seyyid Vehbi K 37/3

Kendüsin keştî gibi müstagrak-ı ihsan bulur
 Coşdurun bir kerre ol lutf u kerem ‘ummânını
 Seyyid Vehbi K 37/37

Sâhil-i çerhde keştî-i hilâl-i Ramazan
 Toldurup yelkenini buldı müsâ'id eyyâm
 Seyyid Vehbi K 39/10

Mihr ü mehle pertev-i ikbâl ile olmuş felek
 üç fenerlü keştî-i dil-küştegân-ı rüzgâr
 Seyyid Vehbi K 66/2

Sandal olmaz nisbet ile keştî-i ikbâline
 Fülk-i atlas bâd-bân-ı zer-nigâr-ı rüzgâr

Seyyid Vehbi K 66/13

Bâd-bân-keşlik iderse keştî-i iclâline
Pek müsâ'id olmuş olur rûzgâr-ı rûzgâr

Seyyid Vehbi K 66/16

Didüm mâhî degülse bir iki keştîye pehlûdur
Sipâriş-kerde-i itmâmdur mühletle bir aya

Seyyid Vehbi K 67/4

Geldi çatdı yine keştî-i hilâl-i Ramazan
Sûk-ı rahmetde ucuzlandı metâ'-ı gufrân

Seyyid Vehbi K 69/1

Zühre'nün çengi midür yohsa kemân-ı Rüstem mi
Cerhde kavs-i kûzah mı keştî-i deryâ mıdur

Seyyid Vehbi K 71/3

Genc-i bâd-âverde-i Şeh Hüsrev-i Pervîz mi
yohsa keştî-i cenâb-ı Hazret-i Aga mıdur

Seyyid Vehbi K 71/6

Ol ki fark itmez gören pûşîde-i keştîsini
Atlas-ı gerdun mıdur deryâyı bir hârâ mıdur

Seyyid Vehbi K 71/10

Keştîde şikest olunca sükkân
Olmaz mı sefine ehli hayrân

Seyyid Vehbi K 76/60

İndürürken seyr idüp keştî-nişînân-ı felek
Bir ağızdan didiler Allâh Ta'âlâ yol vire

Seyyid Vehbi Tar. 47/5

Kalb-i envâc gene sûr u hatar virmededür
 Sâhil-i bahrde mey zevrakı çekdürmededür
 Dem gibi 'ırkuma şeytan nideyüm girmededür
 Keştî-i cânuma ey Hızır kerem girmededür
 Mücrimem eyleme bahr-i keremünden beni dûr
 Zevrak-ı meyde çekersem yine ey sadr-ı sudur

Seyyid Vehbi Müseddes 2/4

Cevr iderdüm çerha çok bîm-i 'itâbın olmasa
 Ol dahı ben gibi hidmet-kâr-ı payûn olmasa
 Gark iderdüm bahr-i eşkümde 'itâbun olmasa
 Sukka-i râvât-ı bahtunla rikâbun olmasa
 Keştî-i nuh-âsumânun bâd-bân u lengeri

Seyyid Vehbi Tahm. 1/10

Bahr-i nusret cûş-i âb-ı tîğ-ı pür-hûnun senün
 Bir cezîre anda çetr-i âsuman-gûnun senün
 Keştî-i garl-âbıdur hasm-ı diğer-gûnun senün
 Bir 'aceb deryâdur ordû-yı hümâyûnun senün
 Kim habâb-ı ber-karâr olmuş anun her çâderi

Seyyid Vehbi Tahm. 13

Rûzgâr olup müsâ'id hâlin olsa muntazım
 Fikr-i tûfan olmadukca şevkûn itme mün'adım
 Gûş idüp-Vehbî bu beyti dilde eyler mürtesim
 Cevriyâ keştî-i mey eyyâmını fevt itme kim
 Bezm-i 'âlemde nesîm-i ney muvâfık rîhdür

Seyyid Vehbi Tahm. 7/5

Çâr ebruvânı eyledi ârâmumuz tebâh
Keştî-i 'aklı muztarib itdi o çâr mevc

Seyyid Vehbi G 17/3

Keştî-i 'akl u dil yem-i sevdâya gark olur
Hattun ki bâd-ı âhum ile mevc-hîz olur

Seyyid Vehbi G 44/2

Selâmet pîş-rev olmakmış ancak bâd-ı takdire
Yem-i teslîm keştisinde Vehbî âhen olmazmış

Seyyid Vehbi G 110/8

Keştî-i Nûh bâd-bân-ı çerh gark olsa nola
Mevc urup bahr-i siyâh-ı âhı cûşân itdi hatt

Seyyid Vehbi G 115/4

Girdâb-ı bahr-i 'aşka düşen keştî-i dilün
Hızr olsa nâ-hudâsı halâs ithtimâli yok

Seyyid Vehbi G 124/5

Miyân-ı lücce-i 'isyanda kaldı keştî-idil
Hulâsasından olur himmet e's-selâmü '-aleyk

Seyyid Vehbi G 126/2

Keştî-i dil olursa 'aceb mi pür-ıztırâb
Mevc-i hayâl-i la'l-i terün yok mîdur senün

Seyyid Vehbi 131/3

Feth ider bir gün tılısm-ı sâhil-i ümmîdüme
Dil-ber-i keştî-nişînüm genc-i bâd-âverd iden

Seyyid Vehbi G 176/5

ümîd-i kenâr eylemeyem 'aşka düşer mi
Keştî-i hayâtın sakınan mevc-i hatardan

Seyyid Vehbi G 185/4

Dil-i Vehbî'yi tûfan-ı güneşden sen halâs eyle
Bu bahrün çünkü keştiyânı sensin yâ Resûla 'llâh

Seyyid Vehbi G 190/5

Sâhil-nişîn-i vuslat iken keşti-i dili
Salduk muhît-i firkate Allâh yol vire

Seyyid Vehbi G 209/3

Miyân-ı halka-i bezm içre ey dil zevrak-ı sâgar
Heman girdâba düşmüş keşti-i devvâre dönmez mi

Seyyid Vehbi G 256/4

Lenger-figen-i sâhil-i istigfâr ol
Girdâb--ı helâka düşmeden zevrak-ı rûh
Tûfân-ı güneşden itme ümmîd-i necât
Eşk içre vücûdun itme keştî-i Nûh

Seyyid Vehbi Rubai 4

4.2.2.3. Sefîne

Sefîne; gemi, vapur ve şiir manalarına gelen Arapça bir kelimedir. Kelimenin şiir mecmuası anlamı da vardır. Çoğulu ise sefâin ve sūfūn kelimeleridir(Parlâtır, 2013:889; Devellioğlu, 2017:1085).

Sefîne kelimesi tesbit edilen beyitlerde hem gemi manasında hem de şiir mecmuası manasında kullanılmıştır, sefinenin başka sözcüklerle girmiş olduğu terkipler ise şunlardır: sefine-i gazel, sefine-i heves, sefine-i dil ü cân, sefine-i şi'r ü gazel vb.

Arpaeminizâde aşağıdaki beyitinde “sefine-i heves” terkiğini kullanarak heves gemisini tevekkül sahiline çek sakın ha rüzgârın elini yardımcı olarak alma diyor. Heves gemisi şairin kullanmış olduğu soyut bir kavramdır ve sefine kelimesi burada bir vasıta olarak gerçek mansında kullanılmıştır.

Sefîne-i hevesi sâhil-i tevekküle çek
Sakın gümâşte-i dest-i rûzgâr itme

Arpaeminizade G 116/5

Şair can ve gönül gemisi muzdarip olsa şaşılır mı çünkü yârin ebrusu güzellik denizinin girdabı olmuş diyor beyitte. Burda” sefine-i dil ü cân“ terkibi kullanılmış bu gemiden kasıt yine insan bedenidir. İnsan bedeni içerisinde can ve gönülü taşıyan bir gemi olarak teibih edilmiştir.

‘Aceb mi muztarib olsa sefine-i dil ü cân
Ki oldı mevce-i deryâ-yı hüsn-i yâr ebrû

Nazim Yahya G 134/5

Sefinenin geçmiş olduğu diğer beyitler şunlardır:

Deryâda görince bir sefine
Gâretger olurdu müslimîne

Arpaeminizade M 2/107

Yüki cevâhir-i mazmûn yem-i ma’âniden
Sefîne-i gazelüm Sâmiyâ gelür görünür

Arpaeminizade M 32/9

Tutdum sevâd-ı hind hayâlün metâ’ını
Pürdür ‘abîr-i zülf sühânla sefinemü

Esrar Dede G 107/3

Mecmû’a degül bu nüsha-i kübrâdur
Her safhası bir zebân ile gûyâdur
Elbette olur sefine deryâda Nazîm
Amma bu sefine içre bir deryâdur

Nazim Yahya Rubai 94

Gönül görüp yem-i hüsninde mevc-i çîn-i cebîn
O ebruv ânı nigûnsâr iki sefine gelür

Nazim Yahya G 52/7

Hevâsını düşürüp sâhil-i mun'âda yitiş
Bu lüccede ne sefine ne rûzgâr kalur

Nazim Yahya G 54/4

İhâta eyledi göz yaşı cismümi didiler
Sefîne de ola deryâ sefine deryâda

Nazim Yahya G 147/5

Bu keştî içre bu kâşâne-i boş
Sefîne içre olmuş beyt-i dil-keş

Rasih Müfred 14

Keştîde şikest alınca sükkân
Olmaz mı sefine ehli hayrân

Seyyid Vehbi K 76/60

Seyr eyle kârın âlem-i âb içre Gâlibin
Zevrak alır sefine-i şir ü gazel verir

Şeyh Galip G 84/7

4.2.2.4. Zevrak

Zevrak; Arapça kayık, sandal manalarına gelir. Ayrıca zezem şişesi, zezem ibriği manalarına da gelir (Devellioğlu, 2017:1379; Parlatır, 2013:1870). Zevrakçe kayığın küçük olanına denir.

Zevrak kelimesi 18. yüzyılda en çok kullanılan deniz nakil araçlarından bir tanesidir. Bu dönemde özellikle Lale Devri'nde Nedim'in bu kelimeyi bolca kullanması dikkatleri çekmektedir. Lale devri eğlenceleri ve baharda Kâğıthane mesireleri Nedim gibi bir şairin kaçırmayacağı bir fırsat olmuş ve her fırsatta sevgilisiyle çifte kayığa binip seyrana çıkmıştır.

Aynı zamanda âşıkların gözü aşk denizinde bir zevrak olmuş gezmiştir. Şeyh galip ise zevrak kelimesini diğerlerinden farklı olarak zevrak-ı zeberced olarak kullanmıştır.

Zevrak çeşitli kelimelerle beraber kullanılmış terkeb ve benzetmelerle birlikte anılmıştır, bu tamlamaların bazıları şu şekildedir: Zevrak-i kadeh, zevrak-i câm, çifte zevrak, üç fenerli zevrak, zevrak-i tûfân-ı Ateş, zevrak-i hayl-i dil, zevrak-i ten, zevrak-i bahr-ı muhabbet, gönül zevrakı, zevrak-i zeberrec, zevrak-i işret, zevrak-i murâd, zevrak-süvâr-ı behcet, tedbir-i zevk-i zevrak, zevrak-ârâ-yı neşât, sâkin-i zevrak-ı deryâ-yı cünûn, zevrak-i câm-ı tarâb, zevrak-i haşmet bî-zevrâk-ı sahbâ, zevrak-ı sahbâ, zevrak-i saltanat-ı taht, zevrak-süvâr, ümid zevrakı, zevrakçe-yi vasl, zevrak-i vuslat, zevrak-i âmâl, zevrak-i mey, zevrak-i lâle vb.

Asaf bu beyitte muhabbet denizinin yelkenidir diyerek gönlünü yelkene teşbih ediyor, beytin devamında keder ve gam rüzgârı bu denizde onu parçalasa ne olacak ki diyor. Beyitte “Zevrak-ı bahr-ı mahabbet” terkihi kullanılmıştır. Burada deniz de gemi de mecazi manada ele alınmıştır. Beyitte deniz nakil araçlarıyla ilgili olarak zevrak ve bâd-bân kavramları yer almaktadır.

N’ola anı çâk çâk itse nesîm-i kerb ü gam

Zevrak-ı bahr-ı mahabbet bâd-bânıdur gönül

Asaf G 611/3

Hoca Neşet “zevrak-ı dil” ile nice bela denizinden geçtiğini ama en sonunda aşk girdabının kendisini suya batırdığını ifade ediyor. Beyitte daha önceki deniz nakil araçlarında olduğu gibi gönül, nakil aracına teşbih edilmiştir. Yani burada zevrak-ı dil terkihi gönül kayığı olarak kullanılmıştır.

İtdi girdâb-ı mahabbet beni gark-âb âhir

Zevrak-ı dille nice -bahr-ı belâdan geçdim

Hoca Neşet G 74/4

Nahifi bu beyitte murat sandalımı ümitsizlik girdabında bırakma, yardım et yardım yelkeninle murat sandalımı ihsan denizinde yürüt diyor. Burada da zevrak gerçek manasının dışında murat sandalı olarak kullanılmıştır.

Koma gird-âb-ı ye's içre murâdum zevrakın lutf it
Revân it bâd-bân-ı himmetünle bahr-ı ihsana

Nahifi K 24/40

Zevrak ile ilgili tespit edilen diğer beyitler ise şunlardır:

Bahr-i eş'âra husrev-i mazmun
Saldı dört çifte zevrak-i mevzun

Arpaeminizade M 1/39

Nûş eyledükçe câm-i mey-i âbgîneden
Dil zevrak-i kadehle geçer âb-i kîneden

Arpaeminizade N 8/1

Zevrak-i câmı meded virmen bana
Bendeniz çekdüm ko tursun sâkiyâ

Arpaeminizade Matla 8

Görüp selâse-i câmı mey-i mürevvakdan
Yakar çerâgı gönül üç fenerli zevrakdan

Arpaeminizade Matla 108

Kulzüm-i 'aşka düşenler kılmaz ümmîd-i necat
Kankı zevrakdur ki gâ'ib kılmağı girdâb-ı 'aşk

Asaf G 505/4

Bahr-ı kederi zevrak-ı câm ile geçer dil
Hâlî durur andan bu dem ihvân-ı Harâbat

Asaf G 87/3

Gözümde bahr-ı hûn-ı dil degül tuğyân-ı âteşdür
Bu cân-ı sûz-nâküm zevrak-ı tûfân-ı âteşdür

Asaf G 233/1

Pîç pîç turra kim zeyn-i ruh-ı pür-tâb olur
Zevrak-ı heyl-i dile her pîç bir girdâb olur

Asaf G 296/1

Yine bu zevrak-ı ten düşdi yem-i firkate kim
Nûh t3ufânı da olursa anı akdaramaz

Asaf G 403/2

Halka-i d3ama düşenler kılmaz ümmîd-i necat
Var mı bir zevrak ki nâbûd itmeye girdâb-ı ‘ask

Asaf G 520/4

Vâjgûn eyleyelüm zevrak-ı efkâr u gamı
Keyf ü bî-h3us olalum yem gibi sad cûş idelüm

Asaf G 678/2

Yem-i gam atdı gönül zevrakını karalara
Rûzgâr önine düşüp yine deyy3ar oldum

Asaf G 683/2

Pür eyle zevrakuñı sâkiyâ ayaklandur
Bu rûzgâr telef-i nâhudâya el virmez

Edirneli Kami G 95/5

Hevâ yok bâd-bân-ı zevrak-i sahbâ-yı dil-cûda
Habâb-ı bâde-i nâbuñ da şimdi yelkeni suda

Edirneli Kami Ferd 126

Hızr-ı çemeni yem-i zümürred
Tarh arada zevrâk-ı zeberced

Hüsn ü Aşk 652

Bâzâr-ı bezimde vardı revnak
Boş gitse dolu gelirdi zevrak

Hüsn ü Aşk 1664

Mevc urup o âteşin sahbâ
Zevrakla üzerdi hemçü deryâ

Hüsn ü Aşk 1666

Ya ol mihdir kim yapanlar meğer
Anı zevrakın tâ kıcına kakar

İzzet Ali Paşa M 12/13

Zevrak-ı 'işret-i erbâb-ı safâyı âhir
Ser-nigûn eyledi fermân ile ;Çarh-ı gaddâr

Nahifi K 13/2

Fezâ-yı dil-keşi mizmâr-ı esb-i bād-bândur
Mesîr-i cûyîdur zevrak-süvâr-ı behcete mirsâd

Nahifi K 17/25

Seni tedbîr-i zevk-i zevrak ile almış âgûşa
Niçe cûş itmesün insâf olunsa şevk ile deryâ

Nahifi G 15/2

Bād-ı efgânumla hîz-âb olsa deryâ-yı neşât .
Sâhil-i maksûda gelmez zevrak-ârâ-yı neşât

Nahifi G 249/1

Keştîye binmiş gelur gördüm o şûh-ı şîve-kâr
Mâlik-i deryâ 'acebdür kim ola zevrak-süvâr

Nahifi Ebyat 96

O felekrân-ı muhit-i gazâ ki subh u mesâ
Rikâbı zevrak-ı nusretde iki lengerdür

Nazim Yahya Medhiye 2/13

Mevce-i şûr ü şegaf itse nola ser-geşte
Sâkin-i zevrak-ı deryâ-yı cünûn yem-zededür

Nazim Yahya G 37/5

Sâgar-ı meyde kıyâs itme görüp şekl-i habâb
Yelkeni zevrak-ı câm-ı tarabun suda henüz

Nazim Yahya G 72/2

Dil düşdi bahr-ı ‘aşka görünmez kenâr ise
Zevrak şikeste durmaz eser rûzgâr ise

Nazim Yahya G 158/1

Tâk-ı gerdûnuna vâlâ-yı şafak pûşide
Zevrak-ı haşmetine atlas-ı gerdun yelken

Nedim K 2/27

Hurrem-âbâda varınca gideyim zevrak ile
Bî-kusûr eyleyeyim seyr-i kusûru itmâm

Nedim K 10/19

Sonra havzın öte yanına çıkup zevrakdan
Bir dıraht altına ferş eyleyeyim bir ihrâm

Nedim K 10/21

Cedvel-i Sîm içre âdem binse bir zevrâkçeye
İstese mümkün varılmak cennetin tâ yanına

Nedim K 20/12

Havzın safâsını edemem hiç sana beyân
Düşdük bu gün o şûh ile zevrakda yan-be-yan

Nedim K 23/17

Binersen zevraka deryâda cûş etsin dür ü gevher
Süvâr olursan esbe deşt ü sahrâ lâlezâr olsun

Nedim K 36/5

Akıntı sanma tevfiik eyleyen zevrakları bunda
Kalırlar bir zaman hüsnün görenler vâlih ü şeydâ

Nedim Tar. 42/5

Şundan bir iki çekdiri görsün bize sâkî
Bî-zevrak-ı sahbâ geçilir mi yem-i hasret

Nedim G 12/2

Ne hoş nümâyiş olur rûy-ı bahre bu zevrâk
Bat-ı şarâb iledir zevki âlem-i âbın

Nedim G 75/5

Beni gird-âba salup yâra bu şeb tenhaca
Gitdiler zevrak-ı sahbâ ile akl u huşum

Nedim G 84/3

Çekerken zevrak-ı sahbâ-yı tûfan-hîzi ey sâkî
Sadâ-yı dil-keş olmaz her çi bâd âbâddan gayri

Nedim G 157/2

Meyün şeytân akındısı gibi cûşın görüp rindân
Çekerse zevrak-ı sahbâyı sahillerde ber-câdur

Seyyid Vehbi K 30/17

Gâh alıp zevrakçeye bir sîm-gerden nâzenîn
Seyr-i mehtâb eylesin çıksın Boğaz seyrânına

Sümbülzade Vehbi K 22/11

Rûzgâra ederek hükm-i revânın cârî
Zevrak-ı saltanatı taht-ı Süleymân olsun

Sümbülzade Vehbi K 30/18

Yürütmez zevrak-ı sahbâyı cûş-ı ‘âlem-i âba
Sebük-destî ile rıtl-ı girân-ı lenger-i mânâ

Sümbülzade Vehbi G 6/5

O tıfl-ı nâzı sūd limân deyü zevrak-süvâr etsem
Yem-i pür-şûru ol şeb reşk-i cûy-ı şîr eder mehtâb

Sümbülzade Vehbi G 16/2

Ümîdim zevrakın çekdim kenâra her çi bâd âbâd
Temelluk eylemem şu rûzgâra her çi bâd âbâd

Sümbülzade Vehbi G 45/1

Ser-germ-i bâde olsa girip zevraka o m3ah
Tâb-ı ruhuyla mâhî-yi deryâ kebâb olur

Sümbülzade Vehbi G 96/6

Başdan aşip emvâc-ı cefâ fûrkate düşdük
Zevrakçe-yi vaslı yanaşıp çatmağa gelmez

Sümbülzade Vehbi G 113/3

Kapudân-zâde yem-i fûrkate boğmuşdu bizi
Zevrak-ı vuslata bir hamlede kıçdan çatdık

Sümbülzade Vehbi G 158/3

Sû-be-sû Bahr-ı Sefîd'i geşt ederdik bir zaman
Zevrak-ı âmâli sokdun şimdi Kızlımanı'na

Sümbülzade Vehbi Müfred 30

Sadef-i reng-i zevrak-ı meydîr
Görünür anda cümle nakş-ı murâd

Şeyh Galip K 24/12

Bindi bir deste gül-i hûd-ru alıp zevrakçeye
Kendü gibi bir iki bed-hû alıp zevrakçeye
Böyle söyler Gâlib'e karşı alıp zevrakçeye

Bu gece Keşmiri bir mihri alıp zevrakçeye
Sâyesinde Pertevâ mehtâb-ı Keşmîr zevrakçeye

Şeyh Galip Tahm. 18/5

Seyr eyle kârın âlem-i âb içre Gâlibin
Zevrak alır sefîne-i şîr ü gazel verir

Şeyh Galip G 84/7

Çemende zevrak-ı lâleyle seyr eder jâle
Zemîne öyle hücûm etdi mevce-i ezhâr

Şeyh Galip K 16/7

4.2.3 DENİZ NAKİL VASITALARI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

4.2.3.1. Liman

Liman deniz nakil araçlarının demir attığı, yük ve yolcu alıp bindirdiği yerdir.

Liman tespit edilen beyitlerde şu tamlamaların içinde kullanılmıştır: limân-ı bahar, limân-ı Hudâ, limân-ı avf, safâ limânı, sūd limân vb.

Beliğ kendisine seslenerek “Ey Beliğ gam denizinin heyecanı bizi bu meclise itmiştir, şaşılır şeydir ki şarap gemisiyle limana gelmişsin demir at.” diyor. Yine bu beyitte de deniz gam denizidir, keşti ise gemi olarak kullanılmıştır. Gam denizinin verdiği heyecanla şarap gemisine binen şair sarhoş bir şekilde limana vardığına şaşırarak madem bu halde limana varabilmişsin o zaman limana demir at demektedir.

Şûr-ı bahr-ı gam bizi bu bezme itmişdür Belig
Keştî-i meyle 'aceb limana geldün lenger at

Beliğ G 19/7

Sümbülzâde Vehbi güzellerin âşıklarını yanlarına alarak boğaz turuna çıktıklarını sonra da beraber huzur limanına gittiklerini söylemektedir. Sevgililer

âşıkların yanlarına almış huzur içinde boğazı turlamaktadır, sevdikleri yanlarında oldukları içinse huzur limanında olduklarını hissediyorlar. Burada liman safa yani huzur kelimesiyle bir arda kullanılmıştır.

‘uşşâkın almış yanına çekmiş safâ limanına
Çıkmış Boğaz seyrânına Hubân-ı sîmîn-gerdenân

Sümbülzade Vehbi K 26/16

Limanla ilgili tespit edilen diğer beyitler şunlardır:

Yemyeşil mevc-i yem-i ahzara döndükde çemen
Atdı limân-ı bahar evine lenger sünbül

Haşmet K 21/10

Böyle bir kalyon-ı kûh-endâm u gerdûn-peykân
Bağladı sultan Mahmûdun Hudâ limanına

Haşmet Tar. Diğ. 5/2

Dûcâr oldukda âhir çâr-mevc-i kahr-ı hizlâna
Penâh itdi yine limân-ı 'afv-ı şâh-ı devrânı

Seyyid Vehbi K 12/32

Hamdû li'llâh keşti-i Nûh-ı necât oldu felek
İtdi limanlık havâdis mevcinün tûfânını

Seyyid Vehbi K 37/3

O tıfl-ı nâzı süd limân deyü zevrak-süvâr etsem
Yem-i pür-şûru ol şeb reşk-i cûy-ı şîr eder mehtâb

Sümbülzade Vehbi G 16/2

Sû-be-sû Bahr-ı Sefîd'i geşt ederdik bir zaman
Zevrak-ı âmâli sokdun şimdi Kızlimanı'na

Sümbülzade Vehbi Müfred 30

4.2.3.2.Yelken

Yelken; geminin rûzgâr gücüyle hareket etmesine yol açan ve direkler arasına gerilen kalın bezdir.(Parlatı, 2013:1830)

İzzet Ali Paşa beyitte fırtınalı bir denizi tasvir etmektedir, rûzgâr bir kere müsaade etse emel gemisi bu denizde yelkenlerini indirir demektir. Deniz aşk denizi gemi emel gemisidir rûzgârdan kasıt ise talihtir. Yelken fûlk ile alakalı bir parça olarak kullanılmıştır.

Bir kerre rûzgâr iderse müsâ'ade
Fûlk-i emel bu lüccede yelkenlerin döker

İzzet Ali Paşa G 53/4

Seyyid Vehbi bu beyitte Ramazanın geldiğini haber veriyor. Feleğin sahilinde Ramazan hilalinin gemisi müsait bir zaman bulup yelkenini doldurdu diyerek hilali Ramazan gemisinin yelkeni olarak tasvir edip Ramazan gemisinin ayın sonunda yelkenini şişirerek yoluna devam ettiğini söylüyor. Yelkenin şişmesi hilalin dolunaya dönmesidir.

Yelken ile ilgili tespit edilen diğer beyitler şunlardır:

Sâhil-i çerhde keştî-i hilâl-i Ramazân
Toldurup yelkenini buldı müsâ'id eyyâm

Seyyid Vehbi K 39/10

Ursa gitme rûzgâra Kulzüm-i mihnetde hiç
Keştî-i dil yelkeni zînhâr yaprakdan gelür

Asaf G 180/4

Zâr u giryân olagör sâhil-i vuslatsa murâd
Yelken açar mı keştî-i ten olmasa riyâh-ı 'aşk

Asaf G 512/2

Sütûn-ı hâme yelken gösterüp evrâkdan nâ-gâh
Beliğ el-hakk sefînen bahr-ı aşkun lüccine salmış

Beliğ G 117/6

‘Âlem-i âbuñ ayaklandurdı sûdâgerlerüñ
Yelken açdurdı hevâlar keşti-i zerrîne

Edirneli Kami G 187/3

Hevâ yok bâd-bân-ı zevrak-i sahbâ-yı dil-cûda
Habâb-ı bâde-i nâbuñ da şimdi yelkeni suda

Edirneli Kami Müfred 126

Serendir yâhûd kim ola âşkâr
Kapatmış yine yelkenin rûzgâr

İzzet Ali Paşa M 12/3

Sâgar-ı meyde kıyâs itme görüp şekl-i habâb
Yelkeni zevrak-ı câm-ı tarabun suda henüz

Nazim Yahya G 72/2

Tâk-ı gerdûnuna vâlâ-yı şafak pûşîde
Zevrak-ı haşmetine atlas-ı gerdun yelken

Nedim K 2/27

Kapudanlık nice yıl yelkenin suya bırakmışdı
Anun eyyâm-ı câhında yine kesb eyledi pâye

Seyyid Vehbi K 37/33

Tonanma-yı hümayûn yelkenin şuya bırakmışken
Bi-hamdi’llâh erişdi şurta-yı tevfiğ-i Mennânî

Sümbülzade Vehbi K 28/74

Fülk-i ikbâle re’îs etse de rağbetle felek
Sudadır yelkeni her kim şaşırırsa dümeni

Sümbülzade Vehbi G 250/6

Bir zamân Akdeniz'e yelken ederdin amma
Kapanıp keştî-yi dil şimdi Çatallar'da yatar

Sümbülzade Vehbi Müfred 31

Tufân ıztırâbda dil lenger almada
Cân sâhil-i ümîdde hasretle kalmada
Bahr-ı fenâya keştî-i endîşe salmada
Bîgâne âşinâ yine ummâna dalmada
Erbâb-ı aşk aklına yelken degil midir

Şeyh Galip Tahm. 16/3

Bu kulzüm-i aşkın eyleyemezdi akli ihâta mevcelerin
Sîkender açaydı keştî-i câm üstüne yelken âyîneden

Şeyh Galip G 249/5

4.2.3.3. Bad-bân

Bâd-bân; geminin yelkenine ve geminin ortasındaki direğe denir. Türkçe karşılığı ise seren kelimesidir(Devellioğlu, 2017:70; Parlatır, 2013:140).

Bâd-bân incelenen eserlerde çok kullanılmış bir isimdir. Ayrıca tamlamalarla beraber kullanılmıştır: bad-bân-ı 'ilm, bad-bân-ı 'bret, bad-bân-ı geşti-i pür şehd, bad-bân-ı zer-nigar-ı rüzgâr, bad-bân- keş, güşâde bad-bân vb.

Şair bu beyitte mana denizinde eşi benzeri olmayan kişi gönül gemisine ilmi yelken olarak açmıştır diyor. Beyitte “bad-bân-ı 'ilm” terkibi kullanılmış ve ilm mana denizinde gönül gemisinin hareket etmesi için gemiye yelken edilmiştir.

Cûşîş-nümâ-yı kulzüm-i ma'nâda zât-ı yek

İtmiş güşâde fülk-i dile bad-bân-ı 'ilm

Beliğ K 10/16

Sümbülzade Vehbi aşağıdaki beyitte güneşin kaptanının gücünü felekten aldığını bu yüzden de feleğin gemisinin iyilik denizinde yelken açmasını istiyor.

Felek teşhis sanatı kullanılarak bir gemi sahibi edilmiş ve iyilik denizinde bu geminin yelken açması istenmiş. Bad-bân kelimesi geminin yelkeni olarak kullanılmıştır.

Bahr-ı eltâfında açsın bâdbân fülk-i felek
Baldu çün eyyâmın anda nâhudâ-yı âfîtâb

Sümbülzade Vehbi K 48/19

Bâd-bân ile ilgili olark tespit edilen diğer beyitler şunlardır:

Sefâ'indür dırahtân bâdbân açmış sefid ü surh
Çemen sahnı donanma-yi bahâra bahr-i ahzardur

Arpaeminizade K 11/20

Olur ahkâmı cârî dâ'imâ mevc-i sutûr üzre
Güşâde eyleyüp keştî-i 'adle bâdbân tuğra

Arpaeminizade K 23/3

Habâb-ı mülle işlet keştî-i şahbâyı ey sâkî
Sezâdur kim aña verd-i semenden bâd-bân olmak

Asaf G 513/2

Miyân-ı yemm-i istiğnâdan elbet

Gelürsin bâd-bân ile kenara

Asaf G 947/3

N'ola anı çâk çâk itse nesîm-i kerb ü gam
Zevrak-ı bahr-ı mahabbet bâd-bânıdur gönül

Asaf G 611/3

Bâd-bânını habâbun heme pür itdi hava
Yürüsün keştî-i câm-ı mey-i rahşân yürüsün

Asaf G 769/4

Ne tuğra bir musanna‘ keştî-i bahr-i sa‘âdet kim
Zafer düşünâ gûyâ bâdbân-ı ‘ibret elvânı

Edirneli Kami K 8/12

Lezzet-i vuslatda olmaz bîm-i emvâc-ı hatar
Bâdbân-ı geştî-i pür-şehd olur bâl-i meges

Edirneli Kami G 100/5

Rismâni-mûlârın engüşt-i destim bâdbân
Keştî-i cismimde nefsim Nâ-Hudâ olmuş bana

Enderunlu Fazıl G 9/2

Ol âsaf-ı yegâne ki keştî-i câhına
Fânûs çerh ü bâl-i melek bâd-bân olur

Haşmet K 9/21

Kâr itse âteş-i âh-ı derûn Hak saklasun
Bir dem içre kal’a-i nüh-bâd-bânı kaldırır

Haşmet G 3/2

Bâd-bân sanma nikâb ile gezerdi küffâr
Havf-i tigonla idüp kendüyi dâ'im mestur

Nahifi K 27/6

Zerrîn rikâbı yer yer fülk-i zaferde lenger
Her bir livâ -yı pür-zer bir gûne bâd-bânı

Nazim Yahya Medhiye 9/61

Rûzgar yine düşürmüş bâd-bânı ber-hevâ
Fülk-i cismin kullanur hemvâre bir ben bir habâb

Nazim Yahya G 8/3

Görüp ah-ı dili çâk-i girîbânı hemân açduk
Düşürdük rûzgârı çün muvâfık bâdbân açduk

Rasih Müfred 16

Salduka fülk-i kadrini deryâ-yı ‘izzete
Eflâkden kazâ ana nuh bâdban virür

Seyyid Vehbi K 32/33

Sandal olmaz nisbet ile keşti-i ikbâline
Fülk-i atlas bâd-bân-ı zer-nigâr-ı rüzgâr

Seyyid Vehbi K 66/13

Bâd-ban-keşlik iderse keşti-i iclâline
Pek müsâ'id olmuş olur rüzgâr-ı rüzgâr

Seyyid Vehbi 66/17

Felek ‘aklı başındaysa alup nuh-bâd-ban fülkin
Gelüp ay kışlu kalyon gibi zamm itsün donanmaya

Seyyid Vehbi K 67/20

Cevr iderdüm çerha çok bîm-i ‘itâbın olmasa
Ol dahı ben gibi hidmet-kâr-ı pâvun olmasa
Gark iderdüm bahr-i eşkümde ‘itâbun olmasa
Şukka-i râyât-ı bahtunla rikâbun olmasa
Keşti-i nuh-âsumânun bâd-bân u lengeri

Seyyid Vehbi Tahm. 1/10

Keşti-i Nûh bâd-bân-ı çerh gark olsa nola
Mevc urup bahr-i siyâh-ı âhı cûşan itdi hatt

Seyyid Vehbi G 119/4

Gören deryâda cevlânın güşâde bâdbânlarla
Sanır şehbâl açıp pervâz eder kûh-ı girân-cânî

Sümbülzade Vehbi K 28/78

Uçurdun s y-ı deryâdan açıp ‘ank  gibi  ehb l
Sefâ’inler g   de-bâdbân  evketl  hünkârım

Sümbülzade Vehbi K 46/25

SONUÇ

İnsanlar hayatlarını durağan bir şekilde yaşayamazlar. Durağan ve hareketsiz bir hayat insanoğlunu bunaltır. İnsanlar her zaman hareket halinde olmuşlardır. Bu hareket bazen iş amaçlı bazen ise gezme amaçlıdır. Amaçlar ayrı başlıklar halinde çoğaltılabilir fakat insanın harekete olan ihtiyacı insanlığın var olduğu tarihten bu yana devam etmiştir. İnsanoğlunun belli bir gücü vardır, kendi imkânlarıyla ancak belli mesafelere yolculuk yapabilir. Ancak insanoğlunun yolculuk yapma ihtiyacı sahip olduğu güçle yapabileceği yolculuktan çok daha fazla olmuştur. Bundan dolayı insanlar yolculuk için çeşitli araçlar kullanmışlardır. Bu kullandıkları araçlar binit olarak tabir edilebilir.

Şairler toplumun bir parçası olarak ister istemez toplum hayatındaki unsurları şiirlerine yansıtmışlardır. Binitler de şairlerin günlük hayattan beyitlerine aldıkları unsurlardan bir tanesidir. Binitler insan hayatına nasıl bir hareket kazandırmışsa şairlerin şiirlerine de öyle bir canlılık kazandırmıştır.

18. yüzyıl şairleri şiirlerinde biniti çokça kullanmışlardır. Bu çalışmada göz önünde tutulan şairlerin eserleri şunlardır: Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi Divanı, Asaf Divanı, Belig Mehmed Emin Divanı, Edirneli Kâmi Divanı, Enderunlu Fazıl Divanı, Esrar Dede Divanı, Haşmet Divanı, Hoca Neş'et Divanı, İzzet Ali Paşa Divanı, Nahifî Divanı, Yahya Nazim Divanı, Nedim Divanı, Rasih divanı, Şeyh Gâlib Divanı, Seyyid Vehbi Divanı, Sünbül-Zâde Vehbî Divanı ve Hüsn ü Aşk Mesnevisi. İncelenen eserlerde canlı binitlerle ilgili 63 tane cansız binitlerle ilgili ise 8 tane kavram taranmıştır. Taranan kavramlardan canlı olan binitler ile ilgili beyitler 44 ayrı kategoride tespit edilmiş ve cansız olan binitlerle ilgili beyitler 9 kategoride tespit edilmiştir. Bu tespit edilen beyitlerden uygun görülenler açıklanmıştır.

18. yüzyıl eserlerinde binitler şairlerin şiirlerine renk katmış, hareketlilik kazandırmış ve hayatın bir bölümünü sanki şiirin içerisinde canlandırmıştır. Beyitlerde at sevgilinin aşığı etkilemek için sanki bir silahı olmuştur. Sevgilinin atı tıpkı sevgili gibidir, ahenkle hareket eder. Âşık sevgilinin atının ayaklarının altında olmayı arzu eder, sevgili naz atına biner ve aşığını peşinden götürür. Ayrıca sevgili kayıklarla gezmelere çıkar, güzeller âşıklarını yanlarına alıp kayıklarla seyrana çıkarlar. Kısacası sevgilinin kullandığı binit çok değerlidir, âşık onunla aynı binitte olmayı hatta binitinin ayaklarının tozuyla yüzünün tozlanmasını arzu eder. Âşığın gözü yollardadır sevgilinin binitiyile geleceği tarafa gözlerini dikmiş onun gelmesini beklemektedir. Bunun gibi birçok hayal binitler aracılığıyla şairlerin şiirlerine yansımıştır. 18. yüzyılda Lale Devri'nin şaşalı hayatı şiir dünyasına da yansımış, şiirler neşelenmiş ve hareketli konular işlenmeye başlanmıştır. Kâğıthane ve Atmeydanı Lale devri'nin eğlence mekânları olarak şiirlerde yer almıştır. Bu noktalarda gerçekleştirilen bahar şenlikleri şairlerin dikkatinden kaçmamıştır. Bu tür eğlence alanlarında mesireler düzenlenmiş, halk baharın gelişini buralarda kutlamıştır. Lale Devri şairlerinden en önde geleni olan Nedim, Lale devri'nin şen şakrak yaşam tarzını şiirlerinde çok güzel yansıtmıştır. Klasik Türk şiirine Mahhallileşme akımıyla birlikte yeni bir soluk getirmiştir. Ayrıca bir diğer 18. Yüzyıl şairi olan Şeyh Galib Sebk-i Hindi akımının etkisiyle çok ince fikirleri, daha önce hiç duyulmamış mazmunları şiirine taşımış ve Klasik Türk Şiir'inin zirvesindeki yerini almıştır. Galib dede yazmış olduğu Hüsn-ü Âşk isimli alegorik eserinde uçan, ateş denizine dalıp çıkabilen bir Aşkar oluşturmuş ve bilinen klasik binit kalıbının dışına çıkarak biniti farklı bir şekilde kullanmıştır. Yine aynı şair ateş denizinin üstünde mumdan gemiler yüzdürmüştür. Bu dönemde çok değerli şairlerimiz vardır fakat bunların arasında en çok dikkat çeken şairlerimiz Lale Devri şairi Nedim ve Klasik Edebiyatın zirvesi olarak kabul edilen Galib Dede'dir.

Kısacası şairler toplum hayatının en önemli unsurlarından biri olan binitlere şiirlerinde sıkça yer vermişlerdir. Yapılan araştırmalar neticesinde bu

yüzyıl şairlerinin şiirlerinde binitleri sık sık kullandıkları tespit edilmiştir. İnsanlara Klasik Edebiyatın halktan kopuk olduğu, halkın bu edebiyatı anlamadığı ve bu edebiyatın içerisine halktan unsurları almadığı yönünde fikirler aşılanmıştır. Bu görüşlerin aksine halkla ilgili unsurların klasik dönem şairlerince sık sık kullanıldığı yapılan çalışmalar sonucunda tespit edilmiştir. Nitekim binit Osmanlı toplumunun sosyal askeri ve iktisadi hayatının temelinde yer alan bir unsurdur. Binitlerin bu derece çok kullanılmış olması bu şairlerimizin halktan kopuk şiir anlayışlarının olmadığını bir kanıttır.

KAYNAKÇA

- Alptekin, M. (2019). *Türk Folklorunda Deve*. Kömen Yayınları, Konya.
- Bahadıroğlu, Y. (2018). *Kayıt Dışı Tarih*. Nesil Yayın Evi, İstanbul.
- Bozkurt, N. (1994). *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c.10 İstanbul,
- Ceviz, N. (2007). *Arap Şiirinde Deve Motifi*. ICANAS Kongresi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.
- Çetin, İ. (1997). *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknemeleri*, , KTB Yayınları. Ankara.
- Çınar, Ali A. (1995). *Divan u Lügati't-Türk'te At Kültürü, Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, TJK Yayınları. İstanbul.
- Demirbilek, S. (1993). *Türklerde At ve At Kültürü*. Lis. Tezi, Edirne.
- Devellioğlu, F. (2017). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitap Evi, Ankara.
- Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatı'nda İkonografik Motifler*. Kabalcı Yayın Evi İstanbul.
- Gencer, A.İ. (1991). Bahriye. Fetih. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul, c.IV
- Gibb, E.J.W.(1999). *Osmanlı Şiiri Tarihi*. Ali Hakan Çavuşoğlu(Çev.), Akçağ Yayın Evi, Ankara.

Göksu, E.(2009). *Ömer Hayyam'ın Nevruz-namesi'ne Göre At ve At Türleri*, Gazi Türkiyat / Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, 4:21, Ankara.

Halacoğlu, Yusuf (1991). At. Fetih. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul, c.IV

Kafesoğlu, İ.(2005). *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Karaca, A. (2011). Türk Kültüründe At (İlk Çağ ve Orta Çağ), Yüksek Lis. Tezi, Gaziantep.

Karaca, Ş. (1998). *Türk ve İslam Kültüründe At ve Ata Binicilik*, Yük. Lis. Tezi, Konya.

Kaya, B. (2008). *Divan Şiirinde At*, Yük. Lis. Tezi, Ankara.

Köprülü, F. (1931). *Eski Şairlerimiz, Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul.

Köymen, Mehmet A. (1972). *Alp Arslan ve Zamanı*. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, Ankara.

Kurnaz, C. (2009). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar Ve İzahı*. H Yayınları, İstanbul.

Laszlo Rasonyi. (1971). *Tarihte Türklük*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, S.11, Ankara

Levend, A.S. (2015). *Divan Edebiyatı Kelimeler Ve Remizler, Mazmunlar Ve Mefhumlar*. Dergâh Yayınları, İstanbul.

Mazıoğlu, H. (1982). “*Türk Edebiyatı (Eski)* “, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara, c. XXXII, f. 257.

Mengi, M. (2011) *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Akçağ Yayın Evi, Ankara.

Pakalın, M.Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler sözlüğü*. Milli eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul

Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Kapı Yayınları, İstanbul.

Parlatır, İ. (2013). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Yargı Yayın Evi, Ankara.

Refik, A. (1997). *Lale Devri*. Dursun Gürlek(Sadeleş.), Timaş yayın evi, İstanbul.

Refik, A. (1998). *Eski İstanbul Manzaraları*. Dursun Gürlek(Sadeleş.), Timaş yayın evi, İstanbul.

Şen, M. (1987). *Haza Kitab u Baytarnâme*, Yük. Lis. Tezi, İstanbul,

Türker, H.A. (1971). *Türklerde Atçılık Dün-Bugün*. TJK Yayınları, İstanbul Matbaası, Ankara.

Türkmen, M.(1993). *Türk Kültür Tarihinde Atlı Sporlar Üzerine Bir Araştırma*, GÜSBE Yük. Lis. Tezi, Ankara.

Unat, Y.(1991). *Ömer Hayyam. İslam Ansiklopedisi*, TDV. Yayınları, c.34, İstanbul.

Yarkın, İ. (1962). *Atçılık*. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları:40, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Necdet Karaman 1991 yılında Adana’da doğdu. İlk ve orta öğretimini Gaziantep merkezde, lise eğitimini ise Gaziantep’in Nizip ilçesinde tamamladı. 2011 yılında Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandı. 2015 yılında Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. 2015 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda yüksek lisansa başladı. 2017 yılından beri Gaziantep Üniversitesi TÖMER’de öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

VITAE

Necdet Karaman was born in Adana in 1991. He completed his elementary and secondary education in the center of Gaziantep and his high school education in Nizip district of Gaziantep. In 2011, he got into the Department of Turkish Language and Literature of Faculty of Science and Literature, Gaziantep University. In 2015, he graduated from the forementioned department. In 2015, he started doing his master degree in the Department of Old Turkish Literature, Institute of Social Sciences, Gaziantep University. He has been working as an academician in TÖMER, Gaziantep University since 2017.